

**ÜMUMİ FİLOLOGİYA ELMLƏRİNİN MÜASİR TƏLƏBLƏRİ
I BEYNƏLXALQ ELMİ KONFRANS
Qədim Diyar Beynəlxalq Elmi Jurnalın xüsusi buraxılışı**

**MODERN REQUIREMENTS OF GENERAL PHILOLOGICAL SCIENCES
I INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
Special issue of the Ancient Land International Scientific Journal**

**Bakı, Azərbaycan
04 mart 2026**

**ÜMUMİ FİLOLOGİYA ELMLƏRİNİN
MÜASİR TƏLƏBLƏRİ
I BEYNƏLXALQ ELMİ KONFRANS
Qədim Diyar Beynəlxalq Elmi Jurnalın
xüsusi buraxılışı**

<https://doi.org/10.36719/2706-6185/1/BK/QD/2026>

**MODERN REQUIREMENTS OF GENERAL
PHILOLOGICAL SCIENCES
I INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
Special issue of the Ancient Land International
Scientific Journal**

04 mart 2026

Beynəlxalq indekslər / International Indices

ISSN: 2706-6185

e-ISSN: 2709-4197

DOI: 10.36719

TOGETHER WE REACH THE GOAL

© Jurnalda çap olunan materiallardan istifadə edərkən istinad mütləqdir.

© It is necessary to use reference while using the journal materials.

© philology.isc@gmail.com

© aem.az

TƏŞKİLAT KOMİTƏSİ

Sədr

Prof. Dr. Möhsün NAĞISOYLU, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası /
Azərbaycan

Sədr müavinləri

Mübariz HÜSEYİNOV, Azərbaycan Elm Mərkəzi / Azərbaycan
Prof. Dr. Nadir İLHAN, Ahi Evran Universiteti / Türkiyə

Məsul katib

Assoc. Prof. Dr. Aydan XƏNDAN, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan

Üzvlər

Prof. Dr. Nizami CƏFƏROV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Cihan ÖZDEMİR, Biləcik Şeyx Edebali Universiteti / Türkiyə
Prof. Dr. Vidas KAVALIUSKAS, Vilnius Biznes Universiteti / Litva
Prof. Dr. Abbas ABBASOV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Qulu MƏHƏRRƏMLİ, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Rüşət RÜSTƏMOV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Səhər ORUCOVA, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Saodat MUXAMEDOVA, Daşkənd Dövlət Özbək Dili və
Ədəbiyyatı Universiteti / Özbəkistan
Prof. Dr. Məhərrəm MƏMMƏDLİ, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Nigar VƏLİYEVƏ, Azərbaycan Dillər Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Elçin İBRAHİMOV, Qarabağ Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Aynel MƏŞƏDİYEVƏ, AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu /
Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. İosefina BLAZSANİ-BATTO, Rumın Dili və Mədəniyyəti
Mərkəzi / Rumıniya
Assoc. Prof. Dr. Ülviyyə HÜSEYNOVA, Bakı Dövlət Universiteti /
Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Sevinc SADIQOVA, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji
Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Sevda AXUNDOVA, Bakı Slavyan Universiteti / Azərbaycan

Assoc. Prof. Dr. Nigar HƏSƏNOVA, AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu
/ Azərbaycan

Assoc. Prof. Dr. Zabitə TEYMURLU, Bakı Mühəndislik Universiteti
/ Azərbaycan

Dr. Aqşin ƏLİYEV, Pekin Xarici Dillər Universiteti / Çin

THE ORGANIZING COMMITTEE

Chairman

Prof. Dr. Mohsun Mohsun NAGHISOYLU, Azerbaijan National Academy of Sciences / Azerbaijan

Deputy chairmen

Mubariz HUSEYINOV, Azerbaijan Science Center / Azerbaijan
Prof. Dr. Nadir ILHAN, Ahi Evran University / Turkey

Executive secretary

Assoc. Prof. Dr. Aydan KHANDAN, Baku State University / Azerbaijan

Members

Prof. Dr. Nizami JAFAROV, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Cihan OZDEMIR, Bilecik Sheikh Edebali University / Turkey
Prof. Dr. Vidas KAVALIUSKAS, Vilnius Business University / Lithuania
Prof. Dr. Abbas ABBASOV, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Gulu MAHARRAMLI, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Rufat RUSTEMOV, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Sahar ORUCOVA, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Saodat MUKHAMEDOVA, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature / Uzbekistan
Prof. Dr. Maharram MAMMEDLI, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Nigar VALIYEVA, Azerbaijan University of Languages / Azerbaijan
Prof. Dr. Elchin IBRAHIMOV, Karabakh University / Azerbaijan
Prof. Dr. Aynel MASHEDIYEVA, Nasimi Institute of Linguistics of ANAS / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Iosefina BLAZSANI-BATTO, Center for Romanian Language and Culture / Romania
Assoc. Prof. Dr. Ulviyya HÜSEYNOVA, Baku State University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Sevinj SADIGOVA, Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Sevda AXUNDOVA, Baku Slavic University / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Nigar HASANOVA, Nasimi Institute of Linguistics of
ANAS / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Zabita TEYMURLU, Baku Engineering University /
Azerbaijan

Dr. Agshin ALIYEV, Beijing Foreign Studies University / China

Ülkər Nəbiyeva

Bakı Dövlət Universiteti

filologiya üzrə elmlər doktoru

<https://orcid.org/0000-0001-5784-2784>

ulker.azadqizi@mail.ru

Füzulinin “Leyli və Məcnun” əsərinin folklor paradiqmaları

***Açar sözlər:** Leyli və Məcnun, məhəbbət dastanı, aşiq yaradıcılığı, epik ənənə, yazılı və şifahi ədəbiyyat, Nizami və Füzuli*

***Keywords:** Leyli and Majnun, love epic, ashug creativity, epic tradition, written and oral literature, Nizami and Fuzuli*

Şərq və Azərbaycan ədəbiyyatının dahi simalarından olan Məhəmməd Füzuli qələmə aldığı hər bir əsərin möhürünü vurmuş sənətkardır. Füzuli yaradıcılığı XVI yüzillikdən başlayaraq Mərkəzi Asiya və Hindistana qədər uzanan türk mədəniyyəti sahəsində təqdir edilmiş, poeziyası Azərbaycan dilinin inkişafına, o cümlədən Yaxın Şərqi ədəbi həyatına böyük təsir göstərmişdir.

Xalq ədəbiyyatımızda yazılı ədəbiyyatla bağlı yaranmış məhəbbət dastanlarından biri də "Leyli və Məcnun"dur (Təhmasib, 2011, s. 22). Ərəb əfsanə yaradıcılığından orta əsr aşiq yaradıcılığına düşən “Leyli və Məcnun” epik təfəkkürdə məzmun dəyərini saxlamaqla tamamilə yenidən işlənmişdir (Nəbiyev, 2006, s. 404). Dastanın süjeti ənənəvi bir mövzuda yarandığından həmin mövzuda yazılan əsərlər ilə paralellər aparmağa imkan verir. "Leyli və Məcnun" dastanı Nizami Gəncəvinin eyniadlı poeması ilə səsleşsə də, bəzi süjet və epizodların ardıcılığına görə, Füzulinin əsərinə daha yaxındır. Bütün bunlar isə dastanın yaranmasında Füzuli poemasının

təsirinin olması kimi diqqəti cəlb edir. Tədqiqatçılar həm yazılı, həm də şifahi nümunənin məzmun oxşarlığı üzərində dayanmış, poema ilə dastan arasında müəyyən müqayisələr aparmışlar.

"Leyli və Məcnun" dastanı yazılı ədəbiyyat nümunəsi əsasında yaransa da, dastan yaradıcılığının ənənələrinə uyğun şəkildə formalaşmışdır. "Leyli və Məcnun" məhəbbət dastanı kimi yaranmış, ənənəvi olaraq ustadnamə ilə başlayır. Dastan aşiq və məşuqun qovuşmamasına görə, duvaqqapma ilə tamamlanmır.

Tədqiqatçılar "Leyli və Məcnun" dastanının Nizami Gəncəvinin eyniadlı poeması əsasında yaranması fikrini irəli sürür. Dastanın yazıya alınmış ilk variantı Nizami Gəncəvinin 800 illik yubileyi münasibətilə 1941-ci ildə nəşr olunmuş "Nizami əsərlərinin el variantları" adlı kitabına daxil edilmişdir. Aşiq yaradıcılığında Nizaminin "Xəmsə"sində daxil olan poemaların təsiri ilə yaranmış dastanlar vardır ki, bunlara "Fərhad və Şirin" və "Şahzadə Bəhram" və s. kimi nümunələri aid etmək olar. "Leyli və Məcnun" dastanı da ilk baxışda həmin silsilənin davamı kimi diqqəti cəlb edir. Təsadüfi deyildir ki, klassik Şərq ədəbiyyatında qələmə alınmış çoxlu sayda "Leyli və Məcnun" poeması onların eyni əsər olmadığını göstərir. Dastanda Məcnunun nəzir-niyazla doğulması digər "Leyli və Məcnun" poemaları üçün də xarakterikdir. Məcnunun anadan olandan sonra aramsız ağlaması və bir qızın qucağında sakitləşməsi motivinə Füzulinin poemasında da rast gəlirik (Füzuli, 2005, s. 9–226). Dastanda göstərilir ki, "Qeys ağlamağa başladı. Hərçi elədilər ki, Qeysin ağlamağını kəssinlər, mümkün olmadı. Axırda belə məsləhət gördülər ki, Qeysi bulaq başına aparsınlar, versinlər arvadların qucağına, hər kimin qucağında dayanıb ağlamasa, onu Qeysə daya tutsunlar... Qeysi hər kimin qucağına verdilər, dayanmadı, ağladı... Qeysi verdilər bu qız uşağının qucağına. Qız uşağı alan kimi Qeys səsini kəsdi. Başladı maat-mat bu qızın üzünə baxmağa"... (Axundov və Təhmasib, 2005, s. 257). Dastan

mətnindəki hadisələrin sonrakı ardıcılığına da Füzuli poemasının təsiri özünü göstərir. Atasının Məcnunu pərə aparması, Məcnunun səhrada heyvanlarla ünsiyyət qurması, Nəfəlin Məcnuna kömək etmək istəməsi, Salam (İbn Salam) şahzadənin Leylini görməsi və ona aşiq olması, Leylinin Salam şahzadəyə ərə getməsi, Salam şahzadənin vəfatından sonra Leylinin atası evinə gedərkən Məcnunla rastlaşması, Məcnunun Leylidən imtina etməsi, Leylinin buna dözməyib ölməsi, Məcnunun Leylinin qəbri üstünə gəlməsi və ağlayaraq dünyasını dəyişməsi və s. kimi süjetlərdə Füzulinin "Leyli - Məcnun" poemasının təsiri özünü göstərir (Nizami Gəncəvi, 1981).

Beləliklə, aparılan tədqiqat zamanı xalq ədəbiyyatımızda "Leyli və Məcnun" dastanının yaranmasında Füzulinin eyniadlı poemasının təsirinin olduğu bir daha təsdiqlənməkdədir.

Ədəbiyyat

1. Axundov, Ə., & Təhmasib, M. H. (Tərt. edənlər). (2005). Leyli və Məcnun. In *Azərbaycan dastanları* (Beş cildə, II cild). Çıraq, 255–294.
2. Füzuli, M. (2005). *Seçilmiş əsərləri* (Altı cildə, II cild). Şərq-Qərb.
3. Nəbiyev, A. (2006). *Azərbaycan xalq ədəbiyyatı. I hissə (Orta əsr və yeni dövr yaradıcılığı)*. Elm.
4. Nizami Gəncəvi. (1981). *Leyli və Məcnun*. Elm.
5. Təhmasib, M. (2011). *Seçilmiş əsərləri* (İki cildə, II cild). Kitab Aləmi NPM.

Aygün Məhərrəmova
Bakı Dövlət Universiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0003-0811-0012>
maharramova.a@mail.ru

Qloballaşma şəraitində ana dilinin qorunması problemləri

***Açar sözlər:** ana dili, qloballaşma, dilin qorunması, milli kimlik, dil mədəniyyəti*

***Keywords:** mother tongue, globalization, language preservation, national identity, language culture*

Müasir dövrdə qloballaşma prosesi dünya xalqları arasında iqtisadi, siyasi və mədəni əlaqələrin genişlənməsinə səbəb olmuşdur. Bu proses xalqların bir-biri ilə daha sıx ünsiyyət qurmasına, informasiya mübadiləsinin sürətlənməsinə və beynəlxalq inteqrasiyanın güclənməsinə şərait yaratmışdır. Lakin qloballaşma yalnız müsbət təsirlərlə deyil, həm də milli dillərin və mədəni kimliyin qorunması baxımından müəyyən çətinliklərlə müşayiət olunur. Bu baxımdan ana dilinin qorunması müasir cəmiyyətin ən aktual məsələlərindən biri hesab olunur.

Qloballaşma şəraitində beynəlxalq dillərin, xüsusilə ingilis dilinin geniş yayılması bir çox milli dillərin istifadə sahəsinin daralmasına səbəb olur. Xarici söz və terminlərin dilə sürətlə daxil olması bəzən ana dilinin leksik sistemə təsir göstərir, dilin saflığı və normativliyi ilə bağlı problemlər yaradır. Kütəvi informasiya vasitələri, sosial şəbəkələr və rəqəmsal platformalar vasitəsilə yayılan qarışıq dil formaları gənc nəslin dil mədəniyyətinə təsir edir və ana dilində düzgün ifadə bacarıqlarının zəifləməsinə gətirib çıxara bilər.

Ana dilinin qorunması yalnız dilin özünü deyil, həm də milli-mənəvi dəyərlərin, tarixi yaddaşın və mədəni irsin qorunması deməkdir. Dil xalqın kimliyini, düşüncə tərzini və dünyagörüşünü əks etdirən əsas vasitədir. Bu səbəbdən ana dilinin qorunması dövlət siyasətinin və cəmiyyətin mühüm prioritetlərindən biri olmalıdır. Təhsil sistemi bu sahədə əsas rol oynayır. Məktəblərdə ana dilinin düzgün və zəngin şəkildə tədrisi, ədəbiyyatın öyrənilməsi, dil mədəniyyətinin formalaşdırılması və gənc nəsə milli dəyərlərin aşılınması ana dilinin yaşadılmasına xidmət edir.

Bununla yanaşı, qloballaşma şəraitində ana dilinin qorunması müasir texnologiyalarla uzlaşdırılmalıdır. Rəqəmsal resursların, elektron lüğətlərin, onlayn təhsil platformalarının və milli kontentin inkişafı dilin istifadəsini genişləndirir və onun müasir dövrə uyğunlaşmasına kömək edir. Ana dilində keyfiyyətli elmi, bədii və publisistik materialların hazırlanması, mediada və internetdə düzgün dil normalarının qorunması da bu istiqamətdə mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Nəticə olaraq qeyd etmək olar ki, qloballaşma şəraitində ana dilinin qorunması həm milli kimliyin, həm də mədəni irsin yaşadılması baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır. Bu məqsədlə təhsil, dövlət siyasəti, media və cəmiyyət birgə fəaliyyət göstərməli, ana dilinin zənginliyinin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi təmin olunmalıdır. Qloballaşma ilə yanaşı, milli dəyərlərin və ana dilinin qorunması müasir dövrün əsas vəzifələrindən biri olaraq qalır.

Aynur Novruzova
Gəncə Dövlət Universiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0009-0005-5748-2623>
ashukurova@rambler.ru

Məhəmməd Tağı Sidqinin uşaq hekayələrində sosial-mənəvi problemlər və epik təhkiyə

Açar sözlər: uşaq, ədəbiyyat, nəsr, didaktika, təhkiyə
Keywords: *children, literature, prose, didactics, storytelling*

XIX əsrdə təşəkkül tapan, formalaşan və inkişaf edən Azərbaycan uşaq nəsrini istər ədəbi normalar, növ və janr prinsipləri, istərsə də sənətkar mövqeyinin bədii ifadəsi baxımından dünya ədəbi prosesindəki mövcud səviyyədən geridə qalmırdı. Bu əsərlər ciddi, aktual və əhəmiyyətli ideyasına uyğun gələn kamil poetik sistemi ilə diqqəti cəlb edirdi. Bu baxımdan görkəmli pedaqoq, maarif xadimi Məhəmməd Tağı Sidqinin hekayələrində Azərbaycan uşaq nəsrini kontekstində maraqlı doğuran orijinal cəhətlər çoxdur.

Adı tərcümanı olduğu xalqın yaddaşında unudulmaz iz buraxan, görkəmli maarif xadimi Məhəmməd Tağı Sidqi ictimai-bədii fikir tariximizdə məktəbdar, ilk milli məktəblərin yaradıcısı, pedaqoji-metodik baxımdan əhəmiyyətli dərslərin və didaktik uşaq hekayələrinin müəllifi kimi tanınır. Onun qurucusu olduğu “Əxtər” və “Tərbiyə” məktəblərində pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olduğu vaxtlarda tərtib etdiyi “Nümuneyi-əxlaq”, “Coğrafiya xüsusunda məlumatı-mücmələ”, “Əssərfü-ümmül-elm və nəhvü-əbuha” (ərəb dilinin sərf-nəhvi), “Qiraəti-fəniyyə”, “Tənviri-əfkar və təfhimi-insaniyyət” (ədəbiyyat), “Pedaqogika”, “Hifz-səhhət”, “Təhfeyi-bənat, yəni Qızlara hədiyyə”, “Qiraət kitabı” adlı

“oxu, qıraət materialları kimi düşünölmüş” (Həbibbəyli, 2019, s. 2) dərslikləri XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində formalaşan Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafında da önəmli rol oynamışdır.

M.T.Sidqinin özünəməxsus üslubda qələmə aldığı uşaq əsərləri onun yaşadığı dövrün gerçəkliyinə baxışı və konsepsiyasıdır. Aktualıq, zamanın sözünü vaxtında və həqiqi yazıçı cəsarəti ilə demək onun bütün yaradıcılığına xas olan başlıca xüsusiyyətlərdən biridir. Milli uşaq nəsrimizin ilk didaktik nümunələri sayıla biləcək bu kiçik hekayələr ədibin “Nümuneyi-əxlaq” və “Töhfe-yi-bənat, yainki Qızlara hədiyyə” dərsliklərində toplanmışdır. “Nümuneyi-əxlaq” dərsliyindəki əksər uşaq hekayələrində yazıçının pedaqoji düşüncələri, maarifçi baxışları öz əksini tapmışdır. Dərslikdə “Ədəbli və tərbiyəli uşaq”, “Doğruçul uşaq”, “Yalançı uşaq”, “Nəfsi səlamət uşaq”, “Xəsis və paxıl uşaq”, “Ata-anasını və müəllimini sevən uşaq”, “Məktəbə davam”, “İtaətli uşaq”, “Qeyrətsiz və tənbel uşaq”, “Fəhim və zəkali uşaq”, “Diqqətsiz uşaq” və s. başlıqlar altında 40 imla mətnləri verilib. Şagirdləri müsbət əxlaqi keyfiyyətlərə və vərdislərə yiyələndirmək məqsədi güdən Sidqi əsərdə müxtəlif tərbiyəvi-didaktik süjetlərə müraciət edib, həmçinin lazım gəldikdə öz fikirlərinin şərhində bədii nəsr nümunələrinə də geniş yer verib. Dərsliyə daxil edilmiş hekayələrdə təsvir olunan həyat real həyatın eynidir. Burada obyektiv gerçəkliyə iki baxış nəzərə çarpır: birincisi, ədib bədii həyat yaratmır, müasiri olduğu mühitin ictimai-bəla kimi problemlərini ön plana çəkir. İkincisi, yazıçı tənqid etdiyi mətləbin və ya həyata keçməsinə arzuladığı məsələlərin təsdiqi planda təsvirini verir.

Akademik İ. Həbibbəyli yazır ki, “M. T. Sidqinin kiçik hekayələrində maarifçi-didaktik ideya, məzmunla yanaşı hadisələrin müəyyən süjet əsasında təqdim etmək prinsipinə də əməl edilmişdir. Yığcam süjet kiçik hekayənin ana xəttini, daxili məntiqini çatdırmaqda mühüm rol oynayır. Sidqi əksər

hallarda süjeti dialoqların əsasında qurmuşdur. Bu da hekayənin məktəb uşaqlarının yaş səviyyəsinə uyğunlaşdırılmasına münasib şərait yaradır” (Sidqi, 2004, s. 13).

M.T.Sidqi bədii həyatın təsvirindən, bu həyatın qanunauyğun inkişafından doğan problemə, ideyaya yox, dünyagörüşü, idealı, köklü mətləbləri, konsepsiyanın məqsəduyğun bədii təqdiminə xüsusi diqqət yetirmişdir. Qeyd olunan bütün cəhətlər adları çəkilən əsərlərin strukturunda özünü daha aydın göstərir. Əsərlərin hər birində hekayəçi obrazı vardır. Sosial problematika, aktual ictimai-siyasi mətləb, həm də fikrin oxunaqlı, sadə anlaşılıq ifadəsi bu hekayələrin əsas ideyasını tamamlayır. Ümumiyyətlə, bu hekayələrin müstərəx xüsusiyyətlərindən biri yığcamlıq və konkretlikdir. Belə ki, müəllif həmişə süjetin inkişafına kömək etməyən əhvalatlardan qaçmağa çalışıb.

“Qızlara hədiyyə” dərslindəki hekayələrin böyük əksəriyyətində isə hekayəyə məxsus xüsusiyyətlər maarifçi-pedaqoji mülahizələri üstələyir. Hekayələr sadə dildə yazılmış, yığcam, maraqlı hadisələri əks etdirən, əxlaqi-tərbiyəvi qənaətlər aşılaman müstəqil bədii əsərlərdir. Dərsləkdəki “Rübabə”, “Sitarə ilə xalası”, “Ruqiyyənin söhbəti”, “Övlad məhəbbəti”, “İki bacının söhbəti” və s. hekayələr milli uşaq nəsrimizin ilk bitkin nümunələrindəndir. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Nəzakət İsmayılovanın dərsliyə daxil edilmiş hekayələrin bədii məziyyətləri ilə bağlı qənaətləri M.T.Sidqinin məramına, gənc nəslin gələcəyi ilə bağlı düşüncələrinə aydınlıq gətirilməsi baxımından maraqlı doğurur: “...hekayələr sadə bir süjet əsasında yazılmışdır. “Sitarə və xalası” hekayəsində atana məhəbbəti yadda qalan şəkildə ümumiləşdirilmişdir. Yazıçı göstərir ki, “göydə Allah, yerdə isə valideyn uca tutulmalı ana kimi böyük nemət tapılmaz”. Sonra “Ruqiyyənin söhbəti”, “Qıçı sınımış uşağın hekayəsi”, “Övlad məhəbbəti” hekayələrində övlad-valideyn münasibətlə rindən bəhs olunmuşdur. Bir sıra hekayələrdə isə elmi bilik öyrənməyin

faydasından danışıılır. “İki bacının söhbəti” hekayəsində böyük bacı deyir: - Balaca bacım! Sən hələ kiçiksən elmin ləzzətini və faydasını bilmirsən. Bil ki, dünyada heç bir şey elmsiz əmələ gəlməz və insanın hər işində və əməlində elm vardır”. Müəllifin bütün fikirlərinin, düşüncələrinin cövhərində elm dayanır. O, dərs dediyi uşaqlara həm elmin sirlərindən xəbər verir, həm də onların psixologiyasını öyrənməyə çalışırdı” (İsmayılova, 2016, s. 24).

Bu hekayələrin hər birində müəllif konkret bir mövzunun üzərinə işıq salaraq, balaca oxucuları ibrətəmə, üzərində düşünüb-daşınmaq tələb olunan hadisələrlə tanış edir. Uşaqların məişət qayğıları, arzuları, düşüncələri ilə bağlı mətləbləri diqqət mərkəzinə çəkir. Ayrı-ayrı hekayələrdə yaratdığı personajlar vasitəsilə mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərin əhəmiyyətindən, tərbiyə prosesinin xüsusiyyətlərindən söz açır. Ümumilikdə isə bütün bunlar M.T.Sidqi yaradıcılığının humanist-vətəndaş qayəsini təşkil edir.

M. T. Sidqi bu hekayələri rəhbərlik etdiyi “Tərbiyə” məktəbinin şagirdlərinə oxudub öyrətmiş, əzbərlətmişdir. Ədib bu məramını aşağıdakı kimi izah edir: “Ey mənim xoşbəxt şagirdlərim! Gərəkdir ki, gözəl xasiyyətlərə rəğbət göstərib və pis sifətlərə nifrət edəsiniz. Çünki elminə əməl etməyən alim əlində bir işıqlı çıraq saxlayan kora bənzər” (Sidqi, 1967, s. 56).

Ədibin “Məktəb hekayətləri” silsiləsinə daxil olan əsərlərini tədqiqatçı N. Əliyeva iki qrupa ayırır:

1. Süjeti olmayan və ya zəif süjetli hekayələr;
2. Süjetli hekayələr (Əliyeva, 2013, s. 13).

Bu miniatür hekayələrdəki fikirlər ya müəllifin, ya da hekayə qəhrəmanının –məktəblinin, və ya atanın dilindən verilir. “Məktəb”, “Elm”, “Ədəb”, “Ata və ana”, “İki tərbiyə üsulu”, “Məktəbə davam edən uşaq”, “Məktəbə gec gələn uşaq”, “Rübabə”, “Övlad məhəbbəti” əsərləri nəsihət, tövsiyə xarakterlidir. Bu hekayələrdəki bədii obrazlar da maarifçi yazıçının ifadə etmək istədiyi mətləblərin daşıyıcılarıdır. Buna

görə də müəllif çox zaman hekayəni kiçik qəhrəmanın adı ilə adlandırır. M. T. Sidqinin hekayələri uşaq ədəbiyyatı örnəkləri olsa da, onlarda elə fikirlər var ki, hamıya, hətta böyüklərə də aiddir. Ümumiyyətlə, “uşaqlar üçün ancaq o əsərlər yaxşı və faydalı sayıla bilər ki, o böyükləri də məşğul etsin və onların bir uşaq üçün deyil, hamı üçün yazılmış bir əsər kimi xoşuna gəlsin” (Babayev, 2006, s. 15).

“Rübabə” hekayəsində Sidqi öz fərdi və milli xüsusiyyətləri ilə başqalarından seçilən bir məktəbli qızın obrazını yaradıb. Rübabə dərslər əlaçısıdır, gözəl tikiş tikir, xörək bişirir, süfrə başında ədəb-ərkanla oturub yeyib-içir, təmiz və səliqəlidir, həmişə özündən böyüklərin hörmət və ehtiramında dayanır. Müəllif Azərbaycan qızlarına xas olan müsbət mənəvi-əxlaqi keyfiyyətləri Rübabənin obrazında cəmləşdirib.

“Analar bəzəyi” hekayəsində Sidqi bütün həyatını doğma balalarının tərbiyəsinə sərf etmiş, mənəviyyatca zəngin ana ilə bərbəzək düşkünün olan meşşan təbiətli bir qadının xarakterini qarşı-qarşıya qoyur. Hekayədə təsvir olunur ki, bir gün bərbəzək sevən bir qadın onları nümayiş etdirmək məqsədilə təzə libasını geyinir və qiymətli cəvahiratlarını taxıb bir evə qonaq gedir. O, ev sahibəsini sadə geyimdə görüb ona “sənin də zərziyəni görmək istəyirəm”, deyir (Sidqi, 2004, s. 109). Bu zaman ev sahibəsinin uşaqları məktəbdən qayıdır. Sadə qadın məktəbli balalarını ona göstərib deyir: “Mənim də zərziyəm, mülk və malım, cah və cəlalım bu iki gözlərimin nuru və ciyərpərələrimdir. Mənim üçün əziz balalarıma təlim və tərbiyə vermək cəvahiratdan qiymətlidir” (Sidqi, 2004, s. 109).

Hekayədə müəllif ananın ailədəki mövqeyi və valideynlik borcunu yüksək bədiilik və inandırıcılıq meyarları ilə əks etdirir. Təfərrüatlar oxucunu keçmiş və bu gün arasında müqayisələr aparmağa vadar edir. Əsərdə təhkiyənin obyektiv axarla davam və inkişafını kənar, müdaxiləsiz, şərhəz təsvir şərtləndirmişdir ki, bu da əsərin ideya konsepsiyasını və sosial-

fəlsəfi, mənəvi-əxlaqi problematikasının daha dərinədən dərk olunmasına, qavranılmasına, mənimsənilməsinə xidmət edir.

Beləliklə, XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində görkəmli maarifçi-ziyalı M.T.Sidqinin qələmə aldığı uşaq hekayələri ənənələrin sadəcə davamı və inkişafı olmadı, eyni zamanda yeni təşəkkül tapan Azərbaycan uşaq nəsrində ideya-məzmun və poetika-sənətkarlıq baxımından novatorluq mərhələsinə çevrildi.

Ədəbiyyat

1. Babayev, B. (2006). *Ədəbi söz qalacaq*. Elm.
2. Əliyeva, N. (2013). *Məhəmməd Tağı Sidqi və uşaq ədəbiyyatı* (Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı). NDU.
3. Həbibbəyli, İ. (2019, 24 aprel). Maarifçilik hərəkatının işığında. *525-ci qəzet*.
<http://www.anl.az/down/meqale/525/2019/aprel/648235.htm>
4. İsmayılova, N. (2016). *Naxçıvan ədəbi mühiti: Uşaq ədəbiyyatının inkişaf istiqamətləri və problemləri*. Elm və təhsil.
5. Sidqi Məhəmməd Tağı. (1967). *Seçilmiş pedaqoji əsərləri*. Azərənəşr.
6. Sidqi Məhəmməd Tağı. (2004). *Əsərləri*. Çarşıoğlu.

Sevinc Sadıqova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

<https://orcid.org/0000-0001-8720-3262>

sevincsadigova@gmail.com

Azərbaycan dilinin saflığının qorunması ilə bağlı İlham Əliyevin fəaliyyəti

***Açar sözlər:** Azərbaycan dili, dilin saflığı, dövlət dili siyasəti, dövlət dilindən istifadənin təkmilləşdirilməsi*

***Keywords:** Azerbaijani language, purity of language, state language policy, improvement of the use of the state language*

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev dövlət başçısı kimi fəaliyyətə başladığı ilk vaxtlardan etibarən Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi işlənməsi məsələsini diqqət mərkəzində saxlamış, bir sıra fərman və sərəncamlar imzalamışdır (Sadıqova, 2024). Belə ki, 12 yanvar 2004-cü il tarixində ölkə başçısının verdiyi sərəncama əsasən, dövlət müstəqilliyinin başlıca rəmzlərindən biri sayılan ana dilinə dövlət qayğısının daha da artırılmasını təmin etmək, Azərbaycan ədəbiyyatı, mədəniyyəti və elminin ən gözəl nümunələrini müasir dövrdə təbliğ etmək və gələcək nəsillərə çatdırmaq məqsədilə Azərbaycan dilində əvvəllər kiril qrafikasında çap olunmuş əsərlərin latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərinin həyata keçirilməsinə qərar verildi.

23 may 2012-ci il tarixində “Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev sərəncam vermişdir.

Bundan əlavə, ölkəmizdə dilçilik elmi üzrə araşdırmaların mərkəzi olan Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, institutda fundamental tədqiqatların, monoqrafik əsərlərin hazırlanması və nəşrinin həyata keçirilməsi, dünyanın mötəbər kitabxanalarında, əlyazma fondlarında saxlanılan ana dilimizə aid qədim mənbələrin öyrənilməsi, həmçinin, lüğətçilik sahəsində indiyədək toplanmış materialların elektron bazasının yaradılması və dialektoloji ekspedisiyaların təşkilinin təmin edilməsi məqsədi ilə 29 may 2012-ci il tarixində Prezident İlham Əliyev “Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi haqqında” sərəncam verdi.

17 iyul 2018-ci il tarixində ölkə prezidenti tərəfindən “Azərbaycan dilinin elektron məkanda daha geniş istifadəsinin təmin edilməsi ilə bağlı bir sıra tədbirlər haqqında” sərəncam verilmiş, 1 noyabr 2018-ci ildə “Azərbaycan dilinin saflığının qorunması və dövlət dilindən istifadənin daha da təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında” fərman imzalanmışdır. Sadalanan bu qanun, fərman və sərəncamlar dövlət dili statusu qazanmış Azərbaycan dilinin tətbiq sferalarının daha da genişləndirilməsi baxımından müstəsna dərəcədə əhəmiyyətlidir, dilimizə dövlət qayğısının bariz nümunəsidir.

İlham Əliyev müxtəlif rəsmi tədbirlərdə etdiyi çıxışlar zamanı da bu məsələni diqqət mərkəzində saxlamış, Azərbaycan dilinin saflığının qorunması ilə bağlı görülən tədbirləri, qarşıda duran vəzifələri xüsusi olaraq vurğulamışdır. Bu qəbildən olan çıxışlardan biri də Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının 80 illik yubileyi ilə bağlı tədbirdə dövlət başçısının nitqidir (Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının 80 illik yubiley yığıncağı keçirilib, 2025): “Mən 10 il bundan əvvəl – Akademiyanın 70 illiyində bax bu salonda alimlər qarşısında çıxış etmişdim və çalışırdım ki, bu 10 il ərzində ölkə

qarşısında duran bütün başqa vəzifələrlə yanaşı, elmin inkişafına da öz dəstəyimi göstərim. Bu gün bəzi fikirlərimi sizinlə bölüşmək istəyirəm. Çünki son 10 il ərzində həm dünyada, həm Azərbaycanda köklü dəyişikliklər baş vermişdir... On il bundan əvvəl mən bu kürsüdən, eyni zamanda, Azərbaycan dili haqqında danışmışdım, öz narahatlığımı ifadə etmişdim. Deyə bilərəm ki, son 10 il ərzində bu istiqamətdə lazımi addımlar atılıb. Ancaq desəm ki, vəziyyət məni tam qane edir, əlbəttə ki, səmimi olmaram. Azərbaycan dili çox zəngin dildir. Bu gün 50 milyondan çox insan üçün Azərbaycan dili ana dilidir. Ancaq təmiz, saf, ədəbi Azərbaycan dilinin qoruyucuları bizik – müstəqil Azərbaycan dövləti. Mən azərbaycanlıların yaşadıkları müxtəlif bölgələrdə vəziyyətlə müntəzəm surətdə tanış oluram, diqqətdə saxlayıram, lazımi tədbirlər görürəm. Görürəm ki, bəzi yerlərdə bizim ədəbi dilimiz digər ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar arasında itirilir. Daha çox məişət dili kimi istifadə olunur, xarici kəlmələrlə dolu olur. Ona görə biz öz dilimizi qorumasaq, dilimizi təmiz, saf saxlamasaq, onda yavaş-yavaş dilimizi itirə bilərik. Hər bir millət, hər bir xalq üçün onun Ana dili onun milli mənsubiyyətinin əsas amilidir və bu istiqamətdə bütün ictimai fəallar, bütün ictimaiyyət bir nöqtəyə vurmalıdır. Bizim dilimiz qədimdir. Yenə də deyirəm, 50 milyondan çox insan üçün Ana dilidir, çox zəngindir və xarici kəlmələrə ehtiyac da yoxdur. Düzdür, beynəlxalq leksikon var və hər birimiz bu leksikondan istifadə edirik. Amma əgər Azərbaycan dilində əzəli bir kəlmə varsa, başqa dildən kəlməni gətirib əvəzləmək nə məqsəd daşıyır? Bu, ya səhvdir, ya təxribatdır. Hər ikisi də qəbul edilməzdir.

Azərbaycan dilinin saflığının qorunması hər bir Azərbaycan vətəndaşının işi olmalıdır. Yəni, dövlət, alimlər, dilçilər, yazıçılar, şairlər, jurnalistlər, siyasətlə məşğul olanlar bu məsələyə çox böyük diqqət verməlidirlər. Yenə də deyirəm, 10 il bundan əvvəl mən bu məsələni qaldırmışdım. Çünki bu, məni narahat edirdi. On il ərzində lazımi tədbirlər görüldü ki, biz

dilimizi kənar kəlmələrdən qoruya bilək. Amma yenə də oradan-buradan eşidirəm – həm televiziyalarda, həm yazılı mediada, həm bəzi insanların çıxışlarında, – buna heç bir gərək yoxdur. Yəni, biz xalq kimi, millət kimi öz dilimizi qorumasaq, onda yavaş-yavaş bizim milli kimliyimiz də sarsıla bilər. Əminəm ki, mənim sözlərim hər kəsə çatacaq və özüm də daim bu məsələ ilə bağlı məşğul olacağam, izləyəcəyəm, lazımı tədbirlər görəcəyəm. Azərbaycan alimlərindən də bax, bu məsələyə də öz münasibətini və dəstəyini göstərmək çağırışını edirəm.”

Prezident İlham Əliyevin bu çıxışı həm bütövlükdə cəmiyyətdə, həm də elmi ictimaiyyətdə geniş rezonans doğurmuşdur. Belə ki, dilçi mütəxəssislər, həmçinin digər ixtisaslı ziyalılar dövlət başçısının bu çağırışına qoşularaq, ana dilimizin saflığı uğrunda apardıqları işi daha da intensivləşdirmişlər.

Ədəbiyyat

1. *Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının 80 illik yubiley yığıncağı keçirilib.* (2025, 03 noyabr). <https://president.az/az/articles/view/70464>
2. Sadıqova, S. (2024). *Azərbaycan dilində işgüzar və akademik kommunikasiya.* Aİİ.

Gulnorakhon Muminova

EFL Instructor at Fergana State University

PhD in Pedagogy

<https://orcid.org/0009-0003-5868-3123>

gulnora.muminova16@gmail.com

Cognitive and Affective Advantages of Using Comics in Vocabulary Acquisition

Keywords: *vocabulary, comics, multimedia learning, multimodal text, dual code theory, cognitive*

Açar sözlər: *lüğət ehtiyatı, komikslər, multimedia əsaslı öyrənmə, multimodal mətn, ikili kodlaşdırma nəzəriyyəsi, koqnitiv*

Vocabulary development plays a central role in foreign language learning. In this globalization era, traditional methods and tools can not adequately encourage students' learning (Muminova, 2022). As multimodal resources become more accessible, comics are widely recognized as effective language tools offering rich opportunities for vocabulary enhancement and language acquisition.

Despite the globally growing interest in multimodal texts, theoretical mechanisms explaining the effectiveness of comics remain insufficiently explored in linguadidactics and language pedagogy in Uzbekistan.

The purpose of this study is to analyze the pedagogical and linguistic values of comics in vocabulary learning based on Multimedia learning and the dual code theory. By explaining theoretical perspectives and highlighting the practical effectiveness of comics, this discussion can contribute to a deeper understanding of the multimodal approach and the

broader recognition of comics in the future, and their potential as effective educational resources.

1. Theoretical Background.

2.1 Comics as a multimodal text.

Comics use visual tools to depict actions, emotions, and objects, which makes it easier for learners to understand and remember new vocabulary. Comics can be read in both print and digital formats – such as in books, magazines, newspapers, posters, or on computers, tablets, and smartphones. The multimodal nature of comics requires learners to connect visual images and cues with written text, compelling the brain to establish links between different forms of literacy (Muminova, 2023). This, in turn, helps information remain clearer and longer in memory.

Canadian literary scholar Dale Jacobs states that comics are a typical example of multimodal texts and create a complex environment for meaning-making, as they rely primarily on two major semiotic modes: linguistic and visual (Jacobs, 2007).

According to Multimedia Learning Principles, proposed by Richard Mayer, learning is more effective when text and relevant visuals are combined rather than presented separately (Mayer, 2002). This theory highlights that integrating plain text with corresponding images reduces cognitive overload, strengthens connections between concepts, and facilitates deeper understanding.

The integration of comics into language learning processes not only improves vocabulary knowledge but also fosters engagement and creates a more authentic language environment.

1.2 The Dual-Coding theory

Dual-coding theory is one of the most effective strategies that combines two cognitive channels: the verbal system and the nonverbal system to process information (Clark & Paivio, 1991). Comics, as multimodal texts, integrate these two

channels, presenting lexical items alongside images and written language. When students encounter new words in comics, they can identify their meanings through images and the context within comic panels, which helps them effectively encode information in long-term memory. This dual representation of new information reduces cognitive load, facilitating comprehension and improving retention because learners can infer the meaning of a word both verbally and visually. Therefore,

1.3 Multimodal Learning Principles

Multimedia learning principles are the set of principles proposed by Richard Mayer. These principles demonstrate how visual representation and verbal information work effectively when used together. Mayer's theory of Multimedia Learning emphasizes that people can successfully develop their vocabulary knowledge when new information is presented through both visual and verbal channels, rather than relying only on plain text (Mayer, 2009). This theory supports the use of comics in language learning, as comics follow multimedia learning principles. That is to say, comics integrate images and text to which helps learners easily understand the meaning of unknown words. Furthermore, comics also support the coherence principle by reducing unnecessary information, which prevents cognitive overload and helps learners process content more easily. By applying multimedia learning principles, the study highlights that comics can serve as a powerful resource not only to build rich vocabulary knowledge but also to offer enjoyable language learning experiences (Kress, 2009).

1.4 Cognitive and affective benefits of comics

Comics offer both cognitive and affective benefits to vocabulary learning (Cary, 2004). As a cognitive advantage of comics, learners can receive information through multiple channels, since comics combine images and linguistic input.

Affective benefit of comics can be seen in that they improve motivation and reduce anxiety by providing humor, playful context, and less stressful text. Narrative flow, characters, humor, and visual clues grab learners' attention and encourage active participation.

The study shows that comics serve as a powerful tool for vocabulary learning because their multimodal nature encourages readers to connect visual images and cues with the text, prompting the brain to link different forms of literacy, thereby supporting stronger, longer-lasting retention of information (Paivio, 1971). Through the integration of verbal and visual information, comics can reduce cognitive load, encourage the use of multiple channels, and promote successful long-term retention. Beyond the multimedia principles, comics are explained as to why they work so well, facilitating comprehension processes and preventing cognitive overload. The cognitive and affective advantages of using comics show that they not only create an authentic environment for vocabulary development but also enrich cultural understanding while still offering enjoyment and entertainment.

References

1. Cary, S. (2004). *Going graphic: Comics at work in the multilingual classroom*. Heinemann.
2. Clark, J. M., & Allan Paivio. (1991). Dual coding theory and education. *Educational Psychology Review*, 3(3), 149–170.
3. Jacobs, D. (2007). More than words: Comics as a means of teaching multiple literacies. *The English Journal*, 96(3), 19–25.
4. Kress, G. (2009). *Multimodality: A social semiotic approach to contemporary communication*. Routledge.
5. Mayer, R. E. (2009). *Multimedia learning*. Cambridge University Press.

6. Muminova, G. (2022). The importance of developing lexical competence in teaching and learning a foreign language. In *International Conference Dedicated to the Role and Importance of Innovative Education in the 21st Century* (Vol. 1, No. 2, 19–22).
7. Muminova, G. (2023). Using graphic novels as a multimodal text in the development of lexical competence. *Modern Scientific Research International Scientific Journal*, 1(7), 101–105.
8. Paivio, A. (1971). *Imagery and verbal processes*. Holt, Rinehart & Winston.

Maftuna Mamadjanova

Fergana State University

PhD in Philology

<https://orcid.org/0009-0001-4383-8992>

maftuna.mamadjanova85@mail.ru

What Defines the Epithet in Linguistics? A Multidimensional Approach

Keywords: *epithetic compounds, linguistics, language interpretation, adjective-noun combinations, morphological category, stylistic device*

Açar sözlər: *epitetik konstruksiyalar, dilçilik, dilin interpretasiyası, sifət–isim birləşmələri, morfoloji kateqoriyalar, üslubi vasitələr*

The study of the epithet as a stylistic device focuses on its linguistic nature and its functioning at a high level of abstraction within language structure. A key task in this approach is to distinguish the epithet from other stylistic devices and to determine its place within the system of expressive means. This requires identifying the epithet's essential and distinctive features through the analysis of its semantic, morphological, linguocultural and syntactic properties. Despite the centuries-long history of studying the epithet, linguists have not yet reached a consensus regarding its essential characteristics. Most researchers regard the semantic features of the epithet as its primary property and place them at the center of its definition (Zelenskiy, 1913; Shaligin, 1916; Kuznes, 1960; Potebnya, 2008; Jirmunskiy, 2009). The epithet is defined as a word within a phrase that, when combined with another word, functions as an expressive means of specifying an attribute of an object and is used to enhance and enrich its figurative and expressive

meaning. Other researchers consider it necessary to supplement the analysis of semantic features with the morphological analysis of another important aspect characteristic of the epithet (Kuznets & Skrebnev, 1960). At the same time, while one group of linguists draws a clear distinction between the epithet and the ordinary modifier, others maintain that any epithet is, in fact, an ordinary modifier that describes a characteristic of an object (Galperin, 1958; Potebnya, 2008). In their view, the epithet, while combining morphological and semantic features, does not add any additional meaning to the concept it describes but preserves its original nominative meaning. In our view, this position is far from accurate, since an ordinary modifier serves only to specify a single characteristic of an object. By contrast, the epithet serves to single out a particular characteristic from among the various properties of an object and to define it both subjectively and emotionally. Whereas an ordinary modifier merely records a characteristic, an epithet conveys a subjective and emotional evaluation of that characteristic. Another approach to identifying the essential linguistic features of the epithet involves examining its morphological and syntactic realization. according to linguists who approach this issue from a narrow perspective, the epithet can be expressed only by adjectives; however, another group of scholars maintains that this phenomenon may be realized through any morphological category (Veselovsky, 1989; Grevisse, 1951; Galperin, 1958; Burkova, 2002). Against this background of differing scholarly views, this study seeks to offer a clearer understanding of the epithet by examining how its semantic, morphological, and syntactic features work together and how it differs from ordinary modifiers in actual language use.

Literature Review and Methods

An analysis of existing linguistic research shows that the problem of the epithet has long attracted the attention of scholars in stylistics and general linguistics. Scholarly and

theoretical views related to the research topic can be found in the works of foreign linguists such as A. A. Potebnya (2008), V. M. Zhirmunsky (2009), Yu. M. Skrebnev (1960), A. N. Veselovsky (1989), M. D. Kuznets (1960), I. R. Galperin (1985), M. Grevisse (1951), T. A. Burkova (2002), N. M. Naer (2011), T. Fadeyeva (2014), T. M. Guseva (2001), D. Crystal (2001), K. Wales (2001), B. G. Sovinsky (1992), and others.

In writing this article, the methods of description, comparison, linguocultural analysis, and component analysis were employed.

Results and Discussion

The epithet can be expressed not only through adjectives but also through other parts of speech, such as verbs, nouns, and adverbs. More specifically, verbs may also function as epithets, and when this phenomenon occurs, they do not undergo a change in their grammatical category but continue to be used as verbs. For example, in the sentence “*Bilishmaydiki, pul ham bolalaydi* (They do not realize that money, too, can reproduce)” (Oybek), the verb *bolalamoq* (to give offspring) is used with the semantic component of increase or multiplication. This verb originally possessed three semantic components, namely *to give offspring*, *to multiply*, and *to sprout branches* (*Explanatory Dictionary of the Uzbek language*, 2023). However, the first and third of these semantic components are not realized in actual speech. The use of the verb with only one semantic component, therefore, gives rise to the epithet.

A similar phenomenon can be observed in twentieth-century English literature. For example, in *Mrs Dalloway* by Virginia Woolf, the sentence “*London was waking*” illustrates the use of a verb as an epithet. In its primary meaning, the verb *to wake* denotes the transition from sleep to consciousness in a living being. However, when applied to the city of London, only one semantic component *the onset of activity* is activated, while the literal biological meaning is suppressed. As a result, the verb

acquires a figurative and expressive function, presenting the city as a living, dynamic entity.

A comparable mechanism is observed in Uzbek, as in Oybek's sentence "*Bilishmaydiki, pul ham bolalaydi*" ("*They do not realize that money, too, can reproduce*"), where the verb *bolalamoq* is used with a single semantic component of increase or multiplication. In both cases, the verb retains its original grammatical category while undergoing semantic narrowing and contextual reinterpretation. Thus, in both English and Uzbek, the epithet emerges through the selective activation of one semantic component of the verb, enabling it to convey a subjective and emotive evaluation of an inanimate object.

S. Gasparyan and N. Minasyan emphasize that, in identifying the linguistic features of the epithet, it is also important to examine its linguocultural characteristics (Gasparyan & Minasyan, 2023). In their view, the linguocultural characteristics of epithets play a decisive role in identifying their linguistic features. Epithets that serve to express the essential qualities of a person or an object reflect the specific features of a particular language and culture. Indeed, epithets may acquire different meanings depending on the cultural context. For example, the English epithet *pig* may carry a positive connotation in one culture while conveying a negative meaning in another. Understanding such culturally conditioned meanings is crucial for revealing the full linguistic nature of the epithet. Likewise, in English literature, the epithet *rosy-fingered dawn*, used in *The Odyssey* by Homer, embodies a culturally and linguistically specific image that cannot always be directly translated into other languages.

An analysis of existing approaches shows that no single principle can adequately describe the epithet in isolation. Semantic features, syntactic function, linguocultural characteristics, and morphological realization together constitute the core linguistic properties of the epithet, and only

their integrated consideration allows for a consistent and accurate description of this stylistic device. These features make it possible to distinguish the epithet from other stylistic means and to determine its place within the overall system of expressive language resources. Neglecting any of these aspects may lead to theoretical confusion and inaccurate classification, particularly when the morphological realization of the epithet is overlooked, which can distort its semantic interpretation. Therefore, a comprehensive analysis of the epithet's semantic, morphological, and linguocultural dimensions is essential for differentiating it from related phenomena such as simile, metaphor, and attributive description.

References

1. Burkova, T. A. (2002). *Stilistik der deutschen Sprache. Stilistika nemetskogo yazyka: uchebno-metodicheskoe posobie*.
2. Crystal, D. (2001). *A dictionary of language* (2nd ed.). University of Chicago Press.
3. Fadeeva, T. M. (2014). *Slozhnyy epitet — yadernaya edinitsa khudozhestvennogo prostranstva v russkom yazyke*.
4. Galperin, I. R. (1958). *Ocherki po stilistike angliyskogo yazyka*. Izdatelstvo literatury na inostrannykh yazykakh.
5. Gasparyan, S., & Minasyan, N. (2023). Translating epithets in fiction: A stylistic study of semantic and pragmatic equivalence. *ESBB*, 9(1).
6. Grevisse, M. (1951). *Le bon usage: Grammaire française*. Duculat.
7. Guseva, T. M. (2001). *Slozhnyy epitet kak stileobrazuyushchaya edinitsa khudozhestvennogo prostranstva I. A. Bunina*.

8. Kuznets, M. D., & Skrebnev, Yu. M. (1960). *Stilistika angliyskogo yazyka: posobie dlya studentov*. Gosudarstvennoe uchebno-pedagogicheskoe izdatel'stvo Ministerstva prosveshcheniya RSFSR.
9. Naer, N. M. (2011). *Stilistika nemetskogo yazyka: uchebnoe posobie*. Vysshaya shkola.
10. Potebnya, A. A. (2008). *Teoreticheskaya poetika*. Akademiya.
11. Skrebnev, Yu. M. (2003). *Osnovy stilistiki angliyskogo yazyka*. Astrel'.
12. Sowinski, B. (1992). *Deutsche Stilistik*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
13. Veselovskiy, A. N. (1989). *Istoricheskaya poetika*. Vysshaya shkola.
14. Wales, K. (2001). *A dictionary of stylistics*. Pearson Education Limited.
15. Zelenetskiy, A. (1913). *Epiteti literaturnoy russkoy rechi*.
16. Zhirmunskiy, V. M. (2009). *Teoriya literatury. Poetika. Stilistika*. Librokom.

Maya Qasımova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

<https://orcid.org/0000-0001-9116-4331>

maya0866@gmail.com

3-cü sinif Azərbaycan dili dərslində dil bacarıqlarının formalaşdırılması imkanları: analitik yanaşma

***Açar sözlər:** ibtidai məktəb, 3-cü sinif Azərbaycan dili dərsləri, nitq bacarıqlarının formalaşdırılması, dərslərin imkanları*

***Keywords:** elementary school, 3rd grade Azerbaijani language textbook, formation of speech skills, textbook capabilities*

İbtidai təhsil mərhələsi şagirdlərdə dil bacarıqlarının – dinləmə, danışma, oxu və yazının – sistemli şəkildə formalaşdığı əsas təlim pilləsidir. Bu mərhələdə istifadə olunan dərslər yalnız dillə bağlı nəzəri biliklərin ötürülməsini deyil, eyni zamanda şagirdlərin kommunikativ kompetensiyalarının inkişafını təmin edən əsas pedaqoji vasitə kimi çıxış edir.

Müasir təhsil yanaşmalarında dilin öyrədilməsi qayda və təriflərin mexaniki mənimsədilməsi ilə deyil, şagirdlərin fəal öyrənmə prosesinə cəlb olunması, mətnlərlə məqsədyönlü işləmə və inkişafetdirici tapşırıqların icrası ilə həyata keçirilir. Bu baxımdan dərslərdə təqdim olunan mətnlərin seçimi, tapşırıqların strukturu və bacarıqların formalaşdırılması üzrə balanslı paylanma xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Hər bir insanın intellektual və mədəni inkişafını şərtləndirən amillərdən biri onun ana dilinə yiyələnməsi və bu dildən məqsəduyğun şəkildə istifadə edə bilmə bacarıqlarına sahib

olmasıdır. Bu baxımdan təhsilin ilk pillələrindən başlayaraq, dil təlimini elmi əsaslar üzərində qurmaq; şagirdlərin səlis, aydın, düzgün nitqə sahib, cəmiyyət üçün yararlı bir şəxsiyyət kimi yetişdirilməsi qeydinə qalmaq lazımdır. Son nəşr III sinif Azərbaycan dili dərsliyi Təhsil İnstitutu tərəfindən dünyada qəbul olunmuş müasir metodoloji yanaşmalar və pedaqoji prinsiplər, qabaqcıl təhsil sistemlərinin müvafiq kurikulumları təhlil edilərək hazırlanmışdır. Dərslikdə fənn üzrə məzmun standartlarının reallaşdırılmasına, şagirdlərin nitqinin müxtəlif istiqamətlərdə inkişaf etdirilməsinə imkan verən kifayət qədər material vardır. Burada təqdim edilmiş bir çox tapşırıqlar şagirdləri idraki fəallığa, tədqiqatçılığa sövq edir; yaradıcı təfəkkürlərinin inkişafına təkan verir, yeni məlumatlar əldə etməyə istiqamətləndirir. Dərslikdə şagirdlərin qruplar və cütlərlə işləməsi üçün tapşırıqların verilməsi fəal təlim metodlarının tətbiqinə şərait yaradır.

Lakin, qeyd etməliyik ki, III sinif şagirdlərinin nitqinin inkişaf etdirilməsi baxımından dərsliyin imkanlarının təhlili göstərdi ki, burada müəyyən çatışmazlıqlar nəzərə çarpır. Belə ki, dərslik tərtib edilərkən, müəyyən məqamlarda pedaqogikanın “asandan çətinə” prinsipi lazımınca gözlənilməmişdir. Məsələn, I sinifdə nəqli və sual cümlələri, II sinifdə nida və əmr cümləsi keçildiyi halda, III sinifdə cümlənin söz və söz birləşməsindən fərqli olaraq, bitmiş fikri bildirməsi ilə bağlı məlumatın verilməsinin bir qədər gecikmiş olduğunu hesab edirik.

Dərsliklərdə hər bir dil qaydası üçün nəzərdə tutulmuş çalışmaların sayı az, məzmunu eynitiplidir. Məsələn, orfoqrafik bacarıqların formalaşdırılması məqsədilə verilən tapşırıqlar əsasən ya nöqtələrin yerinə lazımi hərfi artırmaq, ya da cümlələrdə səhv yazılmış sözü düzəltmək xarakteri daşıyır.

Dərslikdə oxu üçün verilmiş bir çox material düzgün seçilməmişdir. Belə ki, burada şagirdlərin həyat təcrübəsi ilə uyğunluq təşkil etməyən, maraq dairəsindən uzaq, şagirdin

söyləməyə belə çətinlik çəkdiyi (nəql edilməsi daha çətin olan) sözlərin yer aldığı bəzi mətnlər yer almışdır. Məsələn, hesab edirik ki, “Koala”, “Zolaqlı ternek”, “Rikki-Tikki-Tavi”, “Munqo” və s. mətnləri, “Milli bayramlar” bölməsində Hindli qonaq Sitaram Mello, Çinli rəqqasə Luli Kianqdan müsahibə almaqla bağlı mətnlər; Tailandda yeni il bayramının Sonqkran, Bombeydə olan məbədin “poqoda” adlanması ilə bağlı məlumatlar 8 yaşlılar üçün çətin və yadda qalan deyil.

III sinif dərslində bir çox üslub nöqsanlarına yol verilmişdir. Məsələn, dərsləyin I hissəsinin 37-ci səhifəsində şagirdlərə “söz və anlayış” haqqında məlumat verilir. Və qeyd edilir ki, “hər söz müəyyən anlayışı ifadə edir”. Yəni, “anlayış” dedikdə hər hansı varlıq, hərəkət, əlamət, say və s. nəzərdə tutulur. Sonra Ç çalışmasının şərti verilir: “*Bir-birinə yaxın anlayışları bildirən sözləri qarşı-qarşıya yazın: xeyli, gözəl, çox, demək, hasar, çəpər, söyləmək, qəşəng*”. Halbuki dərsləkdə qeyd edildiyi kimi, “anlayış” dedikdə hər hansı varlıq, hərəkət, əlamət, say və s. nəzərdə tutulursa, onda *xeyli-çox* (say), *gözəl-qəşəng* (əlamət), *çəpər-hasar* (varlıq), *demək-söyləmək* (hərəkət) sözləri bir-birinə yaxın anlayışları deyil, eyni anlayışları ifadə edir. Deməli, çalışmanın şərti aşağıdakı kimi korrekte edilməlidir: “*Eyni anlayışı ifadə edən yaxınmənalı sözləri qarşı-qarşıya yazın*”.

Dərsləkdə mənası şagirdlər üçün çətin olacaq, lakin söz böğçasında yer almamış sözlər işlənmişdir. Məsələn, hesab edirik ki, “Rikki-tikki-tavi” mətnində *çəhrayı, intiqam, şığımaq, intizar*; “Pinqvin balası” mətnində *xəyala dalmaq, qürrələnmək, gözdən qoymamaq*; “Delfin insanları nə üçün xilas edir” mətnində *varlıq, niyyət*; “İki ana” mətnində *quraqlıq, şimşək, vahimə, şalalə, helikopter*; “Bir dəstə göyərçin” mətnində *pusqu, qarabaqara izləmək, ağız-ağıza vermək, müdrik, iradəni toplamaq* sözləri 3-cü sinif şagirdi üçün mənası çətin sözlərdir və onların izahına ehtiyac var.

Dərsləyin strukturu ilə bağlı onu söyləmək istərdik ki, mündəricat hissədə oxu mətnlərinin adının qarşı tərəfində həmin mətnin üzərində öyrədiləcək qrammatik qaydalar (dil qaydaları) qeyd edilsə idi, dərsləkdə axtarılamı tapmaq asanlaşardı. Həmçinin dərsləyin sonunda çətin sözlərin, terminlərin izahı verilsə idi, daha səmərəli olardı. Çünki, gəlin etiraf edək ki, ölkəmizdə bütün məktəblər kompüter texnologiyaları, bütün siniflər isə lazımı izahlı lüğətlərlə təmin edilməmişdir ki, şagirdlər “Söz boğçası”nda yerləşdirilən və ya yerləşdirilməyən mənası çətin sözlərin izahını lazımı mənbələrdən araşdırma bilsinlər.

Dərsləkdə diqqətimizi çəkən məqamlardan biri də odur ki, orfoqrafik vərdişlərin formalaşdırılması ilə bağlı rubrikalarda sözlər iki sütunda – “Yanlış” və “Doğru” başlıqları altında (yəni bir sütunda düzgün, digər sütunda yanlış yazılmış şəkildə) verilmişdir. Düşünürük ki, həmin sözləri “Doğru” və “Yanlış” başlıqları altında deyil, “Yazılışı” və “Tələffüzü” başlıqları altında təqdim etmək daha düzgün olardı. Bu, təlimi “orfoqrafyanın orfoepiya ilə əlaqəli tədrisi” prinsipinə uyğun qurmaq baxımından da daha məntiqlidir. Dərsləlik müəllifləri bütün diqqəti sözlərin necə yazıldığına öyrədilməsinə yönəlmişlər, sözlərin düzgün tələffüzünün öyrədilməsi ilə bağlı məsələlər isə bir qədər diqqətdən kənar qalmışdır.

Məlumdur ki, bu gün təlimin müəyyən qrammatik və filoloji anlayışlarla bağlı təriflərin əzbərlənməsi üzərində deyil, şagirdlərə həyati bacarıqların aşılması üzərində qurulması tələb olunur. Lakin düşünürük ki, III sinifdə “İstinad və əsaslandırma”, “Söz və anlayış”, “İnformativ mətnlərdə mülahizələr”, “Təxəyyül və fakt”, “Şərh” kimi mövzuların keçilməsi şagirdləri mexaniki əzbəçilikdən başqa bir şeyə aparmır. Qədim Roma filosofu Senekanın “Əfsuslar olsun ki, biz həyat üçün yox, məktəb üçün oxuyuruq” fikri bu gün də aktuallığını itirməmişdir.

Lakin yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, III sinif şagirdlərinin nitqinin inkişaf etdirilməsi baxımından dərsləyin imkanlarının təhlili göstərdi ki, sadalanan çatışmazlıqlar nəzərə alınmazsa, ümumilikdə dərsləy şagirdlərin əqli fəallığını təmin etmək və onlarda niq bacarıqları formalaşdırmaq üçün müəyyən qədər material verir. Burada əsas məsuliyyət ibtidai sinif müəlliminin üzərinə düşür. İbtidai sinif müəllimi fənn kurikulumunda qeyd olunan və III sinfin sonunda reallaşdırılması zəruri olan təlim nəticələrinə nail olmaq, şagirdlərin müvafiq kompetensiyalara yiyələnməsini təmin etmək üçün metodik səriştəliyini təkmilləşdirmək barədə ciddi düşünməli, dərsləkdəki materialların yetərli olmadığı anlarda əlavə mənbələrə müraciət etməli, müxtəlif səpgili tapşırıqlar hazırlamalı, dərslə müasir tələblər səviyyəsində qurmalıdır.

Natavan Seyidzade

Baku State University

PhD in Philology

<https://orcid.org/0009-0004-1175-8789>

naraseyid86@gmail.com

A Sociolinguistic Analysis of the Code-Switching Phenomenon

Keywords: *code-switching, sociolinguistics, bilingualism, language interaction, classroom discourse*

Açar sözlər: *kod dəyişməsi, sosiolinqvistika, ikidillilik, dil qarşılıqlı əlaqəsi, sinif diskursu*

Language is not only a tool for communication but also a reflection of social identity, cultural background, and cognitive processes. In multilingual and bilingual communities, speakers often alternate between two or more languages within a single conversation. This phenomenon is known as *code-switching*. Code-switching is widely observed in everyday communication, educational environments, media discourse, and digital interaction.

In recent decades, sociolinguistics has paid increasing attention to code-switching as a meaningful and systematic linguistic behavior rather than a random or deficient use of language. Especially in foreign language classrooms, code-switching serves various pedagogical and communicative purposes. This thesis aims to analyze the sociolinguistic nature of code-switching, its types, functions, and its role in communication, with particular attention to bilingual speakers and educational settings.

Theoretical Background

The term *code-switching* refers to the alternation between two or more languages or language varieties within a single conversation, sentence, or discourse. Scholars such as John Gumperz, Myers-Scotton, and Poplack have contributed significantly to the study of code-switching. According to Gumperz (1982), code-switching is a discourse strategy used by bilingual speakers to convey social meaning.

Poplack (1980) identified three main types of code-switching:

1. **Inter-sentential switching** – switching between sentences
2. **Intra-sentential switching** – switching within a sentence
3. **Tag-switching** – inserting a tag or phrase from another language

These types demonstrate that code-switching is not random but follows grammatical and sociolinguistic rules.

Sociolinguistic Functions of Code-Switching

Code-switching performs several communicative and social functions:

- **Identity expression** – Speakers use code-switching to signal group membership, cultural identity, or social belonging.
- **Topic shift** – Language choice may change depending on the topic of discussion.
- **Emphasis and clarification** – Switching languages can help highlight important information or clarify meaning.
- **Emotional expression** – Speakers often switch to their native language to express feelings more naturally.
- **Social distance and solidarity** – Code-switching may signal intimacy or formality depending on context.

In multilingual societies, code-switching becomes a natural and meaningful part of communication rather than linguistic interference.

Code-Switching in Educational Contexts

In foreign language classrooms, particularly in English as a Foreign Language (EFL) settings, code-switching is commonly

observed among both teachers and students. While traditional teaching methods discouraged the use of the native language, modern pedagogical approaches recognize code-switching as a useful instructional strategy.

Teachers use code-switching for:

- Explaining complex grammar rules
- Clarifying vocabulary and meaning
- Managing classroom interaction
- Building rapport with students
- Reducing anxiety in language learning

Students use code-switching when they lack vocabulary, seek clarification, or express ideas more comfortably. Research suggests that controlled and purposeful code-switching can facilitate comprehension, improve participation, and support language acquisition.

Social Factors Influencing Code-Switching

Several sociolinguistic variables influence the use of code-switching:

- **Age and generation** – Younger speakers often code-switch more frequently.
- **Education level** – Bilingual competence increases code-switching ability.
- **Social status** – Language choice may reflect prestige or authority.
- **Context and setting** – Formal vs. informal environments affect switching behavior.
- **Language dominance** – Speakers tend to switch to the more dominant or emotionally closer language.

These factors demonstrate that code-switching is socially conditioned rather than accidental.

The sociolinguistic analysis of code-switching shows that it is a structured, meaningful, and functional linguistic phenomenon. Rather than indicating language deficiency, it reflects bilingual competence and communicative flexibility. In

educational contexts, especially in EFL classrooms, code-switching can serve as a pedagogical tool when used strategically.

However, excessive or uncontrolled switching may reduce exposure to the target language. Therefore, teachers must balance between facilitating understanding and promoting language immersion.

Code-switching is a natural and systematic feature of bilingual communication shaped by social, cultural, and psychological factors. Its functions extend beyond linguistic necessity to include identity construction, emotional expression, and communicative effectiveness. In language education, code-switching can support learning when used appropriately and purposefully.

Future research may focus on classroom-based empirical studies, digital communication, and the role of code-switching in language identity formation in multilingual societies.

Səbinə Cəfərova

Bakı Slavyan Universiteti

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

<https://orcid.org/0000-0001-5095-592X>

sabina_16_86@mail.ru

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların vətənpərvərlik tərbiyəsinin formalaşmasında folklorun rolu

Açar sözlər: uşaq, tərbiyə, vətənpərvərlik, lider, folklor, tərbiyəçi

Keywords: child, upbringing, patriotism, leader, folklore, educator

Şəxsiyyətin hərtərəfli və ahəngdar inkişafı, onun ictimai həyata effektiv inteqrasiyası və müxtəlif sosial fəaliyyətlərə hazırlanması, həmçinin müsbət əxlaqi və mənəvi keyfiyyətlərin formalaşdırılması bütün tarixi dövrlərdə cəmiyyətin əsas tərbiyə və inkişaf məsələlərindən biri olmuşdur. Müasir dövrdə bu məsələlər daha da aktualdır, çünki qloballaşma, texnologiyanın sürətli inkişafı və sosial dəyişikliklər uşaqların və gənclərin şəxsiyyətinin formalaşmasına yeni çağırışlar gətirir. Bu baxımdan, təhsil və tərbiyə sisteminin məqsədi yalnız biliklərin ötürülməsi deyil, həm də fərdin sosial, emosional və əxlaqi cəhətdən inkişafını təmin etməkdir. Şəxsiyyətin kompleks inkişafı, onun problemləri həll etmə bacarığı, sosial məsuliyyət hissi və mənəvi dəyərlərə sadıqlığı ilə sıx bağlıdır və cəmiyyətin davamlı inkişafı üçün əsas vasitə kimi qiymətləndirilir.

Müasir təhsil və tərbiyə sisteminin əsas məqsədi yalnız akademik biliklərin ötürülməsi deyil, həm də dərin və hərtərəfli biliyə, yüksək mədəni və mənəvi keyfiyyətlərə malik şəxsiyyətin formalaşdırılmasıdır. Bu şəxsiyyət həm milli-

mənəvi dəyərlərə yiyələnmiş, həm də onları qoruyub inkişaf etdirən, ailəsinə, vətəninə və millətinə bağlı, fiziki və əqli cəhətdən sağlam yurddaş kimi yetişdirilməlidir. Bu baxımdan, müasir məktəbəqədər təhsil müəssisələrində uşaqların müstəqil və yaradıcı düşüncə qabiliyyətlərinin inkişafı, onların milli-mədəni və mənəvi dəyərlərlə zənginləşdirilməsi dövlət və ümumxalq əhəmiyyətli strateji vəzifə kimi qiymətləndirilir.

Təlim zamanı uşaqlar öz xalqının tarixi, mədəni irsi, ənənələri və əxlaqi dəyərləri barədə ətraflı məlumat əldə edir, bu biliklər əsasında mənəvi dünyagörüşləri zənginləşir və şəxsiyyətləri formalaşır. Nəticədə, bağça təkcə ilkin biliklərin verilməsi ilə yanaşı, həm də milli-mənəvi və humanist keyfiyyətlərin ötürülməsi məkanı kimi çıxış edir. Belə bir təhsil mühiti uşaqlarda sosial məsuliyyət hissini gücləndirir, onları cəmiyyət üçün faydalı, vətənpərvər və mənəviyyatca zəngin fərdlər kimi yetişdirir. Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyev demişdir: “Gənclərimiz milli ruhda tərbiyə olunmalıdır, bizim milli-mənəvi dəyərlərimizin əsasında tərbiyələnməlidir. Gənclərimiz bizim tariximizi yaxşı bilməlidir, keçmişimizi yaxşı bilməlidir, dilimizi yaxşı bilməlidir. Hər bir gənc vətənpərvər olmalıdır. Vətənpərvərlik böyük bir məfhumdur. Vətənə sadıq olmaq, vətəni sevmək, torpağa bağlı olmaq – budur vətənpərvərlik” (Qasımova, 2015, s. 45).

Qeyd edilənləri nəzərə alsaq məktəbəqədər yaş dövrü təhsilin ilkin və fundamental mərhələsi olmaqla yanaşı, uşaqlarda əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlərin, o cümlədən vətənpərvərlik hissələrinin formalaşması üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyan inkişaf mərhələsidir. Məhz bu dövrdə uşaqlarda vətənə bağlılıq, milli dəyərlərə hörmət və mənsubiyyət duyğusunun ilkin təməli qoyulur. Vətənə məhəbbət isə müqəddəs və ali bir hiss kimi, ilk növbədə uşağın böyüdüyü ailə mühitində təşəkkül tapır, sonrakı mərhələdə isə məktəbəqədər təhsil müəssisələrində sistemli tərbiyəvi fəaliyyət vasitəsilə davam etdirilir və möhkəmləndirilir.

Valideynlər övladlarına qarşı sevgi və qürur hissi ilə yanaşır, onların davranışları və nailiyyətləri üzərində məmnunluq hissi keçirirlər. Hər valideynin məqsədi və arzusu övladını yüksək mənəvi və intellektual səviyyədə böyütməkdir. Övladlarının gələcəyinə dair düşüncələr və xəyallar, eləcə də uşaqlarında özlərində mövcud olmayan və ya görmədikləri müsbət keyfiyyətlərin inkişaf etməsini təmin etmək istəyi, valideyn sevgisinin təzahürü kimi qiymətləndirilə bilər.

Vətənə məhəbbət və vətənpərvərlik dərin tarixi köklərə malik olan və insanın milli-mənəvi kimliyinin formalaşmasında mühüm rol oynayan anlayışlardır. Bu hiss, hər bir fərdin doğma ata ocağına, yurduna, elinə və obasına, millətinə, onun dilinə, dininə, müqəddəs adət-ənənələrinə, dövlətçiliyinə və qanunlarına qarşı göstərdiyi sevgi və sədaqətin ifadəsi kimi meydana çıxır. Vətənpərvərlik insanın psixoloji və mənəvi strukturunda əsas yerlərdən birini tutur və onu ali, müqəddəs və universal dəyərlər sistemi ilə sıx əlaqələndirir.

Vətənə məhəbbət və vətənpərvərlik həm fərdi, həm də kollektiv səviyyədə insanın şəxsiyyətinin formalaşmasının əsas göstəricilərindən biridir. Hər bir insanın əsl dəyəri onun vətəninə və millətinə xidmət səviyyəsi, vicdan və şərəf prinsipləri, mənəvi ləyaqəti və vətənpərvərlik hissi ilə ölçülür. Bu baxımdan, vətənpərvərlik yalnız emosional bağlılıq və sevgi kimi qiymətləndirilmir, eyni zamanda fərdin sosial məsuliyyətini, mənəvi yetişkinliyini və əxlaqi davranışlarını müəyyən edən fundamental dəyər kimi qəbul olunur (İsmayılov və Orucov, 2005).

Uşaqların vətənpərvərlik haqqında ilkin təsəvvür və biliklərə yiyələnməsi onların gələcəkdə vətənə şüurlu münasibətinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bu prosesdə xalqın zəngin şifahi ənənələri və folklor nümunələri pedaqoji baxımdan təsirli vasitə hesab olunur. Azərbaycan uşaq folkloru şifahi xalq yaradıcılığının mühüm tərkib hissəsi

olmaqla, kiçik yaşlı nəsilin milli-mənəvi dəyərlər ruhunda tərbiyə edilməsinə geniş imkanlar açır.

Şifahi xalq yaradıcılığına daxil olan oxşamalar, laylalar, bayatılar, nəğmələr, tapmacalar, nağıllar, dastanlar, atalar sözləri və digər janrlar uşaqların dünyagörüşünün zənginləşdirilməsində, onlarda milli-mənəvi kimliyin və vətənpərvərlik hissinin möhkəmləndirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Xüsusilə nağıllar, dastanlar və atalar sözləri bədii-estetik dəyərləri ilə seçilərək uşaqların mənəvi inkişafına, vətənə sevgi və sadıqlıq duyğularının formalaşdırılmasına müstəsna təsir göstərir.

Xalq nağılları uşaqların körpəlik dövründə qarşılaşdıqları söz sənətinin ilkin və təməl nümunələrindən biri hesab olunur. Onların məzmunu və strukturu kiçik yaşlı uşaqların psixoloji və əqli xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq formalaşmışdır, buna görə də nağıllar uşaqların təfəkkür və təsəvvürünün inkişafı üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Nağıllar vasitəsilə uşaqlara ətraf aləmə sevgi, ailəyə və icmaya bağlılıq, xeyirxahlıq, cəsarət və qəhrəmanlıq kimi müsbət keyfiyyətlər aşılamaq mümkündür. Eyni zamanda, bu folklor nümunələri xəbislik, paxıllıq, satqınlıq və digər mənfi əxlaqi xüsusiyyətlərə qarşı nifrət hissi oyadır (Mustafayeva, 2011, s. 67).

Məktəbəqədər tərbiyə müəssisələrində vətənpərvərlik istiqamətində istifadə olunan nağılların kiçik yaşlı uşaqlara təsirli şəkildə çatdırılması tərbiyəçilərdən yüksək peşəkarlıq və pedaqoji ustalıq tələb edir. Tərbiyəçi bilməlidir ki, onun təqdim etdiyi nağıl yalnız mətnin çatdırılmasından ibarət olmamalı, eyni zamanda emosional və canlı olmalı, uşaqlar tərəfindən real və inandırıcı qavranılmalıdır. Bunun üçün tərbiyəçi nağılın mətnini mükəmməl əzbərləməli, onun ideya və məqsədini tam mənimsəməli, həmçinin öz emosiyalarını ifadə edərək nağılı uşaqların təfəkkür və hisslərinə uyğun şəkildə təqdim etməlidir. Belə yanaşma uşaqlarda hadisələrin həqiqiliyinə inam yaradır və onların emosional dünyası ilə inteqrasiya olunmuş

şəkildə nağılın mesajını qavramasına imkan verir. Tərbiyəçinin məqsədyönlü fəaliyyəti nəticəsində uşaqlara nağıl vasitəsi ilə vətənə sevgi, onun qorunması uğrunda məsuliyyət və cəsarət hissləri aşılır, bu isə onların gələcəkdə vətənpərvər şəxsiyyət kimi formalaşmasına zəmin yaradır (Rüstəмова, Zeynalova, & Abdullayeva, 2011).

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda doğma vətəni qorumaq və milli qəhrəmanlıq dəyərlərini aşılamaq məqsədilə xalq dastanlarından istifadə geniş imkanlar yaradır. Bu baxımdan “Kitabi-Dədə Qorqud”, “Koroğlu”, “Molla Nur”, “Qaçaq Nəbi”, “Qaçaq Kərəm”, “Səttarxan” və digər qəhrəmanlıq dastanları məktəbəqədər uşaqlarda vətənpərvərlik və igidlik keyfiyyətlərinin formalaşması üçün əvəzsiz nümunə təşkil edir. Doğma vətənə məhəbbət, milli kimlik və vətənpərvərlik dəyərləri insanın şəxsiyyətinin formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu dəyərlər əsrlər boyu xalqın həyat tərzini, mədəniyyəti və mənəvi dəyərlərində əks olunmuş, nəsildən-nəslə şifahi və yazılı ədəbiyyat vasitəsilə ötürülmüşdür. Xüsusilə atalar sözləri və digər şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri, milli-mənəvi dəyərlərin uşaqlara çatdırılmasında effektiv vasitə kimi çıxış edir.

Atalar sözləri qəhrəmanlıq, igidlik, sədaqət, vətənə bağlılıq və insanpərvərlik kimi keyfiyyətləri qısa, lakin mənalı ifadələrlə əks etdirir. Bu səbəbdən məktəbəqədər yaşlı uşaqların tərbiyəsində onların rolu misilsizdir. Belə ki, bu yaş dövrü uşaqların şəxsiyyətinin və dünyagörüşünün formalaşdığı kritik mərhələdir və onlara erkən yaşda vətənpərvərlik, milli kimlik və sosial məsuliyyət hisslərinin aşılamağı mümkün edir.

Son illərdə aparılan psixoloji və pedaqoji tədqiqatlar göstərir ki, erkən yaşda folklor nümunələri ilə tanışlıq uşaqların empatiya, məsuliyyət və milli şüur hisslərinin inkişafına müsbət təsir göstərir. Eyni zamanda, bu, onların dil bacarıqlarını, yaddaşını və nitq mədəniyyətini də zənginləşdirir.

Müasir dövrdə qloballaşma və texnologiyanın sürətli inkişafı uşaqları milli-mənəvi dəyərlərdən uzaqlaşdırma təhlükəsini artırsa da, atalar sözləri və digər folklor nümunələri bu boşluğu doldurmaqda əvəzsiz vasitə rolunu oynayır. Beləliklə, məktəbəqədər yaşlı uşaqların tərbiyəsində atalar sözlərinin tətbiqi həm milli-mənəvi dəyərlərin qorunması, həm də vətənpərvərlik ruhunun formalaşdırılması baxımından aktual və əhəmiyyətli sayılır.

Beləliklə folklor nümunələri yalnız tarixi və mədəni irs nümunəsi olmaqla kifayətlənmir, eyni zamanda məktəbəqədər yaşlı uşaqların mənəvi və əxlaqi tərbiyəsində, vətənpərvərlik ruhunun aşılınmasında strateji vasitə kimi çıxış edir. Bu, uşaqların həm milli kimliklərini gücləndirir, həm də gələcəkdə cəmiyyətə və dövlətə sədaqətli vətəndaş kimi formalaşmalarına şərait yaradır.

Ədəbiyyat

1. İsmayılov, H. Ə., & Orucov, T. (2005). *Azərbaycan xalq ədəbiyyatından seçmələr* (Təkrar nəşr). Şərq-Qərb.
2. Mustafayeva, X. B. (2011). *Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı*. Elm.
3. Qasımova, S. A. (2015). *Azərbaycanda Novruz ənənələri və inancları* (Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyası).
4. Rüstəmov, N. M., Zeynalova, Z. Ə., & Abdullayeva, K. N. (2011). *Folklor nümunələrində məktəbəqədər yaşlı uşaqların tərbiyəsi problemi* (Dərs vəsaiti).

Səidə Nağıyeva

Bakı Dövlət Universiteti

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

<https://orcid.org/0009-0009-4583-1039>

saida-letter@mail.ru

Nağıldan psixologiyaya: Uşaq ədəbiyyatının şəxsiyyət formalaşdırıcı gücü

***Açar sözlər:** uşaq ədəbiyyatı, şəxsiyyətin formalaşması, nağıl və psixologiya, mənəvi dəyərlər, uşağın psixoloji inkişafı*

***Keywords:** children's literature, personality formation, fairy tale and psychology, moral values, child psychological development*

Uşaq ədəbiyyatı yalnız əyləncə və ya boş vaxtın doldurulması vasitəsi deyil, uşağın mənəvi, emosional və intellektual inkişafında mühüm rol oynayan güclü tərbiyə alətidir. Nağıllar, hekayələr və uşaq poeziyası uşağın dünyanı qavrama üsulunu formalaşdırır, onun yaxşı və pis, doğru və yanlış haqqında ilkin təsəvvürlərini yaradır. Uşaq ədəbiyyatı vasitəsilə uşaq yalnız hadisələri deyil, həm də insan münasibətlərini, dəyərləri və sosial davranış modellərini öyrənir.

Bu baxımdan uşaq ədəbiyyatı psixoloji təsir gücünə malikdir və uşağın şəxsiyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bu tezisdə uşaq ədəbiyyatının psixoloji funksiyası, nağılların uşağın daxili dünyasına təsiri və şəxsiyyətin formalaşmasında rolu araşdırılır.

Uşaq ədəbiyyatı və psixoloji inkişaf

Psixoloji baxımdan uşaq dövrü insanın şəxsiyyətinin əsaslarının formalaşdığı mərhələdir. Bu dövrdə eşidilən və oxunan hekayələr uşağın emosional reaksiyalarına, davranış

modellərinə və dəyərlər sisteminə təsir edir. Uşaq ədəbiyyatı uşağın:

- empatiya hissini inkişaf etdirir,
- qorxu və narahatlıqları anlamağa kömək edir,
- sosial münasibətləri dərk etməsini təmin edir,
- emosional sabitlik yaradır.

Nağıllar uşağın psixikasında simvolik mənə daşıyır və onun daxili dünyasının formalaşmasına təsir göstərir.

Nağıl qəhrəmanları və şəxsiyyət modeli

Uşaq ədəbiyyatında qəhrəman obrazları uşaqlar üçün davranış modeli rolunu oynayır. Qəhrəmanların cəsarəti, səbr və dürüstlüyü uşağın mənəvi dəyərlərinin formalaşmasına təsir edir. Uşaq tez-tez özünü qəhrəmanla eyniləşdirir və onun davranışını nümunə kimi qəbul edir.

Nağıllarda yaxşı ilə pisin qarşıdurması uşağın etik düşüncəsini inkişaf etdirir. Qəhrəmanın sonda qalib gəlməsi uşağa:

- ədalətə inam,
- mübarizə ruhu,
- çətinliklərə dözmək bacarığı qazandırır.

Beləliklə, nağıl qəhrəmanları uşağın şəxsiyyətinin psixoloji modelinə çevrilir.

Fantaziya və təxəyyülün rolu

Uşaq ədəbiyyatı uşağın təxəyyülünü inkişaf etdirən ən güclü vasitələrdən biridir. Fantaziya uşağa reallığı daha yaxşı anlamağa kömək edir və yaradıcılıq qabiliyyətini gücləndirir. Fantastik obrazlar və sehrlil hadisələr uşağın:

- yaradıcı düşüncəsini,
- problem həll etmə bacarığını,
- emosional zənginliyini artırır.

Psixoloji baxımdan fantaziya uşağın qorxularını simvolik şəkildə ifadə etməsinə və onları aşmasına kömək edir.

Nağıllarda mənəvi dəyərlər və sosial davranış

Uşaq ədəbiyyatı vasitəsilə uşağa mənəvi dəyərlər ötürülür. Nağıllarda dürüstlük, mərhəmət, dostluq və ədalət kimi anlayışlar bədii formada təqdim olunur. Bu dəyərlər uşağın sosial davranışını formalaşdırır və onun cəmiyyətə uyğunlaşmasına kömək edir.

Nağıllar uşağa göstərir ki:

- yaxşılıq mükafatlandırılır,
- pislik cəzalandırılır,
- səbir və zəhmət uğura aparır.

Bu mesajlar uşağın mənəvi kimliyinin formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Uşaq ədəbiyyatı və emosional inkişaf

Uşaq ədəbiyyatı uşağın emosional dünyasının zənginləşməsinə kömək edir. Nağıllar vasitəsilə uşaq sevinc, qorxu, ümid və kədər kimi hissələri tanıyır və onları idarə etməyi öyrənir. Bu proses uşağın emosional intellektinin formalaşmasına təsir edir.

Hekayələrdə çətinliklərin aradan qaldırılması uşağa psixoloji güvən verir və onun özünə inamını artırır.

Uşaq ədəbiyyatı uşağın şəxsiyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynayan psixoloji və tərbiyəvi gücə malikdir. Nağıllar uşağın mənəvi dəyərlərini, davranış modellərini və emosional dünyasını formalaşdırır. Qəhrəman obrazları uşağa nümunə olur, fantaziya təxəyyülü inkişaf etdirir, bədii mətnlər isə uşağın sosial və emosional yetkinliyinə təsir göstərir.

Beləliklə, uşaq ədəbiyyatı yalnız bədii yaradıcılıq sahəsi deyil, həm də uşağın şəxsiyyətinin formalaşmasına təsir edən güclü psixoloji və pedaqoji vasitədir. Nağıldan psixologiyaya uzanan bu təsir uşağın gələcək həyatında davranış və dəyərlər sisteminin əsasını təşkil edir.

Zümrüd Mənsimova

AMEA-nın Rəyasət Heyəti Aparatı
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0002-8529-9018>
zumrudibrahimqizi@gmail.com

Əcdad kultu konekstində kosmik nizamın qorunmasında Oğuz xanın funksiyaları

***Açar sözlər:** dünya nizamı, əcdad kultu, milli folklor, Oğuz xan, yurd yeri*

***Keywords:** world order, cult of ancestors, national folklore, Oghuz khan, homeland*

Qədim miflərimizə, əfsanələrimizə diqqət etsək görərik ki, qədim türk xalqlarının mifik dünyagörüşü, keçdiyi tarixi yol, həyat tərzləri, mənşəyi, soy-kök məsələsi, kosmik nizamı ilk öncə Oğuznamələrdə geniş əks olunmuşdur. Dünya nizamının bərpası və qorunması əcdad səviyyəsinə ucalan, tarixi, mifik və qəhrəmanların adıyla bağlı olmuşdur. Məsələyə əcdad kultu kontekstində yanaşdıqda bir sıra maraqlı məqamlar və suallar ortaya çıxır. Soy-kökümüzün önündə duranlar dünya nizamını öncə öz nəslində, böyük mənada xalq edilən elində hansı əsaslarla qurmuş və yaşatmışlar? Tarixi başlanğıcdan bu günümüze çatan çox dəyərlər vardır ki, bunların böyük əksəriyyəti həmin dünya nizamı ilə bağlıdır.

Seyfəddin Rzasoyun qeyd etdiyi kimi Oğuz zaman və məkanı sakral Oğuz xandan başlanır və onun paradiqmatik təkrarı şəklində təşkil olunur. Onun fikrincə bütün törəmələr başlanğıcını vahid mərkəzdən yəni Oğuz xandan götürür. Oğuz xan invariantı antropoloji kodla Oğuz xan-Bayandır xan-Qazan xan-Alp Aruz paradiqmaları silsiləsini verir. Müəllif bildirir ki, həmin invariant və—zaman kodu ilə Oğuz zamanı-Bayandır

zamanı-Qazan zamanı-Alp Aruz zamanı şəklində paradiqmalaşır (Rzasoy, 2007, s. 19). İstər Oğuz xaqan dastanında olsun, istərsə də Dədə Qorqud igidləri, alpları olsun əsas məqsədləri sositumdakı nizamı qorumaqdır.

Mənşə məsələsinə gəlincə Azərbaycan türklərinin Oğuz qrupuna daxil olduğunu məsələsindən çıxış edərək Oğuzlar özləri kim olmuşlar, soyu və kökü hardan gəlmiş və s. suallar bizi də düşündürür. 24 Oğuz tayfasının olduğunu bildiren mənbələrdə vardır. Oğuzların mənşəyini türkmənlərə bağlayanlardan biri Əbbülqazi olmuşdur. “Türkmələrin soy kitabı”nda tez-tez türkmənlərdən söz salır. Adəm oğlundan başlanan insan oğlunun Nuh peyğənbərin oğlu Yasəfə kimi 20-yə qədər şəcərəsinin adını çəkir. 3 oğlunun dünyanın üç qütübünə göndərməyindən söz açılır. Yəfəsi quzey qütübünə göndərir. Onlar həməən yerlərdə çoxalib nəsil artırılırlar. Dünyanı fətf edən Oğuz xan Yafəs şəcərəsindən olan Moğol xanın dörd oğlundan biri Qara xanın nəsil davamçısı idi. Əsərdə Oğuzunun mənşəyini türkmənlərlə bağlı olduğunu işarət edir (Əbdülqazi, 2002).

Oğuz xaqan möcüzəli xüsusiyyətlərlə doğulur. Oğuz xaqan dünyaya gələndə 3 gün anasının südünü əmmir. Dil açıb anasına Allaha iman gətirməyini istəyir. Sonra bir yaşı tamam olmamış özünə ad qoyur.

Göründüyü kimi, möcüzəli üsulla doğulan mədəni qəhrəman öncə özünə qeyri-adi şəraitdə – hamının gözü önündə, el məclisində ad qoyur. Daha sonra böyüyüb xaqan olunca ayrı-ayrı qəhrəmanların etdikləri işlər nəticəsində onlara ad verir, sonunda həmin adlar böyük türk xalqlarının adlarına bağlanır. Oğuz xaqan əvvəlcə özünü sosiuma təqdim edir, ad qoyur, sonra Oğuz eli ilə bağlı qayda-qanunlar tətbiq edir.

Biz folklor nümunələrinə diqqət etsək görərik ki, əcdad kultu ilə bağlı yaşadığı yurdun, xalqın nizamını quran bütün əcdad//mədəni qəhrəmanlar, əsasən, aşağıdakı funksiyalarda çıxış edirlər:

- Xaqanlar xaqanı kimi;
- Ağsaqqal baba, ata kimi;
- Ər, ailə başçısı kimi;
- Elin qəhrəman oğlu kimi;
- Sosiuma fayda verən, yol göstərən müdrək ağsaqqal kimi;
- Sosiumun inkişafını düşünüb onu irəli aparan mədəni qəhrəman kimi;

Əcdad kultunun daşıyıcıları, o cümlədən mədəni qəhrəmanlar həm atalıq, böyüklük ucalıq, müdrəklik və ağsaqqallıqla yanaşı, xalqın, etnosun önündə duran, bir xalqın varlığını haradan başladığını işarət edən, təməl qoyan qurucular, dəyərli və müqəddəs şəxslərdir. Biz bu xüsusiyyətlərin Oğuz xaqandan başlamış Dədə Qorqudun, Xızırın hər birində cəm olduğunu görürük. Onların yaradıcı, elə-obaya yanaşma təərəflərini gördükdə, xalqı önə çəkib aparma xüsusiyyətlərinə, yardımsevərliklərinə baxdıqda çox asanlıqla hər birində “xalqın atası” statusunu görürük. Azərbaycan xalqının tarixi keçmişindən götürdükdə öncə qəbilə, tayfa və sonuncuda dövlət başçısı, mədəni qəhrəman ilk əcdad kompleksinə aiddir.

Oğuzun göy və yer qızları ilə evlənməsindən doğulan altı oğlu Ülkər ulduz küməsinin sayına bərabərdir. Həmçinin adların göy və yer elementlərini simvolizə etməsi, nizamın mərkəzində Oğuz Xanla altı oğlunun durması, övladların göyü, yeri birləşdirməsi bir daha göstərir ki, Oğuz dünya modeli kosmoetnoqonik mifdən keçir. Bu altı oğul eyni zamanda 24 Oğuz boyunun əcdadları olan Bozok və Üçoklardır (Füzuli Bayat, 2019, s. 19).

Oğuz xaqanın digər bir quruculuq və nizamla bağlı həyata keçirdiyi müdrəklik xüsusiyyətinə diqqət edək: “Oğuznamə” dastanında Oğuz elinin başçısı Oğuz xan qocaldıqdan sonra yer üzünü oğlanları arasında bölür. Burada nizamın yaradıcısı Oğuzdur. Bunun üçün böyük ritual mərasimi təşkil edir. O, Bozok adlandırdığı üç böyük oğluna əsas hakimiyyəti verir,

onlardan asılı olanlara (kiçik oğlanlara) Uçok adını verir. Beləliklə, Yafəsdən başlamış şəcərə Oğuz xanın oğlanlarından sonra da davam edir. Bölgüdə heç bir problem yaranmır. Çünki Oğuz xaqanın sözü birmənalı şəkildə qəbul edilirdi. O, evin, nəslin, tayfanın, böyük mənada, xalqın adını uca tutan, xalqı üçün iş görəni müqəddəs və böyük xaqan, hökmdar idi. Oğuz xaqan solumla özünəməxsus rəftarı, quruculuğu, yaradıcılıq qüdrəti, eli el etmək nizam yaratmaq qabiliyyəti ilə hörmət qazanmışdır.

Oğuz xan əcdad-varis bölgüsünü yay-ox prinsipi ilə aparır. Yəni yay və ox əcdad kultu baxımından simvolik mənə daşıyır.

Əbülqazi “Oğuznamə”sində bunlar ətraflı şəkildə təsvir olunub:

Digər bir məqam isə ata və oğul qarşıdurmasıdır. Oğuz xanla onun atası Qara xan arasında olan qanlı mübarizə də ata-oğul qarşıdurması kimi bilavasitə əcdad kultu ilə bağlıdır. Oğuz günəşi, işığı, gündüzü, Qara xan gecəni simvolizə edir. Əslində, ata ilə oğul arasında kosmoqonik mübarizə gedir. Oğuz atası Qara xanı öldürür. Bununla gündüzün qaranlıq gecə üzərində qələbəsi baş verir.

Oğuznamələrdə ata-oğul münasibətləri Oğuz cəmiyyətini birləşdirən əsas bağlardan biridir. Bəzən ata ilə oğul arasında gedən mübahisələr, sözlərinin və düşüncələrinin düz gəlməməsi bütün Oğuz elində böyük konflikt yaradır. Bu səbəbdən ata-oğul arasındakı düzən bütün cəmiyyəti, solumu formalaşdırır, nizama qoyur. Oğuz xaqanla atası Qara xanın münasibəti gecə ilə gündüzün, ayla günəşin əlçatmazlığı qədərdisə, aralarındakı soyuqluqda yer ilə göy arasında uzaqlıq kimi idi. Oğuzun oğulları ilə arasında olan münasibətləri Rəşidəddinin “Oğuznamə”sində çox aydın şəkildə verilmişdir: *“Oğuz oğulları ordu ilə birgə öz atalarının yanına qayıtdılar. Oğuz oğullarının gözəl işlər tutduqlarını, onlarda kamillik bir səadət nişanələrini görəncə onların şərəfinə toy qurub kasanı dövrəsində oturanlara ötürdü. Hər oğluna qızıl taxt verdi və oğullarını yürüşlərdə müşayiət edən əmirlərin hər birinə dəyərli*

xələt geyindirdi. Bundan sonra oğlanlarını və əmirləri bir yərə yığıb soruşdu. Bilirsinizmi niyə oğlanlarıma qızıl taxt, sizlərə isə xələt verdim? Oğullar və əmirlərə belə cavab verdilər: Bunu sən bizdən daha yaxşı bilirsən. Oğuz dedi: Mənim sağlığımda belə böyük və gərəkli işlər görüb adınızı bəlləndirməyiniz göstərir ki, mən öləndən sonra siz mənim yerimi tutmağa layiqsiniz” (Rəşidəddin, 1992).

Oğuz xaqanın hökumdarlıqdan başqa həm də mədəni qəhrəman kimi tanıyırdıq. Onun dünya nizamını qoruyan amillərindən biri kimi xalqlara ad verməsi, elinə, obasına doğru yol göstərməsi, böyüklük etməsi, sahib çıxması, gücünün, qüdrətinin göstəricisidir. Oğuz xanın simasında onun xalqa necə sahib çıxmağı elə uşaq yaşlarından özünə və ətrafına olan münasibətdə bəlli olur. Oğuz xanın qoyduğu, yatardığı ənənəyə çevrilmiş qaydalara, bu gün bütün türk xalqlarında qorunduğuna təsadüf edirik. Dədə Qorqud dastanında Bayandur xanın timsalında Oğuz xan ənənələri- ritual, törən təşkil etmə, acları doyuzdurma, yarmalatmaq, alplıq, ərənlik, cəsarət və hünər, elə və obaya sahib çıxmaq, yurd, vətən sevgisi, doğru yol göstərmək ənənəsi yaşadılır və qorunur. Oğuz xan hakimiyyəti oğlanları arasında bölmək üçün toy ritualı təşkil edir. Burada acların doyuzdurulması, ad vermək, pay vermək, əsas da olan yurd yerlərinin oğuz oğlanları arasında bölünməsi məsələsi ayrıca bir xətt təşkil edir. Burada Oğuz xan öz böyüklüyünü, müdrüklüyünü, uzaqgörənliyini nümayiş etdirir. Oğuz elinin əcdad qəhrəmanlarına kömək edən onların özlərini də doğru yola yönəldən köməkçi müdrük qoca arxetipləri vardır ki, bunlar Oğuz ellinin nizamını, yaratmaqda dayaq rolunu oynayırlar. Oğuznamələr qrupuna daxil olan Oğuz xanın törəməsi olan Dədə Qorqud da həm mifoloji həm də tarixi obraz, türk xalqlarının ortaq qəhrəmanıdır. Rəşidəddinin Oğuznaməsində Oğuz xandan sonra hakimiyyətə gələn davamçılarının yol göstərənləri sırasında Yuş xoca, İrkıl xoca, adında müdrük

ağsaqqal obrazını görürdüksə Tuman xanın yanında Qorqud qocanı görürük (Rəşidəddin, 1992).

İrkıl xoca, Yuşi xoca kimi “Dədə Qorqudda müdrük el ozanıdır. Elin böyük ağsaqqalı, baş biləni, yol göstərəni, elin atası, dədə ozanıdır. Xalqın bütün müşkül işlərini o həll edir, keçmiş əhvalatların hamısını bilir, gələcəkdən xəbər verir. Hər kim yeni bir iş görmək istəyirsə, əvvəlcə elin ozan və ağsaqqalı Dədə Qorqudla məsləhətləşir, ondan xeyir-dua alırlar. Dədə Qorqud yaxşı, xeyirxah cəhətləri ilə, doğru yol göstərməyi, gələcəkdən xəbər verməyi ilə, hadisələri çözə bilməyi ucalığın, kosmosun göstəricisidir.

Azərbaycanın çox ərazilərində böyüklük, ucalıq əziz tutmaq mənasında evin ocaqda qalan oğuluna da dədə, deyə müraciət edirlər. Məhz bu həmin Oğuz xaqandan günümüzə gəlib çatan ənənədir. Bu gün evin böyük oğlu, elin müdrük yol göstərəninə, el şənliklərində başda duran öz tövsiyyələrini əsirgəməyən el oğullarına da bəzən ata, dədə yaxud baba deyə müraciət edirlər. Atalıq həm də kosmoqoniyaya bağlı bir anlayışdır. Yaxşı olanı, yaxşı tərəfi göstərməklə insan ən ali qatda durur. Uca və əziz tutulur. Oğuz xan bir çox yürüşləri, xalqlara əməllərinə düşdükləri vəziyyətə görə qıpçaq, karlıq, uyğur və s. ad verməsi, getdiyi yerlərdə, torpaqlara təbiətinə uyğun ad qoyması ona ucalıq rəmzi olan mənsub olduğu tayfanın, xalqın atası statusunu qazandırır. Oğuz xaqan kimi Bayandur xanda həm mənsub olduğu xalqın atası, nəslin ağsaqqalı böyüyüdürlər. Xalq onlara ehtiram göstərir, hörmət edir.

Danılmaz faktır ki, Oğuz yaranana qədər ilk insan tipləri müxtəlif formalarda təzahür olunmuşdur. Onlar öz izini müəyyən adlarla miflərimizdə qoruyub saxlayır. Məsələn, “Ağ ata” obrazı. Bununla bağlı Oğuz xaqan kimi oğuznamələr əlimizdə olmasa belə şimal bölgəsindən topladığımız materiallar içərisində buna təsadüf etmək mümkündür. Ağsaq atada düşmənlərlə döyüşdən sağ-salamat çıxan döyüşçülərə ad

verir, önə çəkirdi. Bu da onun mədəni qəhrəman kimi tanındır və ucaldırdı.

- Oğuz və onun ailəsi göy cismlərini təmsilçiləri olmaqla ətrafında bir təmiz mühit yaratmışdır.

- Oğuz ailəsi Göyü-paklığı kosmoqoniyanı təmsil edirlər.

- Oğuzun ailə modeli və onlara verilmiş adlar kosmosu təmsil edir.

- Oğuz alplıqla, hökümranlıqla bərabər müdrük atalığı da simvolizə edir.

Oğuz əcdad kultunu simvolizə etməklə yanaşı həm də mədəni qəhrəmandır, dünya nizamını qurandır.

Ədəbiyyat

1. Bayat Füzuli. (2019). *Oğuz dünyasının epik qanunları və qəhrəmanın bioqrafiyası*. Elm və təhsil, 19.
2. Əbdülqazi Bahadır xan. (2002). *Şəcərəyi-Tərakimə (Türklərin soy kitabı)*. Azərbaycan Milli Ensiklopediyası NPB, 69–70.
3. Rza Şükürova (Tərc.). (1992). *Oğuznamə* (Əsərin müəllifi: Rəşidəddin Fəzlullah). Azərbaycan Dövlət NPB, 29–30.
4. Rzasoy Seyfəddin. (2007). *Oğuz mifi və Oğuznamə eposu*. Nurlan, 19.

Abdulkhay Kosimov

Fergana State University

PhD in Philology

<https://orcid.org/0000-0002-9415-0813>

a.qosimov@pf.fdu.uz

The Interplay of Mythonyms and Metaphors: An Analytical Study of Their Functions and Interactions in J.K. Rowling's Literary Texts

***Keywords:** mythonyms, metaphor, J.K. Rowling, literary analysis, symbolism, Narrative construction, cultural resonance*

***Açar sözlər:** mifonimlər, metafora, J.K. Rouling, ədəbi təhlil, simvolizm, Nərrativ quruluş, Mədəni rezonans*

The study of mythonyms and metaphors occupies a central place in linguistics and literary criticism, as these devices function not merely as stylistic ornaments but as essential mechanisms of narrative meaning-making, carrying cultural memory, symbolic value, and thematic depth. In the works of J.K. Rowling, particularly the Harry Potter, mythonyms and metaphors play a vital role in shaping character identities, structuring the fictional world, and linking the narrative to broader mythological traditions. A mythonym, according to Selemeneva (2024), is a name derived from mythology that evokes culturally and symbolically charged associations, while metaphor involves the transfer of meaning across conceptual domains, creating symbolic connections beyond literal reference. Their interaction is therefore central to literary interpretation, as mythological names often function as metaphorical signposts guiding readers' understanding.

These devices perform multiple functions in literary texts. Zamaletdinov and Faizullina (2015) describe mythonyms as a form of secondary nomination that compresses complex cultural meanings into a single lexical unit, and Kucharz (2017) emphasizes that metaphors shape conceptual frameworks rather than merely embellishing language. Rowling's naming practices exemplify this dynamic: names such as "Hermione," "Sirius," and "Minerva" are deliberately selected to reflect characters' traits and narrative roles, generating metaphorical resonance that deepens the semantic and symbolic layers of the text.

Literature Review

The study of mythonyms in literary texts has attracted growing scholarly attention. Selemeneva (2021) examines the connotative potential of mythonyms in Russian poetry, emphasizing their role in establishing cultural and historical continuity, while Bakytkazyevna et al. (2024) focus on the representativeness of mythonyms and theonyms in language corpora and their contribution to linguistic identity. A key issue in this field is the metaphorical potential of mythonyms. Zamaletdinov and Faizullina (2015) argue that metaphorization enables mythonyms to acquire secondary, culturally embedded meanings, a process that is clearly observable in the works of J.K. Rowling, where mythological names carry symbolic and characterological significance.

Metaphor itself has been widely discussed in literary and linguistic scholarship. Researchers such as Kucharz (2017) and Nefedova and Deulin (2017) stress its cognitive and conceptual functions, viewing metaphor as a central mechanism of meaning-making rather than a purely stylistic device. In Rowling's narratives, metaphors connect the fictional world to broader cultural and mythological frameworks, producing multilayered interpretations.

The interaction between mythonyms and metaphors, however, remains relatively underexplored. Kharitonova and Fokina (2017) note that in fantasy literature mythonyms frequently serve as a basis for metaphorical constructions, generating an interplay between literal and figurative meanings. Despite substantial research on each phenomenon separately, few studies address their combined functioning. The present study seeks to address this gap by examining how mythonyms and metaphors interact in Rowling's works to shape narrative meaning and symbolic depth.

Methodology

This study adopts a qualitative research design based on close reading and textual analysis of the Harry Potter by J.K. Rowling. The seven novels were selected as the primary corpus due to their extensive use of mythological naming and metaphorical language. The analysis is guided by an integrated theoretical framework combining conceptual metaphor theory (Lakoff & Johnson, 1980) and mythonym theory (Zamaletdinov & Faizullina, 2015), with particular attention to how these devices interact in the construction of meaning. Data collection involves identifying, classifying, and interpreting instances of mythonyms and metaphors across the texts. The analysis focuses on their narrative functions, especially their contribution to character development, thematic formation, and world-building.

The analysis demonstrates that mythonyms and metaphors are central to Rowling's narrative strategy, functioning as key tools of world-building and character construction. Mythological names are used metaphorically to reflect characters' attributes and destinies, while metaphors shape a layered narrative enriched with cultural and mythological symbolism. A central finding concerns character development: Hermione Granger's mythological name aligns with her intellect and resourcefulness, while Sirius Black, associated

with the Dog Star, signifies loyalty, protection, and transformation.

Metaphors are also essential in expressing major themes such as identity, power, and morality. The "Mirror of Erised" symbolizes unattainable desire and recalls the myth of Narcissus, whereas Horcruxes metaphorically represent the fragmentation of the soul and the moral cost of corrupted immortality (Gheltofan, 2021).

The interaction between mythonyms and metaphors creates a narrative space where literal and figurative meanings intersect. Minerva McGonagall's name, derived from the Roman goddess of wisdom and war, corresponds to her portrayal as an authoritative and strategic figure, reinforced through metaphorical language. Rowling's use of mythonyms and metaphors strengthens the cultural and symbolic resonance of the series, connecting it to shared mythological traditions while remaining accessible to a global readership (Berezovich & Ivanova, 2023).

The findings of this study highlight the central role of mythonyms and metaphors in J.K. Rowling's narrative strategy, demonstrating that these devices are integral to meaning construction rather than decorative features. Their interaction increases thematic complexity and supports the exploration of moral and philosophical concerns through characterisation and plot. Mythonyms, in particular, shape character identity by embedding mythological associations within names. For example, "Draco Malfoy," derived from the Latin draco ("dragon"), signals aggression and latent danger while reinforcing serpent symbolism associated with Slytherin, thereby strengthening his antagonist role through accompanying metaphorical characterization.

Metaphor functions as a primary means of articulating abstract themes such as power, identity, and morality. The "Deathly Hallows" serve as an extended metaphor for

humanity's relationship with death and immortality: the Elder Wand symbolizes domination, the Resurrection Stone represents the dangerous desire to defy death, and the Invisibility Cloak signifies acceptance. The study further shows that mythological naming combined with metaphorical imagery is fundamental to world-building, creating a fictional universe that is both familiar and enchanted, with “Hogwarts” and its descriptions contributing to a sense of timelessness and cultural depth (Kharitonova & Fokina, 2017).

This study confirms that mythonyms and metaphors are central to the narrative construction of J.K. Rowling's works and that their interaction significantly shapes the thematic depth and symbolic richness of the Harry Potter. Mythonyms primarily establish character identity, while metaphors enable the exploration of power, identity, and morality, together forming a core framework for world-building and meaning-making. These devices function not as decoration but as fundamental narrative strategies in contemporary fantasy. Future research may extend this approach to Rowling's Cormoran Strike and conduct comparative studies with authors such as J.R.R. Tolkien and George R.R. Martin.

References

1. Bakytkazyevna, T. G., Kurmashkyzy, R. K., & Abdildaevna, Z. A. (2024). Representativeness of mythonyms and theonyms in language corpora. *International Journal of Society, Culture & Language*, 12(1), 374–395.
2. Berezovich, E., & Ivanova, E. (2023). More on reconstructing mountain mythonyms of the Urals: Mythonyms motivated by inanimate nature vocabulary. *Journal of Ethnolinguistics*.

3. Gheltofan, D. (2021). Fantastic realia. *Buletinul Stiintific al Universitatii Politehnica din Timisoara, Seria Limbi Moderne*, (20), 16–28.
4. Kharitonova, E. V., & Fokina, M. S. (2017). Mythonymical space peculiarities in foreign fantasy literature (based on literary works by J. R. R. Tolkien and G. R. R. Martin). *Russian Linguistic Bulletin*, 4(12), 79–81.
5. Kucharz, E. J. (2017). Medical eponyms of mythological origin. *Acta Neophilologica*, 2(XIX), 29–42.
6. Kuchesheva, I. L. (2016). Linguoculturological features of ancient mythonyms (based on English and Russian languages). *Modern Problems of Science and Education*.
7. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
8. Nefedova, V. V., & Deulin, E. M. (2017). Mifonimy v khudozhestvennom diskurse sovremennoj prozy. *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki*, 1(67), 88–91.
9. Selemeneva, E. (2021). A semantic classification of mythonyms based on Russian poetic texts of the 20th century. *Philological Class*, 26(4), 341–348.
10. Zamaletdinov, R., & Faizullina, A. (2015). The metaphorical potential of mythonyms in Tatar poetry. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(3 S2), 165.

Qivaməddin Rəhimov

Bakı Dövlət Universiteti

filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru

<https://orcid.org/0009-0003-4215-7305>

rahimlga@gmail.com

İngilis və Azərbaycan dillərində frazeoloji vahidlərin tipoloji tədqiqi

***Açar sözlər:** frazeoloji vahidlər, tipoloji tədqiqat, universal linqvistik faktlar, semantik struktur, daxili struktur, xarici struktur*

***Keywords:** phraseological units, typological research, universal linguistic facts, semantic structure, internal structure, external structure*

Müxtəlif dillərin frazeoloji fondunun tədqiqinin hazırkı vəziyyəti, universal linqvistik xüsusiyyətləri formalaşdıran nəzəriyyənin təşəkkülü, eləcə də xarici dillərin tədrisi və tərcümə sahəsində əldə olunan təcrübə frazeologiya tədqiqatçıları qarşısında yeni elmi vəzifələr müəyyənləşdirmişdir.

Bu vəzifələr müxtəlif dillərin frazeoloji vahidlərinin mənşəyindən və genetik əlaqələrindən asılı olmayaraq, zaman və məkan çərçivəsindən kənarında struktur-tipoloji baxımdan tədqiq edilməsindən ibarətdir.

İngilis və Azərbaycan dillərinin frazeoloji vahidlərinin müqayisəli şəkildə tədqiqi frazeologiya sahəsində yeni aspektlərin üzə çıxarılmasına imkan yaradır. Bu aspektlərdən biri müxtəlif dillərin frazeoloji fondunun zaman və məkan amillərindən kənarında, mənşəyindən və genetik əlaqələrindən asılı olmayaraq sinxron-tipoloji tədqiqidir. Müqayisəli-tipoloji metod vasitəsi ilə frazeoloji vahidlərin struktur-semantik

xüsusiyyətlərini, semantik baxımdan eyni olan sabit birləşmələri, eləcə də eyni və ya demək olar ki, oxşar idiomatik obrazlar daşıyan, lakin semantik cəhətdən fərqli ifadələri tədqiq etmək, müxtəlif dillərin frazeoloji vahidlərinin semantik, daxili və xarici strukturunda tipoloji cəhətdən oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirmək olar.

Tipoloji tədqiqatların əsas vəzifələrindən biri universal linqvistik xüsusiyyətlərin aşkara çıxarılmasıdır. Lakin bu universal linqvistik kateqoriyalar yalnız dünyanın bütün dillərində və ya dillərin əksəriyyətində rast gəlinən dil faktları ilə məhdudlaşdırıla bilməz. Tipoloji və coğrafi baxımdan bir-birindən uzaq olan, hətta çox məhdud sayda dillərdə mövcud olan dil faktları da universal sayıla bilər. Universal linqvistik faktlar dil sisteminin bütün səviyyələrində müəyyən edilməlidir.

Müxtəlif dillərin qarşılıqlı-müqayisəli təhlilinin elmi əhəmiyyəti və praktiki dəyəri heç bir tədqiqatçıda şübhə doğurmur. Hazırda dillərin qarşılıqlı-müqayisəli tədqiqində tətbiq olunan genetik, areal və tipoloji metodlar arasında ən geniş yayılmış metod tipoloji metoddur. Çünki məhz bu metod vasitəsi ilə müxtəlif dillər zaman və məkan çərçivəsindən kənarında, mənşəyindən və genetik əlaqələrindən asılı olmayaraq tədqiq edilir.

Tipoloji və coğrafi baxımdan bir-birindən uzaq olan iki dilin müqayisəli təhlili tipoloji tədqiqat kimi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Müxtəlif dil qrupuna aid bu cür araşdırmalar eyni dil qrupuna aid bir çox dillərin müqayisəli tədqiqi qədər tipologiyani yeni və maraqlı dil faktları ilə zənginləşdirir.

Müqayisə edilən dillərin frazeoloji vahidlərinin tipoloji identifikasiyası və tipoloji diferensiasiyasına əsaslanan kompleks yanaşma tədqiq olunan dil faktlarının mahiyyətinə daha dərinə nüfuz etməyə və müqayisə olunan dillər sistemində oxşar və fərqli cəhətləri böyük dəqiqliklə müəyyənləşdirməyə imkan verir. Bu yanaşma bir frazeoloji

vahidin daxilindəki komponentlər arasında mövcud olan münasibətlərin xarakterinə, eləcə də həmin frazeoloji vahidin nitqdə işlənməsi zamanı digər dil vahidləri ilə olan əlaqələrinə, frazeoloji vahidlərin mənasını xarakterizə edən amillərə, habelə müqayisə olunan frazeoloji vahidlərin strukturunda oxşar və fərqli cəhətlərin formal göstəricilərinə əsaslanır.

Müqayisəli-tipoloji metod özündə kontekstual, distributiv, transformasiya və valentlik təhlili üsullarını birləşdirir. Frazeoloji vahidlər dil sistemində təcrid olunmuş halda, yəni “nisbi” sabitliyə malik olsalar da, nitqdə işlədikdə bu sabitliyi qismən itirirlər. Məhz nitq prosesində frazeoloji vahidlərin daxili quruluşu, məzmunu, digər dil vahidləri ilə birləşmə dairəsi və xarakteri baxımından bir sıra imkanları üzə çıxır.

Bütün bunlar frazeoloji vahidlərin komponentləri arasındakı münasibətlərlə, ünsiyyət şəraiti, ifadənin xarakteri və məqsədi ilə, frazeoloji vahidlərin digər dil vahidləri ilə birləşmə qabiliyyətini müəyyən edən semantik və frazeoloji-qrammatik xüsusiyyətlərlə, nitq vərdişləri, eləcə də hər bir fərdin məntiqi-psixoloji fəaliyyətinin digər təzahürləri ilə şərtlənir.

Könül Həsənova

Bakı Dövlət Universiteti

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

<https://orcid.org/0009-0003-5590-2255>

alpkonul@gmail.com

Əkiz miflərinin mədəni kodu

Açar sözlər: Əhdi-Ətiq, əkizlər, arxetip, mədəni kod, metafizik, Kastor və Polluks

Keywords: Old Testament, twins, archetype, cultural code, metaphysical, Castor and Pollux

Bir çox dünya xalqlarının mədəniyyətində, mifoloji modellərində və elmi nəzəriyyələrində “əkizlər” mifinin mənşəyi ilə bağlı unikal perspektiv yanaşmalar və təzahürlər mövcuddur. Bu arxetipik obrazın mifoloji mətnlərdə, epik təfəkkürdə antik dövrdən bu günə qədər keçdiyi inkişaf yolunu izlərkən məlum olur ki, dualist dünyagörüşün ən qədim forması olub komplimentar və antaqonist qüvvələr kimi təsvir olunurlar. Eyni zamanda, bəzi ənənələrdə iki ruhun birləşməsini və ya reankarnasiya ideyasını simvollaşdıraraq onların tanrılar tərəfindən seçilmiş xüsusi fərdlər kimi fəvqəltəbii güclərə malik olduğuna və ya tanrılarla əlaqəli olduğuna inanılır. Əkizlərin dərin və mürəkkəb simvolikasını anlamaq üçün mifoloji modellərdə ikililiyin bütün variasiyalarını nəzərdən keçirmək lazımdır. Çünki onlar hər bir xalqın mədəniyyətinin dərin qatlarında gizlənmiş kultural genetik kodlardır.

“Əkizlər” mifi çox vaxt qəbilə əcdadları və ya mədəni qəhrəmanlar kimi çıxış edən möcüzəli varlıqlar haqqında miflədir deyən rus tədqiqatçısı V.V.İvanov “Əkiz mifləri” məqaləsində onları aşağıdakı kimi səciyyələndirir:

1. Əkiz qardaşlar (rəqiblər, yaxud sonralar müttəfiqlər) haqqında miflər;
2. Əkiz bacı-qardaşlar haqqında miflər;
3. Əkiz androgenlər (androgen varlıqlar iki cinsli, yəni özlərində həm kişi, həm də qadın başlanğıclarını eyni zamanda təcəssüm etdirən varlıqlardır) haqqında miflər;
4. Zoomorf əkizlər haqqında miflər (İvanov, 1991).

Əkiz qardaşlar mifi özündə kosmik, sosial və psixoloji funksiyaları daşıyaraq yalnız bioloji varlıq kimi yox, varlığın iki qütbünü təmsil edən metafizik simvol kimi də çıxış edir. Tövratda (Yaradılış, 4) və “Quran”ın “əl- Maidə” surəsində təsvir olunan “Habil və Qabil” əkizlərinin hər biri iki zidd başlanğıcın vəhdətindən ibarətdir. “Onlara Adəmin iki oğlunun əhvalatını olduğu kimi söylə! Onlar qurban gətirdikləri zaman birinin qurbanı qəbul edilmiş, digərininki isə qəbul olunmamışdı. (Qurbanı qəbul olunmayan Qabil qardaşı Habilə) demişdi: “Səni mütləq öldürəcəyəm! (Habil ona) belə cavab vermişdi: “Allah yalnız müttəqilərdən qəbul edər! Sən mənə öldürməkdən ötrü mənə əl qaldırsan da, mən səni öldürmək üçün sənə əl qaldıran deyiləm. Mən aləmlərin Rəbbi olan Allahdan qorxuram. Mən istəyirəm ki, sən mənim də günahımı öz günahınla birlikdə üstünə götürəsən və beləliklə də, Cəhənnəm sakinlərindən olasan. Zalimlərin cəzası budur!” Nəfsi onu qardaşını öldürməyə sövq etdi, onu (Habili) öldürdü və bununla da zərəçəkənlərdən oldu. Sonra Allah qardaşının cəsədini necə basdırmağı ona göstərmək üçün yer eşən bir qarğa göndərirdi. (Qabil) dedi: “Vay halıma! Bu qarğa qədər olub qardaşımın cəsədini də basdırma bilmərəm?” O, artıq peşman olmuşdu” (Qurani-Kərim, əl-Maidə: 27–31). İnsanlığın ilk əkiz arxetipində iman və nifrət qarşıdurması, ədalət və qısqançlıq, Allaha sadıqlıq və nəfsin qələbəsi dünyada harmoniyanın pozulmasının ilk elementləridir. “Habil və Qabil” bəşəriyyətin ortaq yaddaşında varlığın ikili təbiətini dərk etməyin simvolik modelidir. Eyni zamanda metafizik səviyyədə insanın daxili

qarşıdurma, bütövlük və özünütanıma prosesinin struktur elementi kimi çıxış edir.

Səmavi dinlərdə Əhdi-Ətiq qardaş rəqabəti və əkiz mifi kontekstində psixoloji fərqləndirmə ənənəsinin başlanğıcı üçün əsas mənbələrdəndir. Yaqub və Esavın doğumu Əhdi-Ətiqdə möcüzəvi bir hadisə kimi təsvir olunur, adətən, ilahi müdaxilə nəticəsində baş verir. Lakin eyni zamanda ailə içində sarsıntı və taleyüklü dəyişikliklərə səbəb olur. İshaqın öz doğulması da möcüzəvi sayılırdı, çünki o, anası Sara qısır olduğu halda ilahi müdaxilə nəticəsində doğulmuşdu. İshaq və Rebekanın uzun müddət övladları olmurdu. Yaqub və Esav da yalnız İshaq Rəbbə dua etdikdən sonra dünyaya gəlmişdilər: “İshaq Rəbbə dua etdi, çünki arvadı sonsuz idi, və Rəbb onun duasını eşitdi” (Yaradılış 25:21). Rəqabət onların hələ ana bətnində olduğu dövrdə başlayır: “Uşaqlar onun bətnində bir-biri ilə vuruşurdular” (Yaradılış 25:22).

Rebeka (anaları) ilahi bir vəhy alır: “Sənin bətnində iki millət var, və iki xalq səndən ayrılacaq; biri o birindən güclü olacaq, və böyüyü kiçiyə xidmət edəcək” (Yaradılış 25:23). Beləliklə, doğuş hüququ uğrunda rəqabət ana bətnində başlayır və böyük əkizin kiçik əkizə xidmət edəcəyi artıq doğulmadan müəyyənləşdirilmişdi. Birinci doğulan Esavın bədəni tüklü və qırmızı dərilili olduğu üçün ona “Esav” (“tüklü”, “qırmızı”), ikinci doğulan Yaqub Esavın dabanından tutduğu üçün ona “Yaqub” (“daban tutan”, “aldadan”) adı verilir. Esav atası İshaqın, Yaqub isə anası Rebekanın sevimlisi olur. İshaq qocalır və gözləri görmür və ölməzdən əvvəl bərəkət duasını Esava vermək istəyir. Buna görə ona deyir: “Ovla get, mənə yemək bişir, yeyim, səni xeyir-dua ilə bərəkətləndirim.” Anası Rebeka bunu eşidir və Yaqubu Esav kimi geyindirərək atanın yanına göndərir. Yaqubun əlinə və boynuna keçi dərisi bağlayır ki, Esavın tüklü dərisinə bənzəsin və ov ətindən yemək bişirir. Burada Yaqubun keçi dərisinə bürünməsi “maskalanma” və

“kimlik dəyişmə” arxetipidir və insanın mənəvi transformasiyasını göstərir.

İshaq içində şübhələnsə də, səsi tanımır və deyir: “Səs Yaqubun səsidir, amma əllər Esavın əlləridir”. “Allah sənə göylərin şəhindən, torpağın bərəkətindən versin, xalqlar sənə xidmət etsin, qardaşların sənə boyun əysin” (Yaradılış 27:28–29).

Bu dua Tanrı seçiminin rəsmi təsdiqidir və beləcə, Yaqub atasını aldaraq Esava aid olan bərəkəti alır. Yaqub və Esav əkizlər mifi sadəcə ailə daxilində baş verən bir hiyləgərlik kimi deyil, həm də insanın mənəvi təkamülünün, Tanrı ilə münasibətinin və “ikilik” arxetipinin (dualizmin) simvolik ifadəsi kimi şərh olunur. Bu hadisə mifoloji strukturlarda geniş yayılmış “əkizlərin qarşıdurması”, “aldatma və yer dəyişmə” motivlərinin Bibliyadakı davamı hesab edilə bilər.

Yaqub ailədə kiçik oğlan olmasına baxmayaraq, sonradan Tanrının planı üzrə böyük bir xalqın atası oldu. Bu da, kiçik bir qrupdan böyük bir millətə çevrilən Yəhudi xalqının simvolu kimi qəbul edilir. Həmçinin, Yaqubun övladları və onların nəslindən yaranan on iki qəbilə Yəhudi xalqının əsasında dayanır. Yaqub obrazı Yəhudi xalqının tarixi, dini və mədəni yaddaşında mühüm yer tutur. ABŞ-ın Oklahoma Universitetində Yəhudi Tarixi üzrə Şusterman/Josey professoru olan Alan T. Levenson “Müasir Yəhudi İncilinin Yaradılması: Almaniya, İsrail və Amerikadakı Alimlər Qədim Mətni Necə Çevirdilər” kitabında (Levenson, 2016) qeyd edir ki, Yaqubun hekayəsi yalnız şəxsi ailə tarixçəsi deyil, həm də Yəhudi xalqının mədəni və dini kimliyinin formalaşmasında əsas bir nümunədir. O, ağıllığı, strateji düşüncəsi və Tanrı ilə əlaqəsi vasitəsilə İsrail xalqının simvoluna çevrilir.

Əhdi-Ətiqdə maraqlı miflərdən biri Fares (Perets) və Zerah adlı əkiz qardaşlar haqqındadır. Bu hadisə *Yaradılış kitabının* 38-ci fəslində, Yəhuda və Tamar hekayəsinin sonunda yer alır. Bu hekayə təkcə ailə dramı deyil, həm də Bibliyada əkizlik,

seçilmişlik və ilahi planın necə həyata keçdiyini göstərən simvolik bir mifdir. Deməli, Əhdi-Ətiqdəki əkiz mifləri sadəcə tarixi və bədii hekayələr deyil, eyni zamanda dini düşüncənin və sosial-ideoloji quruluşların təməl elementlərini gücləndirən kompleks mədəni və dini narativlərdir, yəni hadisələrin mənalı və məqsədli şəkildə təqdim olunması.

Yunan mifologiyasında əkizlərin əksəriyyəti – Kastor (ölümlü) və Polluks (ölümsüz), Apollon (Günəş tanrısı) və Artemida (Ay ilahəsi), Herakl (Tanrı) və İfikl (insan), Eros (istək, libido) və Anteros (qarşılıqlı sevgi), Roma şəhərinin qurucuları Romul və Rem, Theba şəhərinin qurucuları Zetos (fiziki güc) və Amfion (incəsənət) və s. insan ruhunun ikili təbiətini — işıq və qaranlıq, ilahi və insanı, ölümlü və ölümsüz qütblərini ifadə edir. Onlardan ən marqlısı müasir astronomiyada “əkizlər bürcü”nü (Gemini) simvolizə edən Kastor və Polluks (və ya Polidevk) yunan və Roma mifologiyasında Dioskuri/Dioskuri/Dioskuri kimi tanınan əkiz ögey qardaşlardır. Onlar Leda tərəfindən dünyaya gəlmiş, lakin fərqli ataların övladlarıdır. Kastor kral Tyndareusun oğlu olaraq ölümlü, Polluks isə tanrı Zevsin oğlu olaraq ölümsüzdür. Onlar birlikdə döyüşlərdə, səfərlərdə iştirak edir və qəhrəmanlıqla yadda qalırlar. Castor bir döyüş zamanı həlak olur və Pollux qardaşının itkisinə dözə bilməyərək tanrılardan onunla birlikdə olmağı diləyir. Zevis bu fədakarlığı qiymətləndirərək, onların bir gün Olympusda, bir gün isə Hadesdə yaşamasına icazə verir. “O vaxtdan qardaşlar bir gün ölümlər səltənətinin qaranlıq çəmənliklərində dolaşır, o biri gün allahlarla birlikdə hökmürəvan Zevsin sarayında yaşayırlar. Yunanalar Dioskurlara allahlar kimi hörmət göstərirlər. Onlar təhlükədə olan bütün insanların müdafiəçisidirlər və onları həm qərib ölkədə, həm də öz vətənlərində səyahət zamanı qoruyurlar” (Kun, 2021, s. 256). Bu mifdəki əkizlər motivi – ikilik və bütövlük arasındakı ziddiyyətin harmoniyası olub fəlsəfi kontekstdə bədən və ruhun, fənilik və əbədiliyin birliyini

təcəssüm etdirmişdir. Bu əkizlər arxetipi dualizmin mifoloji təzahürü olmaqla yanaşı, həm də kosmoloji sabitliyin və psixoloji bütövlüyün əsas rəmzlərindən biridir.

Əkiz bacı-qardaşlar haqqında miflər insan varlığının qadın və kişi təbiəti arasındakı münasibətləri, həm də yaradılış prosesinin ikili strukturunu simvolizə edir. Yunan mifologiyasında Apollon və Artemida Günəş və Ayı simvolizə edərək biri rasional düşüncəni, digəri instinktiv təbiəti təmsil edir. Onlar Zevs və Letonun övaldları olub Delos adasında dünyaya gəlirlər. Apollon kişi başlanğıcı (loqos) olaraq Günəş tanrısıdır və müdrikliyi, nizam və harmoniyanı simvolizə edir. Bir çox mifoloji süjetlərdə o, sərt, cəzasız buraxmayan və qəddar tanrı kimi də görsənir. Yəni onun təbiətində də dualizm var: bir tərəfdən müdriklik və işıq, digər tərəfdən intiqam və qəzəb. Artemida isə bakirəliyin, qadın enerjisinin rəmzi olub Ay ilahəsidir. Yunan mifologiyasının xarakterik paradokslarından biri ondadır ki, Artemida da eyni zamanda qəddar və mərhəmətsizdir. “O, Troyaya yola düşən yunan gəmilərinin qarşısını alır ki, “bakirə qızları” qurban etməsinlər. Eyni zamanda, qadınların ani və ağrısız ölümünü simvolizə edirdi. Belə düşünürdülər ki, insanı öz gümüş oxu ilə vurub öldürür” (Hamilton, 2025, s. 42). Fərqli kosmik sferaları simvolizə edən əkizlər öz düalist xarakterləri ilə varlığın iki təməl prinsipini- forma və substansiyanı təmsil edirlər. Platonik mənada Apollon ideya, Artemida hiss aləmi olub kainatda və insanda bir-birini tamamlayan enerjilərdir.

Əkiz mifləri hər bir mədəniyyətin kultural-genetik kodunu daşıyır. Əhdi-Ətiq ənənəsi əkizliyi etik seçim və fərdiləşmə modeli kimi təqdim etdiyi halda, Yunan ənənəsi onu harmonik bütövlüyün simvolu kimi görür. Bu iki arxetip – semit (fərdiyyət və məsuliyyət) və ellin (bütövlük və harmoniya) kodları – müasir mədəniyyətin ideya əsasını təşkil edir. Eyni bədəndə və eyni genetik kodda doğulmuş fərdlərin metafizik qarşıdurması, varlığın özü ilə apardığı dialoqun simvolik modelidir. Əkizliyin

mifoloji modelləri cəmiyyətlərin fərd və birlik münasibətinə baxışının arxetipik göstəricisidir. Müasir mədəniyyət bu iki kodun sintezi üzərində qurulub: insan həm fərd (öz əkizindən ayrılmaq istəyən), həm də bütöv varlıq (digər yarısını axtaran) kimi yaşamaqdadır.

Ədəbiyyat

1. Hamilton, E. (2025). *Mifologiya: Ölümsüz tanrılar və qəhrəmanlar haqqında hekayələr*. ANO.
2. Ivanov, V. V. (1991). Bliznechnyye mify. In *Mifa narodov mira* (Vol. 1). Sovetskaya entsiklopediya, 174–176.
3. Ivanov, V. V. (1991). Vremya mificheskoye. In *Mifa narodov mira* (Vol. 1). Sovetskaya entsiklopediya, 252–253.
4. Jung, C. G. (2015). *İnsan və sembolləri* (H. M. İlgün, Trans.). Kəbalcı Yayıncılıq.
5. Kun, N. (2021). *Qədim Yunanıstanın mifləri və əfsanələri*. Qanun.
6. Qurani-Kərim. (2015). *Yenidən işlənmiş XVI nəşr* (Z. M. Bünyadov & V. M. Məmmədəliyev, Trans.). Nurlar.
7. Levenson, A. T. (2016). *The making of the modern Jewish Bible: How scholars in Germany, Israel, and America transformed an ancient text*. Rowman & Littlefield Publishers.
8. Lévi-Strauss, C. (1985). *Strukturalnaya antropologiya*. Glavnaya redaktsiya vostochnoy literatury.

Khurshida Umarova

Fergana State University

<https://orcid.org/0009-0003-8236-1773>

lingomaster555@gmail.com

Genesis and Development of the Philosophical- Psychological Novel in World Literature

Keywords: *philosophical-psychological novel, genre, subgenre, character, consciousness*

Açar sözlər: *fəlsəfi-psixoloji roman, janr, alt janr, obraz, şüür*

In the literature of the world's peoples, the emergence, genesis, and development of the philosophical-psychological novel represent a characteristic feature of the global literary process. This genre form possesses a number of distinctive traits determined by the historical and cultural stages of development experienced in different national literatures, the significance of oral folk creativity, literary traditions, specific writers and readerships of particular countries, as well as their aesthetic mastery and unique worldviews. However, the primary focus of depiction or narration being directed toward the portrayal of the character's psyche gives the novel its philosophical-psychological character.

“Ultimately, the main forms of psychological depiction are specific means that serve to illuminate the inner world; they reveal character from within, that is, through the artistic speech expressing the inner world of the participating character: memories and imaginations, speech forms of psychological interpretation that demonstrate the characteristics of the author's artistic expressive language, as well as other forms of external expression such as facial expressions” (Literaturnaya

ensiklopediya terminov i ponyatiy, 2001). This observation is noteworthy in one respect. More precisely, it presents the main feature of the psychological novel. At the same time, it generalizes the principal characteristics common to complex forms of the novel such as the sentimental-psychological, philosophical-psychological, and imaginative-psychological novel. It should be noted here that in some novels, a character's life, existence, personal aspirations, and individual reflections on society are presented in close interrelation with their psychological state. Such a novel form is regarded as a philosophical-psychological novel. Moreover, in philosophical-psychological novels, the protagonist engages in intense self-analysis of their own actions and activities, to the extent that this process comes to seem ordinary to them. As a result, the character searches for the reasons that underlie their actions or motivate their aspirations. This condition also leads to the intensification of another feature namely, the depiction of internal conflict. Here, the writer may also employ the stream-of-consciousness technique.

It is well known that in literary studies, the examination of literary genres and their diverse forms is of great importance. However, it has been established that scholarly sources have not arrived at a single, unified scientific-theoretical view regarding the concept of genre and its theory. In Uzbek literary studies, a "literary genre" is understood as a concept denoting a historically formed specific type of literary work, encompassing groups of works of varying scope that share common characteristics within a particular period of national or world literature (Quronov et al., 2013). The concept of literary genre distinguishes specific categories within the broad range of literary works, each characterized by shared thematic, stylistic, and structural elements. In fact, the problem of classifying literary works into types and genres can already be found in the works of ancient thinkers such as Plato and Aristotle. In this

regard, Aristotle's *Poetics* (Aristotle, 2012) is considered one of the earliest sources. The concept of genre is among the most debated issues in world literary studies, and numerous definitions and classifications have been proposed. Later, scholars from Italian, French, German, and Russian traditions, such as Julius Caesar Scaliger, Pierre Huet, Hegel, and V. Belinsky are also known to have written specialized works on this subject.

By the late nineteenth century, as a result of productive research conducted on the category of genre in Russian literary studies, scholars made significant contributions to the development of genre theory, its genesis, and its canons. The Russian literary theorist A. Veselovsky turned the term "genre" into an integral part of literary scholarship and placed particular emphasis on comparing existing genres in world literature and studying their evolutionary theory (Veselovskiy, 1989). B. Eikhenbaum argued that any element of a literary work (for example, the length of the text) may be decisive for genre, but that this cannot apply equally to all genres (Eikhenbaum, 1927). Although the scholar primarily discussed the theory of poetry, his observation can also be applied to the novel genre, particularly to the philosophical-psychological novel. This is because his idea that various elements within a literary text give rise to internal divisions within a genre also applies to the internal forms of the novel. B. Tomashevsky linked the emergence of genres to distinctions based on the various artistic techniques employed within them. These techniques simultaneously form different systems that are used across multiple works. According to the scholar's definition, classifying genres through concrete artistic techniques and genre features may somewhat simplify the determination of genre boundaries (Tomashevskiy, 1996). At this point, the scholar's views closely align with those of the English scholars cited below. According to Y. Tynyanov, genres are determined

by automatic, secondary features such as style that are unconsciously employed by the author (Tinyanov, 1977). However, it should not be overlooked that authors may also consciously employ various elements to ensure the content of a work, blend genres, experiment with form, or deliberately choose a particular style in order to convey the work's pathos. Another Russian literary scholar, N. Tamarchenko, argues that genre is not only a means of classifying literary works but also a way of understanding the meaning of literature, as it helps to comprehend the traditional, historical, and typological aspects of literary texts. He connects the concept of genre with the notion of the literary process of each period and arrives at the following conclusion: the concept of "genre" is a phenomenon belonging to the "literary system" of a given era (Kollektiv, 2012). It is evident that among Russian scholars, Tamarchenko's views are oriented toward the possibility of classifying works even within a single genre, including the genre of the novel. His approach to literary genre goes beyond the mere categorization of works and places great emphasis on the role of genre in understanding the essence and meaning of a literary text.

According to American literary scholars R. Wellek and O. Warren, modern genre theory adopts a descriptive approach that does not impose rigid prescriptions on authors but instead allows for the creation of numerous potential genres (Wellek & Warren, 1967). From this perspective, the novel as a genre opens itself to various forms, particularly those integrating philosophy, psychology, and aesthetics. This, in turn, ensures the formation and development of the philosophical-psychological novel.

The emergence of various genre forms within a single genre is also noted by literary scholar J. Horn. In particular, he interprets genre theory in a manner analogous to set theory. Here, genre is regarded as a collection of literary works that can

be further divided into smaller genres (subgenres), and so on. Each work is a collection of words, and each word evokes associations. These associations are significant in determining the classification of genres and subgenres. Horn also emphasizes that subgenres may intersect with one another (Horn, 2000).

In *The Oxford Dictionary of Literary Terms*, compiled by the English scholar K. Baldick, the term “subgenre” is defined as follows: “Any subdivision of a larger genre, consisting of works that form a particular category; for example, the elegy is a subgenre of lyric poetry” (Baldrick, 2015). Accordingly, within the novel genre, there may be more than ten internal forms, including biographical, philosophical-psychological, science-fiction, and mythological novels, among others.

Based on the definitions discussed above, it can be concluded that within a single genre there exists a tradition of subdividing works into smaller genres (subgenres) according to artistic factors such as style, mode of representation, and theme. In this context, the terms “subgenre” and “internal genre categories” may be used synonymously.

Among prose genres, the novel stands out for its scope and complex nature. In general, certain features characteristic of philosophical-psychological works have been present in literary fiction since ancient times, particularly in early psychological novels. This provides a basis for drawing theoretical conclusions regarding the genesis of the philosophical-psychological novel. The Russian literary scholar V. Kozhinov, in turn, considers *The Princess of Cleves* (1678) by Marie-Madeleine de La Fayette to be the first psychological novel (Kojinov, 1963). In the novel, emotional dynamics are recreated in an epic manner through gestures, actions, and objective events. In our view, although this novel was created long before the full maturation of the philosophical-psychological novel as a genre and does not entirely correspond to the concept of the

psychological novel, it can nevertheless be regarded as one of the earliest attempts in the development of the genre, as it embodies certain key elements of it. L. Ginzburg regards the novel *Adolphe*, written by the Swiss writer Benjamin Constant in 1807 and published in 1815, as “the father of the psychological novel” (Ginzburg, 1977). Highly praised by Pushkin and Stendhal, this novel, owing to its subtle psychological analysis, represented a genuine psychological breakthrough for its time.

From the observations presented above, it may be concluded that at various stages of the development of world novelistic tradition, psychological novels that emerged in the literatures of different nations gradually formed characteristics specific to the philosophical-psychological novel. The philosophical-psychological novel emerged on the basis of the psychological novel. The evolution of the philosophical-psychological novel as a subgenre in world literature represents a complex and multifaceted process spanning several centuries, enriched by contributions from the literatures of various nations. This genre has provided authors with new opportunities to engage with complex psychological and philosophical themes, functioning as a dynamic space for literary experimentation.

References

1. Aristotle. (2012). *Poetika. Axloqi kabir. Ritorika*. Yangi asr avlodi.
2. Baldrick, C. (2015). *The concise Oxford dictionary of literary terms*. Oxford University Press.
3. Eikhenbaum, B. (1927). *Literatura: Teoriya. Kritika. Polemika*. Priboy.
4. Ginzburg, L. (1977). *O psixologicheskoy proze. Xudojestvennaya literatura* (Leningradskoe otdelenie).

5. Hoorn, J. (2000). How is a genre created? Five combinatory hypotheses. *Comparative Literature and Culture*, (2), 142–155.
6. Kojinov, V. (1963). *Proisxojenje romana: Teoretiko-istoricheskiy ocherk*. Sovetskiy pisatel.
7. Kollektiv. (2012). *Teoriya literaturnyx janrov* (N. Tamarchenko, Ed.). Akademiya.
8. *Literaturnaya ensiklopediya terminov i ponyatiy* (A. N. Nikolyukin, Ed.). (2001). Intelvak.
9. Quronov, D., Mamajonov, Z., & Sheraliyeva, M. (2013). *Adabiyotshunoslik lug'ati*. Akademnashr.
10. Tinyanov, Y. (1977). *Poetika. Istoriya literatury. Kino*. Nauka.
11. Tomashevskiy, B. (1996). *Teoriya literatury. Poetika: Uchebnoe posobie*.
12. Veselovskiy, A. (1989). *Istoricheskaya poetika*. Vysshaya shkola.
13. Wellek, R., & Warren, A. (1967). *Theory of literature*. Harcourt, Brace & Company.

Günay Mehraliyeva

Azərbaycan Dillər Universiteti

doktorant

<https://orcid.org/0000-0003-4923-8004>

gunay-m2014@yandex.com

Agentlik və şəxssizlik: kognitiv kateqoriyaların sintaktik təzahürü

Açar sözlər: şəxssizlik, agentlik, impersonal konstruksiyalar, formal-sintaktik yanaşma, funksional-semantik yanaşma, agentsiz passiv

Keywords: impersonality, agentivity, impersonal constructions, subject-centered approach, agent-centered approach, agentless passive

Müasir dilçilikdə şəxssizlik anlayışı sintaktik, semantik və funksional aspektlərdən araşdırılan mürəkkəb kateqoriyalardan biridir. Şəxssiz konstruksiyalar bir tərəfdən cümlənin formal quruluşu, xüsusilə mübtədanın mövcudluğu və statusu ilə, digər tərəfdən isə agentliyin zəiflədilməsi və ya fokusdan çıxarılması ilə xarakterizə olunur. Bu baxımdan şəxssizlik yalnız qrammatik kateqoriya kimi deyil, həm də kognitiv və diskursiv mexanizm kimi qiymətləndirilir (Malchukov və Ogawa, 2011). Bu məqalədə A. Malçukov və Akio Ogavanın “*Towards a typology of impersonal constructions*” adlı tədqiqatı, eləcə də Siverskaya və Denis Kreyzelsin (Denis Creissels) yanaşmaları əsasında şəxssizlik anlayışının *formal-sintaktik* və *funksional-semantik* xüsusiyyətləri müqayisəli şəkildə təhlil olunur, bu xüsusiyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsi və kəsişmə nöqtələri göstərilir (Creissels, 2014).

Şəxssizliyin formal-sintaktik xüsusiyyəti

Malçukov və Ogavanın yanaşmasına əsasən, struktur (formal-sintaktik) nöqtəyi-nəzərdən şəxssizlik *kanonik mübtədanın çatışmazlığı və ya mübtədanın tipik xüsusiyyətlərini daşımaması* ilə müəyyən edilir. Bu yanaşma “subject-centered” adlandırılır və əsas diqqət cümlə quruluşunda mübtədanın statusuna yönəlir (Creissels, 2007).

Müəlliflər bu xüsusiyyətə əsaslanan şəxssiz konstruksiyaları aşağıdakı dörd əsas qrupa ayırırlar:

1. *Mübtədası tam qrammatik və referensial olmayan konstruksiyalar*. Bu tip konstruksiyalarda mövcud olan mübtəda formal olaraq sintaktik mövqe tuta bilər, lakin tam referensial xüsusiyyətlərə malik olmur. Belə mübtədalar real referentə işarə etmir və daha çox qrammatik funksiyanı yerinə yetirir.

2. *Mübtədası kanonik mübtəda xüsusiyyətlərini daşımayan konstruksiyalar*. Bu qrupa daxil olan konstruksiyalarda mübtəda mövcud olsa da, o, tipik mübtəda xüsusiyyətlərini (agentlik, topic funksiyası, semantik nəzarət və s.) tam şəkildə əks etdirmir.

3. *Mübtədası verbal arqument olmayan, yalnız “yer doldurucu” funksiyalı konstruksiyalar*. Burada mübtəda semantik və referensial xüsusiyyətlərdən məhrumdur və yalnız sintaktik tələbi ödəmək üçün işlədilir (pleonastik/boş mübtəda).

4. *Aşkar mübtədası olmayan konstruksiyalar*. Bu konstruksiyalarda cümlə səviyyəsində heç bir açıq mübtəda mövcud deyil və predikasiya mübtədasız şəkildə ifadə olunur.

Beləliklə, *formal-sintaktik* yanaşma şəxssizliyi ilk növbədə *qrammatik mübtədanın struktur statusu* üzərindən izah edir (Siewierska, 2010).

Şəxssizliyin funksional-semantik xüsusiyyəti

Funksional nöqtəyi-nəzərdən şəxssizlik funksional-semantik xüsusiyyətlə əlaqələndirilir. Bu yanaşmada əsas meyar cümlədə agentin (hərəkətin icraçısının və ya

təşəbbüskarının) *fokusdan çıxarılması (agent defocusing)* prosesidir (Givón, 2001).

Malçukov və Ogava agent-centered xüsusiyyətə əsaslanan şəxssiz konstruksiyaları üç əsas yarımqrupa ayırırlar:

1. *Təşəbbüskarın natamam və ya zəif ifadəsi*. Bu tip konstruksiyalarda agent mövcud ola bilər, lakin o, açıq şəkildə ifadə edilmir və ya yalnız dolaylı yolla sezilir.

2. *Təşəbbüskarın prototipik mübtədə funksiyasından uzaqlaşdırılması*. Burada agent cümlədə mövcud olsa belə, mübtədə mövqeyində çıxış etmir və ikinci dərəcəli sintaktik mövqeyə keçirilir.

3. *Həm təşəbbüskarın zəiflədilməsi, həm də “demotion” prosesi*. Bu halda agent həm açıq şəkildə ifadə olunmur, həm də mübtədə funksiyasından tam kənarlaşdırılır.

Funksional-semantik yanaşma şəxssizliyi *semantik və diskursiv motivasiyalı* bir fenomen kimi təqdim edir və danışanın agenti niyə gizlətdiyi sualına cavab axtarır (Haspelmath, 2001).

Formal-sintaktik və funksional-semantik xüsusiyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsi

Şəxssizlik iki əsas xüsusiyyət üzərindən tədqiq edilsə də, bu yanaşmalar arasında qismən üst-üstə düşən məqamlar mövcuddur. Belə ki:

- Funksional-semantik yanaşmanın *birinci yarımqrupu* formal-sintaktik yanaşmanın *birinci və dördüncü* qrupları ilə uyğunluq təşkil edir.

- *Diskurs-sintaktik defokuslaşma* xüsusiyyəti formal-sintaktik yanaşmada *ikinci, üçüncü və dördüncü* qruplarla səsleşir.

- Həm *diskurs-sintaktik defokuslaşma, həm də təfsilatlandırılmama* xüsusiyyəti isə formal-sintaktik yanaşmada birbaşa əks olunmayan, lakin tipoloji baxımdan mühüm olan *agentsiz passiv* konstruksiyalarına uyğun gəlir.

Bu paralellər göstərir ki, formal-sintaktik və funksional yanaşmalar bir-birini tamamlayır və şəxssizliyin daha dolğun izahını təmin edir (Langacker, 2008).

Aparılan təhlil göstərir ki, şəxssizlik universal qrammatik kateqoriya olmaqla yanaşı, dillərdə agentliyin konseptuallaşdırılması ilə sıx bağlıdır. *Formal-sintaktik və funksional-semantik* yanaşmalar bir-birini tamamlayaraq şəxssiz konstruksiyaların həm struktur, həm də semantik mahiyyətini üzə çıxarır. Bu isə şəxssizliyin yalnız sintaktik fenomen deyil, eyni zamanda kognitiv-semantik mexanizm olduğunu təsdiqləyir (Shibatani, 2006).

Ədəbiyyat

1. Creissels, D. (2007). Impersonal and related constructions: A typological approach. In P. Bhaskararao & K. V. Subbarao (Eds.), *Non-nominative subjects*. John Benjamins, 1–25.
2. Creissels, D. (2014). Non-canonical subject marking. In M. S. Dryer & M. Haspelmath (Eds.), *The World Atlas of Language Structures Online*. Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. <https://wals.info>
3. Givón, T. (2001). *Syntax: An introduction* (Vol. 2). John Benjamins.
4. Haspelmath, M. (2001). Non-canonical marking of core arguments in European languages. In A. Y. Aikhenvald, R. M. W. Dixon, & M. Onishi (Eds.), *Non-canonical marking of subjects and objects*. John Benjamins, 53–83.
5. Langacker, R. W. (2008). *Cognitive grammar: A basic introduction*. Oxford University Press.
6. Malchukov, A., & Ogawa, A. (2011). *Towards a typology of impersonal constructions*. *Linguistics*, 49(1), 1–35. <https://doi.org/10.1515/LING.2011.001>

7. Shibatani, M. (2006). On the conceptual framework for voice phenomena. *Linguistics*, 44(2), 217–269.
8. Siewierska, A. (2008). *Person*. Cambridge University Press.
9. Siewierska, A. (2010). Ways of impersonalizing: Pronominal vs. verbal strategies. In A. Malchukov & A. Siewierska (Eds.), *Impersonal constructions: A cross-linguistic perspective*. John Benjamins, 3–26.

Shalala Mammadova
Odlar Yurdu University
<https://orcid.org/0000-0001-6292-600X>
mammadovashalala@gmail.com

Free and Restricted Word Combinations and Lexico-Semantic Variants: A Corpus-Based and Theoretical Approach

***Keywords:** polysemy, lexico-semantic variants, lexical valency, free and restricted combinations, collocations, corpus linguistics, semantic theory, lexicography*

***Acar sözlər:** çoxmənalılıq, leksiko-semantik variantlar, leksikal valensiya, azad və məhdud birləşmələr, kollokasiyalar, korpus dilişünaslığı, semantik nəzəriyyə, lüğətşünaslıq*

The investigation of lexical meaning and word combinability forms a central part of modern lexical semantics and lexicology. A key phenomenon in this area is polysemy, which refers to a single word having multiple related meanings. Polysemy is not a marginal aspect of the lexicon; it is a core characteristic of natural language, reflecting the dynamic interplay between a word's semantic potential, historical evolution, and context-dependent usage (Lyons, 1977). Understanding polysemy requires both a conceptual framework to differentiate meanings and a systematic method for analyzing their distribution and patterns of combination. This study examines these issues by exploring free and restricted word combinations through the lens of lexico-semantic variants (LSVs) and investigating how dictionaries represent such patterns. The first distinction in this analysis is between monosemantic and polysemantic words. Monosemantic words carry a single, stable meaning, clearly linked to a phonological

form and a denotative reference. In contrast, polysemantic words have multiple interrelated meanings, which are organized into LSVs. Each LSV may be direct (literal) or figurative (metaphorical or transferred). Direct meanings denote actual phenomena in the world, while figurative meanings arise when a word extends its meaning to new contexts or entities. Semantic extension can occur via mechanisms such as metaphor (based on resemblance of form, function, or attributes), metonymy (based on association or contiguity), and synecdoche (where a part-whole relationship governs meaning) (Cruse, 1986, p. 146). Distinguishing between literal and figurative senses provides a theoretical basis for analysis and guides lexicographers in representing polysemous entries in dictionaries. The notion of lexical combinability is essential for understanding how LSVs function. Lexical combinability, often operationalized through lexical valency, refers to a word's potential to combine with other words in syntagmatic contexts (Sinclair, 1991, p. 101). Free combinations are mainly determined by logical or conceptual compatibility, allowing words to combine in multiple contexts (e.g., “analyse a text,” “analyse data,” “analyse a problem”). Conversely, restricted combinations have limited flexibility, often reflecting conventionalized usage or semantic constraints. These are typically found in collocations, which occupy a middle ground between free combinations and fixed expressions. For example, the verb “commit” forms restricted collocations with nouns like “crime,” “suicide,” or “offence,” but does not pair arbitrarily with other nouns, reflecting socially and semantically conventional patterns. A corpus-based approach is particularly effective in examining word combinability and LSV distribution. Analyzing authentic language data—including frequency counts, co-occurrence statistics, and collocational networks—helps identify recurrent patterns and empirically grounded constraints. Corpus data also allow researchers to

distinguish between highly conventional combinations and more creative, context-specific uses, providing a clearer picture of lexical structure. For instance, analyzing the verb “make” in corpora shows a range from highly restricted collocations (“make a decision,” “make a mistake”) to more flexible, productive combinations (“make an argument,” “make an attempt”), illustrating the continuum between fixed and free usage. Integrating corpus analysis with semantic theory provides insights into how LSVs function, demonstrating how semantic potential interacts with combinatorial constraints and actual usage. Corpus-informed approaches also improve dictionary representation, allowing lexicographers to accurately reflect semantic distinctions and combinatorial behavior, which is crucial for polysemantic words where LSVs vary in frequency and conventionalization.

Overall, a theoretically informed, corpus-based method offers several advantages: it provides a systematic account of polysemy, explains cognitive and conventional mechanisms of word usage, and supports lexicography and computational applications. By combining corpus evidence with semantic theory, this approach reconciles descriptive and theoretical perspectives, illustrating the structured yet functional nature of polysemy in natural language (Mel’čuk, 1998).

In conclusion, analyzing free and restricted word combinations through LSVs highlights the interaction between semantic potential, lexical valency, and usage conventions. Incorporating corpus data with theoretical models enables researchers to achieve a more precise and evidence-based understanding of lexical organization, enhancing both theoretical lexicology and practical dictionary representation.

References

1. Cruse, D. A. (1986). *Lexical semantics*. Cambridge University Press.
2. Mel'čuk, I. (1998). *Dependency syntax: Theory and practice*. SUNY Press.
3. Sinclair, J. (1991). *Corpus, concordance, collocation*. Oxford University Press.
4. Lyons, J. (1977). *Semantics* (Vols. 1–2). Cambridge University Press.

Sarvinoz Aliyeva

Fergana State University

<https://orcid.org/0009-0009-1464-2059>

sarvinozaliyeva937@gmail.com

Theoretical Approaches to Defining Onomastic Scope

Keywords: *onomastic scope, proper names, anthroponyms, toponyms, linguistic system, literary text*

Açar sözlər: *onomastik miqyas, xüsusi adlar, antroponim, toponim, linqvistik sistem, bədii mətn*

In modern linguistics, onomastics occupies a significant position as a field dedicated to the study of proper names and their functioning in language and discourse. Traditionally, research focused on individual onomastic units; however, recent studies emphasize the necessity of analyzing proper names as interconnected systems. This shift has led to the emergence of the concept of *onomastic scope*, which denotes the totality of proper names operating within a specific text, corpus, or cultural space. Despite its increasing use in linguistic research, the term onomastic scope lacks a single, universally accepted definition. Different scholars interpret it through various theoretical lenses, making it essential to systematize existing approaches.

The Concept of Onomastic Scope

Onomastic scope refers to the entire set of proper names functioning within a defined linguistic or textual framework. It includes anthroponyms, toponyms, ethnonyms, hydronyms, ergonyms, and other categories of proper names. Scholars emphasize that onomastic scope reflects not only linguistic structure but also cultural memory and historical context

(Room, 1996). The study of onomastic scope enables researchers to identify how proper names interact and collectively contribute to meaning formation. This systemic perspective distinguishes onomastic scope from the analysis of isolated onomastic units.

The structural approach views onomastic scope as an organized system composed of interconnected naming units. This perspective focuses on morphological patterns, word-formation models, and syntactic roles of proper names. According to this approach, onomastic scope can be divided into macro-level and micro-level structures, depending on the range and function of names within the text (Superanskaya, 2007).

Structural analysis helps reveal internal hierarchies and regularities within the onomastic system, demonstrating that proper names form a coherent linguistic structure rather than a random collection.

Semantic Approach

The semantic approach challenges the traditional assumption that proper names are semantically empty. Researchers argue that within onomastic scope, names acquire associative and symbolic meanings influenced by cultural, social, and historical factors. Proper names may convey implicit information about social status, ethnicity, geographical origin, or ideological orientation (Van Langendonck, 2007).

Thus, onomastic scope functions as a semantic field where individual names interact to create layers of meaning that extend beyond their nominative function.

Functional and Pragmatic Approaches

From a functional and pragmatic perspective, onomastic scope is interpreted as a communicative mechanism shaped by authorial intention and contextual usage. In literary texts, proper names fulfill important functions such as characterization, localization, and symbolic representation.

Bukhareva emphasizes that the collective use of proper names in a literary text enhances narrative coherence and pragmatic impact, reinforcing the expressive potential of the text (Bukhareva, 2009). Therefore, onomastic scope should be regarded as a dynamic and context-dependent phenomenon.

Cognitive and Cultural Approaches

Cognitive linguistics interprets onomastic scope as a mental construct formed through conceptual associations and shared background knowledge. Proper names activate cognitive schemas that assist readers in constructing textual meaning (Hough, 2016).

From a cultural perspective, onomastic scope reflects national identity and cultural worldview. Naming traditions embedded within the scope preserve collective memory and transmit cultural values across generations.

The analysis of theoretical approaches demonstrates that onomastic scope is a multifaceted and integrative concept. Structural, semantic, functional, pragmatic, cognitive, and cultural perspectives collectively contribute to its comprehensive interpretation. Onomastic scope should be understood not simply as a set of proper names, but as a complex system reflecting linguistic organization, cultural identity, and conceptual structure. Further research into onomastic scope will strengthen the theoretical foundations of onomastics and broaden its applications in linguistic and literary studies.

References

1. Bukhareva, E. A. (2009). *Imya sobstvennoe v khudozhestvennom tekste*. Kazan University Press.
2. Hough, C. (Ed.). (2016). *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Oxford University Press.

3. Room, A. (1996). *Onomastics: An Introduction*. Routledge.
4. Superanskaya, A. V. (2007). *Obshchaya teoriya imeni sobstvennogo*. Nauka.
5. Van Langendonck, W. (2007). *Theory and Typology of Proper Names*. Mouton de Gruyter.

Lətifə Əhmədova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin

Ağcabədi filialı

<https://orcid.org/0009-0006-6276-8471>

letife.ahmedova64@mail.ru

XIX əsrin ortalarında Aleksandr Dümanın Azərbaycana gəlişi və “Qafqaz Səfəri” əsərində Azərbaycan reallıqlarının təsviri

Açar sözlər: Aleksandr Düma, Qafqaz səfəri, Azərbaycan, XIX əsr, milli adət-ənənələr

Keywords: Alexandre Dumas, Caucasus trip, Azerbaijan, 19th century, national customs and traditions

XIX əsr Avropa ədəbiyyatında Şərqlə və Qafqaz mövzusu romantik ekzotizm, siyasi maraqlar və mədəni kəşf motivləri ilə səciyyələnir. Bu baxımdan fransız yazıçısı Aleksandr Dümanın (1802–1870) Qafqaza səfəri və həmin səfərin nəticəsi olaraq qələmə aldığı “Qafqaz səfəri” (“Voyage au Caucase”) əsəri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Düma 1858–1859-cu illərdə Rusiya imperiyasının tərkibində olan Qafqaz regionunda, o cümlədən Azərbaycan ərazilərində olmuş, müşahidələrini publisistik-bədii üslubda oxucuya təqdim etmişdir.

Aleksandr Dümanın Qafqaz qeydləri təkcə səyahət xatirələri deyil, eyni zamanda XIX əsr Avropa intellektual mühitinin Qafqaza baxışını əks etdirən mühüm mədəni-tarixi mənbədir. Yazıçının Azərbaycan torpaqları, burada yaşayan xalqın məişəti, milli adət-ənənələri, tarixi keçmişi və sosial münasibətləri ilə bağlı verdiyi təsvirlər dövrün reallıqlarını öyrənmək baxımından xüsusi maraq doğurur (Qasımov, 2016). Məqsədim Aleksandr Dümanın Azərbaycana səfərinin tarixi kontekstini araşdırmaq, “Qafqaz səfəri” əsərində Azərbaycan

ərazisi, tarixi və xalqının milli-mənəvi dəyərləri ilə bağlı formalaşan təəssüratları sistemli şəkildə təhlil etməkdir.

XIX əsrin ortalarında Qafqaz regionu Rusiya imperiyasının siyasi, hərbi və strateji maraqlarının mərkəzində idi. Azərbaycan xanlıqlarının ləğvindən sonra bölgə imperiya idarəetmə sisteminə tabe edilmiş, sosial-iqtisadi və mədəni mühitdə ciddi dəyişikliklər baş vermişdi (İsmayılov, 2012). Bu dövrdə Qafqaz Avropa səyyahları üçün həm “şərqli ekzotika”, həm də imperiya sərhədlərində yerləşən mürəkkəb mədəni areal kimi diqqət çəkirdi.

Aleksandr Dümanın səfəri də məhz bu tarixi şəraitdə gerçəkləşmişdir. Yazıçı Qafqaza yalnız ədəbi maraqla deyil, eyni zamanda siyasi və ictimai prosesləri müşahidə etmək niyyəti ilə gəlmişdi. Onun qeydlərində imperiya məmurları, yerli əhali və hərbi mühitlə bağlı detallı təsvirlərə rast gəlinir.

Aleksandr Düma Qafqaz səfərinə Parisdən başlayaraq Odessa, Tiflis və Bakı istiqamətində hərəkət etmişdir. Yazıcının Bakıya gəlişi onun üçün xüsusilə maraqlı olmuş, şəhərin iqtisadi həyatı, Xəzər dənizi, neft istehsalı və yerli əhalinin həyat tərzini diqqət mərkəzinə çevrilmişdir (Əliyev, 2018).

Düma səfərini sadəcə müşahidəçi kimi deyil, fəal dialoq aparan bir ziyalı mövqeyindən həyata keçirmişdir. O, yerli sakinlərlə ünsiyyət qurmuş, onların gündəlik həyatına daxil olmuş, adət-ənənələri yaxından izləyərək qeydlər aparmışdır. Bu xüsusiyyət “Qafqaz səfəri” əsərini sırf səyahətnamədən daha dərin mədəni-tarixi mənbəyə çevirir (Düma, 1859).

Aleksandr Düma “Qafqaz səfəri” əsərində Azərbaycanın coğrafi mövqeyini və təbii xüsusiyyətlərini Şərq romantizmi ilə realist müşahidənin sintezində təqdim edir. Yazıçı üçün Azərbaycan torpaqları təkə keçid məkanı deyil, Avropa ilə Asiya arasında mədəni körpü rolunu oynayan mühüm areal kimi görünür. Onun təsvirlərində Xəzər dənizi, yarım səhra landşaftları və dağətəyi ərazilər xüsusi yer tutur.

Bakı şəhəri Dümanın diqqətini xüsusilə cəlb etmişdir. O, Bakını “küləklər və neft qoxusu içində yaşayan canlı şəhər” kimi səciyyələndirərək, burada iqtisadi həyatın dinamikliyini vurğulayır. Yazıçı XIX əsrin ortalarında neftin gündəlik həyatdakı rolunu qeyd etməklə yanaşı, bu sərvətin gələcək perspektivlərinə də işarə edir (Düma, 1859). Bu müşahidələr sonradan Bakının global enerji mərkəzinə çevriləcəyini öncədən sezən qeydlər kimi dəyərləndirilə bilər (Əliyev, 2018). Dümanın şəhər təsvirlərində memarlıq elementləri də diqqətdən kənar qalmır. İçərişəhər, qala divarları və Şərq üslublu yaşayış evləri yazıçı tərəfindən ekzotik, lakin funksional məkanlar kimi təqdim edilir. Bu yanaşma Avropa oxucusunda Azərbaycan şəhərlərinə maraq oyatmaq məqsədi daşıyırdı.

Aleksandr Düma Azərbaycanın tarixi keçmişinə toxunarkən əsasən xanlıqlar dövrü, İran və Osmanlı təsirləri, eləcə də Rusiya imperiyasının bölgədə möhkəmlənməsi məsələlərini ön plana çəkir. O, yerli əhalinin tarix şüurunu və keçmişə bağlılığını xüsusi vurğulayır (Düma, 1859).

Yazıcının qeydlərində Azərbaycan xalqının uzun müddət müxtəlif imperiyaların təsiri altında yaşamasına baxmayaraq milli kimliyini qoruyub saxlaması diqqət mərkəzindədir. Düma bu xüsusiyyəti xalqın adət-ənənələrinə, dilinə və dini dəyərlərinə sadıqlığı ilə izah edir (Qasimov, 2016).

Bununla yanaşı, Düma Rusiya idarəçiliyinə tənqidi, lakin ölçülü münasibət sərgiləyir. O, imperiyanın inzibati sisteminin yerli həyat tərzini ilə tam uzlaşmadığını qeyd edir, lakin Avropa oxucusuna ünvanlanan mətnə açıq siyasi ittihamlardan çəkinir. Bu yanaşma onun publisistik üslubunun diplomatik xarakter daşdığını göstərir.

“Qafqaz səfəri” əsərində Azərbaycan tarixi daha çox kollektiv yaddaş prizmasından təqdim olunur. Düma yerli əhalinin söhbətləri, rəvayətləri və şifahi tarix elementləri vasitəsilə keçmiş hadisələri oxucuya çatdırır. Xanlar, döyüşlər

və müqavimət motivləri yazıçının diqqətindən yayınmır (İsmayılov, 2012).

Bu kontekstdə Dümanın yanaşması elmi tarixçilikdən çox, etnoqrafik müşahidəyə əsaslanır. Lakin məhz bu xüsusiyyət əsəri mədəni antropologiya baxımından dəyərli mənbəyə çevirir. Yazıçı Azərbaycan tarixini “yaşayan tarix” kimi təqdim edir və onu xalqın gündəlik davranışlarında, danışıq tərzində və mərasimlərində axtarır.

Aleksandr Düma Azərbaycan xalqının milli adət-ənənələrini xüsusi maraq və heyranlıqla təsvir edir. Onun müşahidələrində qonaqpərvərlik, ailə dəyərləri, mərasimlər və gündəlik davranış normaları əsas yer tutur. Yazıçı azərbaycanlıların qonağa münasibətini “Şərq səxavətinin ən parlaq nümunəsi” kimi səciyyələndirir və bu xüsusiyyəti xalqın sosial-mənəvi kodunun əsas elementi hesab edir (Düma, 1859). Düma ailə institutunun Azərbaycan cəmiyyətindəki rolunu vurğulayaraq, böyüyə hörmət, ailədaxili həmrəylik və kollektiv məsuliyyət anlayışlarını ön plana çəkir. O, toy və yas mərasimlərini yalnız sosial hadisə kimi deyil, eyni zamanda milli kimliyin təzahürü kimi təqdim edir (Qasimov, 2016).

Yazıçının təsvirlərində milli geyimlər, musiqi və mətbəx mədəniyyəti də diqqət çəkir. O, bu elementləri xalqın estetik zövqünün və tarixi yaddaşının daşıyıcısı kimi dəyərləndirir. Xüsusilə musiqinin – sazın və xalq havalarının – insanların gündəlik həyatında oynadığı rol Dümanın diqqətindən yayınmır. Aleksandr Dümanın Azərbaycan xalqı ilə bağlı formalaşdırdığı ümumi obraz mərdlik, dözümlülük və azadlıqsevərlik xüsusiyyətləri üzərində qurulmuşdur. Yazıçı yerli əhalinin çətin tarixi şəraitdə yaşamasına baxmayaraq, mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamasını yüksək qiymətləndirir (İsmayılov, 2012).

Düma azərbaycanlıların dini dünyagörüşünə də toxunur, lakin bu mövzuda daha çox tolerantlıq və humanizm ideyalarını ön plana çıxarır. Onun qeydlərində dini inanclar gündəlik

həyatın tərkib hissəsi kimi təqdim olunur və fanatizm çarlarını daşımır (Düma, 1859).

Yazıcının müşahidələri göstərir ki, Azərbaycan cəmiyyəti XIX əsrin ortalarında həm ənənəvi, həm də dəyişən sosial mühitin təsiri altındadır. Düma bu ikiliyi inkişaf potensialının göstəricisi kimi dəyərləndirir və xalqın gələcəyinə nikbin yanaşır.

Aleksandr Dümanın XIX əsrin ortalarında Azərbaycana səfəri və bu səfərin nəticəsi olaraq qələmə aldığı “Qafqaz səfəri” əsəri Azərbaycan tarixinin, mədəniyyətinin və milli kimliyinin Avropa oxucusuna tanıtılmasında mühüm rol oynamışdır. Yazıcının müşahidələri bədii-publisistik xarakter daşısa da, onun qeydləri tarixi-etnoqrafik mənbə kimi dəyərli məlumatlar təqdim edir.

Dümanın Azərbaycan ərazisi, şəhərləri, tarixi keçmişi və xalqın milli adət-ənənələri ilə bağlı təəssüratları XIX əsr Avropa intellektual mühitində formalaşmış Şərq obrazının daha real və humanist çarlarla zənginləşməsinə töhfə vermişdir. Yazıçı Azərbaycan xalqını passiv müşahidə obyektini kimi deyil, zəngin mədəni dünyaya malik, tarixi proseslərin fəal subyektini kimi təqdim edir.

Nəticə etibarilə, “Qafqaz səfəri” əsəri Azərbaycan mədəniyyətinin beynəlxalq kontekstdə öyrənilməsi baxımından əhəmiyyətli mənbə olaraq qalır və bu gün də ədəbiyyatşünaslıq, tarix və kulturologiya sahələrində aktual tədqiqat obyektidir.

Ədəbiyyat

1. Düma, A. (1859). *Qafqaz səfəri*.
2. Əliyev, R. (2018). *Bakı XIX əsr Avropa səyyahlarının əsərlərində*. Təhsil.
3. İsmayılov, T. (2012). *Azərbaycanın tarixi-etnoqrafik mənbələri*. ADPU Nəşriyyatı.
4. Qasimov, M. (2016). *XIX əsr Avropa səyyahlarının Azərbaycan haqqında qeydləri*. Elm.

Shalala Bunyadzade

Baku State University

<https://orcid.org/0009-0007-7854-6352>

shalalabunyadzadeh@gmail.com

The Role of Artificial Intelligence in Enhancing English Language Teaching

Keywords: *artificial intelligence, English language teaching, personalized learning, learner autonomy, digital technology*

Açar sözlər: *süni intellekt, ingilis dili tədrisi, fərdiləşdirilmiş öyrənmə, öyrənən müstəqilliyi, rəqəmsal texnologiya*

Artificial intelligence (AI) has become an important tool in modern English Language Teaching (ELT), transforming traditional teaching methods and learning environments. AI-powered technologies such as chatbots, automated feedback systems, and intelligent tutoring platforms provide learners with personalized instruction, immediate feedback, and extended opportunities for language practice. These tools support the development of key language skills, including speaking, writing, and vocabulary acquisition, while also promoting learner autonomy and motivation.

Moreover, AI assists teachers in lesson planning, assessment, and monitoring student progress through data-driven insights, allowing more time for interactive and communicative classroom activities. However, despite its advantages, AI cannot replace the human role in education, as effective language learning requires social interaction, emotional support, and cultural understanding. Ethical concerns

such as data privacy, overreliance on technology, and academic integrity must also be considered.

In conclusion, artificial intelligence plays a significant role in enhancing English language teaching when used as a supportive pedagogical tool. Its successful integration depends on teachers' digital competence, pedagogical awareness, and responsible use of technology to create effective and learner-centered language learning environments.

Sherzod Latipov

Fergana State University

<https://orcid.org/0009-0004-5012-3866>

werrzodd@gmail.com

The Conceptosphere Approach at the Intersection of Language and Culture

Keywords: *conceptosphere, concept, linguocultural approach, language and culture, lacuna, cognitive linguistics, translation studies, Azerbaijani*

Açar sözlər: *konseptosfera, konsept, linqvokulturoloji yanaşma, dil və mədəniyyət, lakuna, kognitiv dilçilik, tərcüməşünaslıq*

At the end of the 20th century, the development of anthropocentric linguistics made the study of the relationship between language and culture a pressing scientific issue. Within this framework, the concepts of *concept* and *conceptosphere* became central theoretical units. Concepts, as cultural and cognitive entities in human consciousness, play a crucial role in the perception and interpretation of the world. According to the views of Askoldov and Stepanov, a concept is a mental unit that represents a fragment of culture in consciousness and condenses a person's experience and system of values related to the world (Lakoff, & Johnson, 1980).

Linguistic scholars such as Vorkachev, Karasik, Maslova, and Vorob'ev introduced the term *national conceptosphere*, defining it as a set of concepts characteristic of a particular linguistic community, along with their hierarchy and value system. The analysis of the conceptosphere is significant not only from a linguistic perspective but also from cultural and sociological viewpoints. This article examines the

conceptosphere and linguocultural approaches, as well as the relationship between the conceptosphere and lacunae.

The study was conducted using methods of literature analysis and comparative examination of linguocultural approaches. The following methods were applied in the research:

Theoretical method: Works by Askoldov, Stepanov, Vorkachev, Maslova, Vorob'ev, and other scholars on the notions of concept and conceptosphere were analyzed, with particular attention to terminological and conceptual clarity.

Comparison and classification: The core and peripheral layers of the conceptosphere, as well as the notion of lacunae, were examined, and their roles within national language conceptospheres were identified (Maslova, 2001).

Linguocultural approach: From the perspective of the intersection of language and culture, the encoding of national conceptosphere elements through lexis, phraseology, speech etiquette, and genre norms was analyzed.

The research material was based on studies of the Uzbek conceptosphere (Yuldosheva, Hasanov, and others) and key theoretical sources in Russian linguistics. In addition, the analysis of the concept–lacuna relationship addressed misunderstandings arising in translation.

The analysis revealed several significant patterns in the structure and functioning of the conceptosphere at the intersection of language and culture.

The conceptosphere demonstrates a hierarchical structure consisting of core, near-peripheral, and peripheral layers. The core layer includes culturally dominant concepts characterized by semantic stability, historical continuity, and strong axiological value. These concepts are deeply embedded in collective memory and are often reinforced by religious, ethical, and traditional norms (e.g., *Motherland*, *family*, *halal/haram*, *freedom*). Due to their stability, core concepts exhibit high

resistance to semantic change and play a central role in shaping national identity. In contrast, the peripheral layer comprises concepts associated with contemporary socio-political and cultural processes, such as *globalization* and *gender equality*. These concepts are dynamic, context-dependent, and more susceptible to reinterpretation, reflecting ongoing social transformations. The near-peripheral zone functions as a transitional space where traditional and modern conceptual meanings interact (Teliya, 1996). The analysis of works by Uzbek linguists demonstrates that the national conceptsphere is interpreted as a cognitive mechanism through which cultural experience is internalized and transformed into individual and collective consciousness. The clear differentiation between core, near-peripheral, and marginal conceptual layers indicates a systematic organization of conceptual knowledge. This stratification reflects the interaction between inherited cultural values and newly emerging social meanings, revealing the adaptive nature of the national conceptsphere. The study confirms that language serves as the primary medium for encoding the values embedded in the national conceptsphere. Conceptual meanings are verbalized through multiple linguistic levels, including lexis, phraseology, speech etiquette, and genre conventions. Stable cultural concepts are frequently represented by idiomatic expressions, set phrases, and ritualized forms of communication, while peripheral concepts are more commonly realized through terminologically marked and discursively flexible units. As a result, each language constructs a distinct linguocultural worldview that reflects its unique system of values and cultural priorities (Yuldosheva, 2023).

The findings indicate that lacunae arise when there is an imbalance between the conceptual hierarchies of different

languages. When a concept occupies a core position in one national conceptosphere but is peripheral or absent in another, direct translation becomes problematic. Such asymmetry leads to semantic gaps and pragmatic distortions in translation, particularly in the transmission of culturally marked meanings. This phenomenon is interpreted as a disruption of conceptual symmetry between languages and underscores the importance of considering conceptual status and cultural specificity in translation and intercultural communication.

The findings confirm a strong relationship between the conceptosphere and linguocultural approaches (Vorob'yov, 1997).

Concept–lacuna relationship: In translation and interlingual communication, the core and peripheral status of concepts plays a crucial role. For instance, core concepts such as *family* or *freedom* exist in many languages; however, their connotations and modes of cultural encoding differ. As a result, lacunae and misunderstandings arise in translation.

Intersection of culture and language: The linguocultural approach proves highly effective in the study of the conceptosphere, as it presents language as a system that carries cultural codes. The lexical and phraseological richness of each language reflects national values, which is of significant importance for cognitive linguistics and translation theory.

Scholarly significance: The study expands the possibilities for investigating conceptospheres and lacunae within national language research. Furthermore, this approach contributes to the development of cultural cognition, linguistic competence, and translation strategies.

The notion of the cultural-cognitive conceptosphere and linguocultural approaches serve as important scholarly tools that unite language and culture. Concepts, as mental units of culture, are organized into core and peripheral layers, which leads to lacunae and misunderstandings in translation.

Linguocultural analysis is an effective method for identifying the structure of the conceptosphere, the encoding of values, and patterns of national linguistic cognition.

References

1. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
2. Maslova, V. A. (2001). *Lingvokul'turologiya*. Akademiya.
3. Teliya, V. N. (1996). *Russkaya frazeologiya: Semanticheskiy, pragmaticheskiy i lingvokul'turologicheskiy aspekty*. Shkola «Yazyki ruskoy kul'tury».
4. Vorob'yov, V. V. (1997). *Lingvokul'turologiya*. Izd-vo Rossiyskogo universiteta druzhby narodov.
5. Yuldosheva, M. B. (2023). Analysis of the linguistic aspects of the national conceptosphere study. *International Scientific Journal of Biruni*, 2(3).

Dilshad Guliyeva

Baku State University

<https://orcid.org/0009-0007-1334-2770>

dilshadguliyeva5@gmail.com

Inner Speech in English: The Language of Thinking

Keywords: *inner speech, language and thought, psycholinguistics, cognitive processes, self-regulation*

Açar sözlər: *daxili nitq, dil və düşüncə, psixolinqvistika, koqnitiv proseslər, özünü tənzimləmə*

Language is not only a means of communication but also a fundamental tool of human thinking. One of the most important manifestations of the relationship between language and thought is *inner speech* — the silent, internal dialogue people conduct within their minds. Inner speech plays a crucial role in self-awareness, decision-making, problem-solving, and emotional regulation.

In modern linguistics and psycholinguistics, inner speech is considered a key mechanism through which language shapes cognitive processes. When individuals think in a particular language, that language influences how they interpret reality, organize ideas, and understand themselves. This thesis explores the nature of inner speech in English, its psychological functions, and its role in shaping human thought and behavior.

The Concept of Inner Speech

Inner speech refers to the silent language people use when they think. Unlike external speech, it is internal, condensed, and often fragmented, yet it carries meaning and structure. Psychologist Lev Vygotsky described inner speech as the

internalization of external language, meaning that social communication gradually becomes internal thought.

Inner speech serves several cognitive functions:

- organizing thoughts,
- planning actions,
- reflecting on experiences,
- regulating behavior,
- constructing self-identity.

Through inner speech, individuals create a mental dialogue that allows them to process information and make sense of the world.

Language and Thought: The Cognitive Connection

The relationship between language and thought has long been a central topic in linguistics. Inner speech demonstrates that thinking is often mediated by language. When individuals think in English, they rely on the vocabulary, grammar, and conceptual structures of English, which influence how ideas are formed and expressed.

Language provides categories for perception. For example, abstract concepts such as time, identity, and emotion are shaped by linguistic structures. Thus, inner speech is not merely a reflection of thought; it actively participates in shaping cognition.

Inner Speech and Self-Regulation

Inner speech plays a crucial role in self-control and behavioral regulation. People often use internal language to guide their actions, motivate themselves, and manage emotions. For example, internal phrases such as “I can do this” or “Stay calm” demonstrate how inner speech functions as a psychological tool for self-management.

In psycholinguistic terms, inner speech helps individuals:

- control impulses,
- make decisions,
- solve problems,

- maintain emotional balance.

This internal dialogue strengthens self-awareness and supports cognitive development.

Thinking in English vs. Thinking in the Native Language

For bilingual individuals, inner speech may occur in more than one language. Thinking in English can differ from thinking in one's native language because each language carries unique conceptual and cultural frameworks. English, for instance, often emphasizes clarity, logic, and directness, which may influence reasoning patterns and cognitive style.

Research suggests that thinking in a second language can:

- create emotional distance,
- encourage analytical thinking,
- reduce impulsive decision-making,
- enhance cognitive flexibility.

Thus, inner speech in English can shape both thought processes and behavioral responses.

Inner Speech and Emotional Experience

Inner speech is closely connected to emotional life. People use internal language to interpret feelings, cope with stress, and construct personal meaning. Positive inner speech can foster confidence and resilience, while negative inner speech may contribute to anxiety and self-doubt.

In literature and psychology, inner speech often reveals the deepest layers of human consciousness. It reflects fears, hopes, desires, and moral conflicts, making it a powerful tool for understanding the human mind.

Inner speech represents a vital intersection between language and thought. As a silent but active form of language, it organizes cognition, regulates behavior, and shapes self-awareness. Thinking in English influences how individuals conceptualize reality, process emotions, and make decisions.

Therefore, inner speech is not merely internalized communication but a central mechanism of human

consciousness. The study of inner speech in English highlights the profound role of language in shaping the human mind and demonstrates that language is not only a tool for expressing thought but also a force that constructs it.

Arzu Huseynli

Azerbaijan State Pedagogical University

<https://orcid.org/0000-0002-4571-4678>

huseynovaarzu@mail.ru

Creative Approaches to Teaching Grammar in the English Classroom

Keywords: *grammar, gamification, teaching strategies, diverse learning styles, kinesthetic learning*

Açar sözlər: *qrammatika, oyunlaşdırma, öyrətmə strategiyaları, fərqli öyrənmə tərzləri, kinestetik öyrənmə*

Teaching grammar effectively remains a fundamental challenge in language education. Traditional methods often rely on memorization and repetitive drills, which can disengage students and hinder active learning. To foster better understanding and application of grammatical concepts, educators are increasingly turning to innovative and creative teaching strategies.

This thesis explores three approaches to teaching grammar: gamification, storytelling and creative writing, and visual and kinesthetic aids, and discusses the potential for further expansion of each approach to optimize their effectiveness in the classroom. These methods aim to enhance student engagement, contextualize grammatical rules, and accommodate diverse learning styles.

Gamification of Grammar Lessons

One of the most dynamic ways to teach grammar creatively is through gamification. Gamification involves integrating game elements—such as points, levels, challenges, and competitions—into learning activities to increase motivation and engagement. For example, teachers can design grammar

bingo games where students identify correct sentence structures or parts of speech to fill their cards. Digital tools like interactive quizzes on platforms such as Kahoot! or Quizizz enable real-time feedback and friendly competition, making grammar practice more appealing.

The benefits of gamification include increased participation, reduced anxiety around mistakes, and the opportunity for immediate reinforcement. When students see grammar as an enjoyable challenge rather than a tedious task, they are more likely to internalize rules and apply them confidently. Furthermore, gamified activities can be tailored to different proficiency levels, ensuring that all students are appropriately challenged.

Future developments could involve designing custom digital games aligned with specific curriculum goals, or integrating gamification with peer collaboration to foster social learning. Teachers might also explore incorporating storytelling elements within games to deepen contextual understanding.

Using Storytelling and Creative Writing

Another innovative approach to teaching grammar is through storytelling and creative writing exercises. This method encourages students to use targeted grammatical structures within meaningful contexts, thereby fostering better understanding and retention. For example, students might write short stories that require the use of past tense verbs or conditional sentences. Such activities make grammar relevant and memorable, as learners see how grammatical rules function in real-life communication.

Storytelling also stimulates imagination and emotional engagement, which can improve motivation and retention. Teachers can facilitate activities like collaborative storytelling, where each student contributes a sentence, or prompt-based writing tasks that focus on specific grammatical points. These activities not only reinforce rules but also develop students'

overall language skills, including vocabulary and coherence. Educators could incorporate multimedia storytelling by integrating images, audio, or video prompts to diversify expression. Additionally, sharing stories with peers or publishing them in class blogs can build confidence and a sense of achievement among students.

Visual and Kinesthetic Teaching Aids

The third approach emphasizes the use of visual and kinesthetic learning tools to teach grammar creatively. Visual aids such as infographics, mind maps, and flashcards can help students visualize grammatical structures, making abstract concepts more concrete. For instance, color-coded charts of tenses or parts of speech can aid memory and recognition. Kinesthetic activities involve movement and hands-on engagement.

Role-plays, grammar stations, and physical sentence-building exercises allow students to physically manipulate language, which benefits tactile and kinesthetic learners. For example, students might construct sentences using word cards on a table or act out scenarios that require specific grammatical forms.

This approach caters to diverse learning preferences and encourages active participation. It also makes grammar lessons more interactive and memorable, especially for younger learners or those who struggle with traditional lecture-style teaching. Combining visual and kinesthetic methods with technology, such as interactive whiteboards or educational apps, can further enhance engagement. Teachers might also develop themed activities that integrate cultural or contextual elements to deepen understanding.

Innovative and creative teaching strategies are essential for making grammar instruction more effective and engaging. Gamification, storytelling and creative writing, and visual and kinesthetic aids each offer unique benefits that cater to different

learning preferences and foster a deeper understanding of grammatical structures. While these approaches show promise individually, their combined application can create a rich, varied, and stimulating learning environment. Future research and experimentation can further refine these methods and explore how they can be adapted to diverse classroom contexts, ultimately helping students become more confident and proficient in English.

Təranə İsmayıl

Bakı Dövlət Universiteti

<https://orcid.org/0009-0000-1260-8249>

teranesohrabqizi@gmail.com

Birinci Türkoloji Qurultayın ideyaları kontekstində Azərbaycan ədəbi dili normativ modelinin təşəkkülü

***Açar sözlər:** Birinci Türkoloji Qurultay, Azərbaycan ədəbi dili, normativlik, kodifikasiya, dil siyasəti, terminologiya*

***Keywords:** First Turkological Congress, Azerbaijani literary language, normativity, codification, language policy, terminology*

XX əsrin əvvəlləri türk xalqlarının milli-mədəni özünüdərk prosesinin intensivləşdiyi və dil quruculuğu ideyalarının sistemli xarakter aldığı mərhələ kimi səciyyələnir. Bu kontekstdə 1926-cı ildə Bakıda keçirilmiş Birinci Türkoloji Qurultay yalnız elmi hadisə deyil, həm də dil siyasətinin konseptual istiqamətlərini müəyyənləşdirən mühüm platforma olmuşdur. Qurultayda əlifba islahatı, ortaq ədəbi dil ideyası, terminoloji vahidlik və ədəbi dilin normativ əsaslarının müəyyənləşdirilməsi məsələləri geniş müzakirə olunmuşdur.

Təqdim olunan tezisdə əsas məqsəd Qurultay ideyalarının Azərbaycan ədəbi dilinin sonrakı inkişafında sadəcə tarixi fakt kimi qalıb-qalmadığını, yoxsa normativ modelin formalaşmasına struktur və konseptual təsir göstərdiyini müəyyənləşdirməkdir. Araşdırma zamanı Qurultayın materialları tarixi-lingvistik və diskursiv təhlil üsulları ilə araşdırılmışdır.

Araşdırma göstərir ki, Qurultayda ədəbi dil anlayışı ictimai funksionallıq, ümumxalq ünsiyyət və normativ sabitlik prinsipləri əsasında şərh edilmişdir. Ədəbi dilin dialekt

bazasında formalaşdırılması, kodifikasiyası və terminoloji sistemin yaradılması kimi müddəalar sonrakı mərhələdə Azərbaycan ədəbi dilinin standartlaşma prosesində öz əksini tapmışdır. Xüsusilə XX əsrin ortalarında həyata keçirilən orfoqrafiya islahatları, terminoloji komissiyaların fəaliyyəti və funksional üslub sisteminin formalaşdırılması Qurultay ideyalarının transformasiyası kimi qiymətləndirilə bilər.

Müstəqillik dövründə dövlət dili siyasətinin gücləndirilməsi və normativ mexanizmlərin hüquqi müstəvidə təsbiti isə həmin konseptual xəttin yeni ictimai-siyasi şəraitdə davamlılığını nümayiş etdirir.

Beləliklə, Birinci Türkoloji Qurultayın ideyaları epizodik tarixi hadisə deyil, Azərbaycan ədəbi dili normativ modelinin formalaşmasında ideoloji, struktur və funksional əsas yaratmış konseptual mərhələ kimi dəyərləndirilməlidir.

Sevara Sheramatova
Fergana State University
<https://orcid.org/0009-0006-8719-4689>
sevaraxonshermamatova@gmail.com

Evolution of the Adolescent Chronotope in Modern Western Fiction

Keywords: *chronotope, adolescence, modern Western fiction, time-space, coming-of-age narrative*

Açar sözlər: *xronotop, yeniyetməlik, müasir qərb adəbiyyatı, zaman-məkan, coming-of-age nəsrri*

The concept of the chronotope, introduced by Mikhail Bakhtin in his 1937 essay “Forms of Time and of the Chronotope in the Novel,” provides a critical framework for understanding the spatial and temporal dimensions of literary narratives (Bakhtin, 1981, p. 84). Bakhtin defined the chronotope as the intrinsic connectedness of temporal and spatial relationships that are artistically expressed in literature, emphasizing that time and space cannot be separated in narrative representation. In contemporary Western fiction, particularly within the coming-of-age genre, the adolescent chronotope has undergone significant transformation, reflecting broader cultural and social shifts in how youth, development, and identity are conceptualized in the twenty-first century.

Traditional representations of adolescence in Western literature often positioned this developmental stage within clearly demarcated temporal and spatial boundaries—the school, the family home, the small town—each functioning as what Bakhtin termed an “intrinsic connectedness of temporal and spatial relationships” (Bakhtin, 1981, p. 84). These bounded spaces served as crucibles for adolescent formation, places

where young protagonists confronted moral dilemmas, social expectations, and questions of identity within relatively stable frameworks. Classic coming-of-age narratives such as J.D. Salinger's *The Catcher in the Rye* (1951) or Harper Lee's *To Kill a Mockingbird* (1960) exemplified this bounded chronotope, where adolescent experience unfolded within relatively stable geographic and temporal frameworks. The narrative trajectory in these works followed a linear progression, moving the protagonist from innocence to experience, from childhood to the threshold of adulthood.

However, contemporary Western fiction demonstrates a marked departure from these traditional spatial and temporal configurations. Novels such as Donna Tartt's *The Secret History* (1992), Jeffrey Eugenides' *Middlesex* (2002), and Emma Cline's *The Girls* (2016) reveal what McCallum and Stephens identify as an "increasingly complex relationship between temporality, subjectivity, and social change" in adolescent fiction (McCallum & Stephens, 2011). These narratives often employ non-linear temporalities, fragmented spatial settings, and retrospective narration that destabilizes the progressive, teleological model of development characteristic of earlier coming-of-age literature. The chronotope in these works resists the notion of adolescence as a bounded, transitional stage, instead presenting it as an extended, often ambiguous period that bleeds into adulthood.

The evolution of the adolescent chronotope can be attributed to several interconnected factors. First, the proliferation of digital technology and virtual spaces has fundamentally altered adolescent experience, introducing new temporal rhythms and spatial dimensions that exist simultaneously with physical reality (Trites, 2000). Contemporary young adult fiction increasingly incorporates digital chronotopes—social media platforms, online gaming worlds, text message exchanges—that operate according to different spatial and temporal logics than

traditional physical settings. These virtual spaces complicate the bildungsroman tradition by creating multiple, overlapping chronotopes within a single narrative, where the protagonist's development occurs across both physical and digital realms. The smartphone, in particular, has emerged as a device that collapses spatial distances while fragmenting temporal continuity, enabling adolescents to inhabit multiple spaces and relationships simultaneously.

Second, globalization has expanded the geographic scope of adolescent narratives, with protagonists frequently navigating multiple cultural contexts and transnational identities. Writers such as Chimamanda Ngozi Adichie, Jhumpa Lahiri, and Mohsin Hamid have produced works that position adolescent formation within diasporic and transnational frameworks, challenging the provinciality of earlier coming-of-age fiction. In these narratives, the adolescent chronotope encompasses multiple nations, languages, and cultural systems, requiring protagonists to negotiate belonging across diverse spatial and temporal coordinates. This multiplication of chronotopes reflects the lived reality of many contemporary adolescents who move between countries, cultures, and linguistic communities, their identities shaped by complex processes of migration, displacement, and cultural hybridity (Walkowitz, 2006).

Third, contemporary fiction increasingly acknowledges the extended temporality of adolescence itself, as sociological research demonstrates that the transition to adulthood now spans a longer period than in previous generations (Arnett, 2004). The traditional markers of adult status—financial independence, marriage, parenthood—are achieved later in life or not at all, creating what some scholars term "emerging adulthood," a distinct developmental stage between adolescence and full adulthood. This temporal extension is reflected in contemporary fiction through narratives that follow protagonists well into their twenties and thirties, questioning

when or whether the transition to adulthood is ever complete. Works such as Sally Rooney's *Normal People* (2018) exemplify this trend, depicting characters whose adolescent uncertainties and identity explorations persist into early adulthood.

This transformation of the adolescent chronotope reflects and produces new understandings of youth identity formation. Where traditional coming-of-age narratives culminated in moments of definitive transition or revelation—what literary scholars refer to as the moment of anagnorisis or recognition—contemporary texts often resist narrative closure, suggesting that identity formation is an ongoing, recursive process rather than a linear progression toward fixed maturity. The spatial and temporal frameworks that structure these narratives thus become sites for interrogating conventional assumptions about development, agency, and selfhood in late modernity. Rather than moving from one stable identity position to another, contemporary adolescent protagonists inhabit multiple, often contradictory subject positions simultaneously, their sense of self continually negotiated across diverse chronotopes.

The narrative techniques employed in contemporary coming-of-age fiction further destabilize traditional chronotopic structures. Many recent works utilize retrospective narration, multiple timelines, and fragmented temporalities that challenge linear conceptions of development. This formal experimentation mirrors theoretical challenges to stage-based models of adolescent development, suggesting instead that growth and change occur unevenly, recursively, and without predetermined endpoints. The use of present-tense narration in works such as Cline's *The Girls* creates an immediacy that collapses temporal distance, while the interweaving of past and present in many contemporary narratives suggests that adolescent experiences continue to shape adult identity in ongoing ways. These formal innovations constitute what Moretti terms a “crisis of the bildungsroman,” in which the

genre's traditional commitment to individual development and social integration becomes untenable under contemporary conditions (Moretti, 2000, p. 230).

Moreover, contemporary adolescent fiction increasingly foregrounds the intersection of identity categories—race, class, gender, sexuality—in shaping the chronotopes available to young protagonists. The spaces adolescents inhabit and the temporal horizons they envision are profoundly shaped by social positioning and structural inequalities. Angie Thomas's *The Hate U Give* (2017), for instance, depicts how race structures the protagonist's movement through different spaces and her relationship to time and futurity. Such works demonstrate that the adolescent chronotope is not universal but varies significantly based on intersecting social identities and historical contexts.

In conclusion, the evolution of the adolescent chronotope in modern Western fiction reflects fundamental changes in how contemporary culture understands youth, development, and identity. The movement from bounded, linear chronotopes to fragmented, multiple, and extended spatio-temporal frameworks signals a broader questioning of developmental narratives and their assumptions about progress, maturity, and selfhood. Further research is needed to examine how these evolving chronotopes intersect with questions of race, class, gender, and sexuality in contemporary Western fiction, and how these literary representations both reflect and shape cultural understandings of adolescence in the twenty-first century. As digital technologies continue to reshape social life and global migration intensifies, the adolescent chronotope will likely continue to evolve, offering new possibilities for representing youth experience in literature.

References

1. Arnett, J. J. (2004). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties*. Oxford University Press.
2. Bakhtin, M. M. (1981). Forms of time and of the chronotope in the novel. In M. Holquist (Ed.), *The dialogic imagination: Four essays* (C. Emerson & M. Holquist, Trans., pp. 84–258). University of Texas Press.
3. McCallum, R., & Stephens, J. (2011). Ideology and children's books. In S. A. Wolf, K. Coats, P. Enciso, & C. A. Jenkins (Eds.), *Handbook of research on children's and young adult literature*. Routledge.
4. Moretti, F. (2000). *The way of the world: The bildungsroman in European culture*. Verso.
5. Trites, R. S. (2000). *Disturbing the universe: Power and repression in adolescent literature*. University of Iowa Press.
6. Walkowitz, R. L. (2006). The location of literature: The transnational book and the migrant writer. *Contemporary Literature*.

Aynur Məmmədova

Bakı Dövlət Universiteti

<https://orcid.org/0009-0006-7328-9388>

yunur77@gmail.com

Televiziya nitqində üslubi normaların qorunması problemi (Qeyri-xəbər proqramları əsasında müşahidələr)

Açar sözlər: ədəbi dil, televiziya nitqi, üslubi norma, nitq mədəniyyəti, media dili, dil pozuntuları

Keywords: literary language, television speech, stylistic norm, speech culture, media language, language deviation

Ədəbi dil milli kimliyin və nitq mədəniyyətinin əsas göstəricilərindən biridir. Televiziya isə ədəbi dil normalarının qorunması və təbliğində mühüm rol oynayan kütləvi təsir vasitəsidir. Aparıcıların nitqi geniş auditoriya üçün model xarakteri daşdığından, onların ədəbi və üslubi normalara riayət etməsi ictimai məsuliyyət kimi qiymətləndirilməlidir.

Bu tezisdə regional televiziya kanallarında yayımlanan qeyri-xəbər proqramlarının dili üslubi baxımdan təhlil edilmişdir. Araşdırma nəticəsində yersiz təkrarlar, pleonazm, məntiqi ardıcılığın pozulması və dialekt elementlərinin istifadəsi kimi norma pozuntuları müəyyən edilmişdir.

Tədqiqat televiziya nitqində ədəbi dilə daha məsuliyyətli yanaşmanın vacibliyini vurğulayır.

Dövlət tərəfindən ədəbi dilimizin qorunması və inkişafı istiqamətində həyata keçirilən siyasət dilin milli kimlik göstəricisi kimi dəyərinin daha da artmasına xidmət edir. Azərbaycan ədəbi dili yalnız ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də tarixi yaddaşımızı, mədəniyyətimizi və milli kimliyimizi

yaşadan mühüm dəyərdir. Bu baxımdan onun norma və qaydalarının qorunması cəmiyyətin bütün üzvlərinin borcudur. Lakin ədəbi dil normalalarının qorunması məsələsində ən böyük məsuliyyət ictimai nitq sahiblərinin, xüsusilə televiziya və radio aparıcılarının üzərinə düşür. Çünki media geniş auditoriyaya təsir göstərən əsas vasitələrdən biridir və onun dili cəmiyyət üçün model rolunu oynayır.

Televiziya nitqinin ictimai məsuliyyəti

Televiziya yalnız informasiya ötürən texniki vasitə deyil, həm də kütləvi təsir və tərbiyə alətidir. Hər gün minlərlə tamaşaçı televizor qarşısında əyləşərək aparıcıların nitqini dinləyir. Aparıcıların istifadə etdiyi sözlər, qurduğu cümlələr, intonasiya və üslub tamaşaçıların danışıq tərzinə birbaşa təsir göstərir.

Ədəbi dil normalalarına riayət olunması xüsusilə televiziya məkanında ictimai borc kimi qiymətləndirilməlidir. Çünki aparıcının bircə səhv ifadəsi minlərlə insan tərəfindən eşidilir və həmin yanlış forma zamanla normaya çevrilə bilər.

Qloballaşma və informasiya axınının sürətlə artdığı bir dövrdə dilə yad ünsürlərin daxil olması qaçılmazdır. Bu şəraitdə televiziya dili qoruyucu funksiyanı yerinə yetirməli, ədəbi normanı möhkəmləndirməli və gələcək nəsillərə düzgün model təqdim etməlidir.

Üslubi norma anlayışı

Ədəbi dilin normaları fonetik, leksik, morfoloji və sintaktik qaydaları əhatə edir. Bunlarla yanaşı, üslubi norma da mühüm əhəmiyyət daşıyır. Üslubi norma fikrin məqsədüuyğun, dəqiq, aydın və estetik baxımdan uyğun şəkildə ifadə olunmasını tələb edir.

Üslubi pozuntu aşağıdakı hallarda meydana çıxır: yersiz söz oyunu və məna yaratmayan ifadələr pleonazm və söz artıqlığı məntiqi ardıcılığın pozulması şablon və mexaniki ifadələrin həddindən artıq istifadəsi dialekt və məişət üslubunun ədəbi mühitə daşınması sözün yerində

işlədilməməsi.

Aparılan müşahidələr göstərir ki, qeyri-xəbər proqramlarında bu tip pozuntulara daha çox rast gəlinir.

Qeyri-xəbər proqramlarında müşahidə olunan pozuntular

“Sinematoqraf” proqramında (13.10.2019) aparıcının mövzuya “mövzudan başqa hər şeydən danışacağıq” kimi yersiz söz oyunu ilə başlaması və proqramın sonunda həmin fikri təkrar etməsi informativ yük daşımır. Bu tip ifadələr tamaşaçıya yeni məlumat vermir və nitqin keyfiyyətini aşağı salır.

Eyni proqramda “mövzu ətrafında danışdıq, ətrafında deyəndə...” kimi təkrarlar pleonazm xarakterlidir və söz yığını təsiri yaradır. Teleünsiyyət zamanı hər sözün konkret məqsədə xidmət etməsi vacibdir.

“Səhər Ekspresi” proqramında (02.10.2019) turistlərlə bağlı verilən məlumatda məntiqi əlaqə pozulduğundan fikir anlaşılmaz qalır. Sintaktik quruluşun dolaşmış olması informasiya ötürülməsini çətinləşdirir.

Digər nümunələrdə loru danışmış elementləri (“getdilər e...”, “hələ-bələ”), dialekt sözlər və məişət üslubuna aid ifadələr müşahidə edilir. Bu isə ədəbi danışmış normasına uyğun deyil.

Bir sıra hallarda söz artıqlığı və pleonazm qeydə alınır:

“havanın bir az havanın yağmurlu olmağı” “elə səhnə demişkən elə səhnəyə də addımladı” “daha ətraflı məlumatlar daha sonra”

Bu tip təkrarlar nitqin səlisliyini pozur və peşəkar təsir bağışlamır.

Bəzi hallarda isə sözün yerində işlədilməməsi diqqəti cəlb edir. Məsələn, “maya oboy” əvəzinə “maye oboy” ifadəsi işlədilməlidir. Bu cür leksik yanlışlıqlar aparıcının dilə diqqətsiz yanaşdığını göstərir.

Şablon ifadələrin tez-tez təkrarlanması da üslubi zəiflik yaradır:

“Bəli, saatlar da bizi göstərir”,

“Əgər reklamlar hazırdırsa, keçidi verək reklamlara” və s.

Belə ifadələr canlı nitqin təbii axarını zəiflədir və süni təsir bağışlayır.

Analitik qiymətləndirmə

Qeyd edilməlidir ki, qeyri-xəbər proqramlarının formatı daha sərbəstdir və aparıcılara improvizasiya imkanı verir. Lakin bu sərbəstlik ədəbi norma pozuntusuna haqq qazandırmır. Əksinə, canlı efir şəraitində dilə daha diqqətli yanaşmaq tələb olunur.

Aparılan müşahidələr göstərir ki, bəzi hallarda pozuntular təsadüfi deyil, sistemli xarakter daşıyır. Bu isə televiziya nitqinin model funksiyasına xələl gətirir.

Ədəbi dil yalnız istifadə etdiyimiz ünsiyyət vasitəsi deyil, milli irsimizin bir hissəsidir. Onun səviyyəsinin aşağı düşməsi ümumi nitq mədəniyyətinə mənfi təsir göstərir. Televiziya aparıcıları isə bu prosesdə əsas təsir mexanizmlərindən biridir.

Araşdırmanın məqsədi konkret aparıcı və ya televiziya kanalını tənqid etmək deyil. Əsas məqsəd region kanallarında yayımlanan qeyri-xəbər proqramlarının dilində ədəbi və üslubi normalara nə dərəcədə riayət edildiyini araşdırmaqdır.

Müşahidələr göstərir ki, yersiz söz oyunu, təkrarlar, pleonazm, məntiqi ardıcılığın pozulması və məişət üslubuna meyl kimi hallar televiziya nitqində müəyyən problemlərin mövcudluğunu göstərir.

Televiziya dili cəmiyyət üçün nümunə olmalıdır. Buna görə də media nümayəndələrinin nitq mədəniyyətinə məsuliyyətlə yanaşması, ədəbi dil normalarına ciddi riayət etməsi və dilə yaradıcı, lakin məsuliyyətli münasibət göstərməsi zəruridir.

Ədəbi dilimizin zənginliyini qorumaq və onu gələcək nəsillərə düzgün şəkildə ötürmək televiziya məkanında çalışan hər bir şəxsin ictimai borcudur.

Səbinə Muxtarova

Bakı Dövlət Universiteti

<https://doi.org/0000-0002-1856-2648>

sabina_mehdil@mail.ru

Sosial mediada Azərbaycan dilinin normalarının pozulması (orfoqrafik, leksik və qrammatik aspektlər)

Açar sözlər: sosial media, Azərbaycan dili, dil norması, orfoqrafiya, leksika, qrammatika

Keywords: social media, Azerbaijani language, language norms, orthography, lexicon, grammar

Müasir dövrdə sosial media platformaları cəmiyyətin ünsiyyət sistemində aparıcı mövqeyə malikdir. İnsanlar gündəlik məlumat mübadiləsini, fikir və münasibət bildirməni əsasən sosial şəbəkələr vasitəsilə həyata keçirirlər. Bu proses yazılı nitqin kütləviləşməsinə səbəb olsa da, Azərbaycan dilinin normativ qaydalarına əməl olunmaması ciddi problem kimi ortaya çıxır. Sosial mediada sürətli və qeyri-rəsmi ünsiyyət forması dil normalarının ikinci plana keçməsinə gətirib çıxarır (Abdullayev, 2010, s. 48–55).

Xüsusilə gənc nəsil sosial mediada rast gəlinən dil nümunələrini düzgün hesab edir və bu yazı tərzini gündəlik yazılı nitqinə tətbiq edir. Nəticədə orfoqrafik, leksik və qrammatik normalar sistemli şəkildə pozulur. Bu tezis məqsədi sosial mediada Azərbaycan dilinin normativ qaydalarının pozulma formalarını müəyyənləşdirmək və onların dil mədəniyyətinə təsirini təhlil etməkdir (Xudiyev, 2012, s. 95–105).

1. Sosial mediada orfoqrafik norma pozuntuları

Orfoqrafik norma sözlərin düzgün yazılışını və durğu işarələrinin yerində işlədilməsini tənzimləyən əsas dil qaydalarından biridir. Sosial mediada isə bu norma ən çox pozulan sahələrdən hesab olunur (Crystal, 2011, s. 28–35). İstifadəçilər yazı zamanı sürətə üstünlük verdiklərinə görə sözlərin düzgün yazılışına diqqət yetirmirlər (Thurlow et al., 2004, s. 60–70).

Azərbaycan əlifbasına məxsus olan ə, ğ, ı, ö, ü, ç, ş hərflərinin digər əlifba işarələri ilə əvəzlənməsi geniş yayılmışdır. Bundan əlavə, böyük və kiçik hərflərin qaydasız istifadəsi, sözlərin ixtisar olunmuş formada yazılması və durğu işarələrinin işlədilməməsi mətndə ciddi məna pozuntularına səbəb olur (Abdullayev, 2010, s. 52–60). Orfoqrafik norma pozuntuları yazılı nitqin estetik görünüşünü zəiflədir və dilin ədəbi səviyyəsinə xələl gətirir (Xudiyev, 2012, s. 95–115).

2. Leksik norma pozuntuları

Leksik norma dilin söz ehtiyatından məqsədəuyğun və yerində istifadəni nəzərdə tutur. Sosial mediada leksik norma pozuntuları əsasən yad dillərdən alınmış sözlərin həddindən artıq işlədilməsi ilə özünü göstərir. Azərbaycan dilində qarşılığı olan sözlər əvəzinə xarici mənşəli ifadələrdən istifadə geniş yayılmışdır (Ağayev, 2015, s. 125–135).

Xüsusilə ingilis və rus dillərinin təsiri altında yaranan qarışıq leksik formalar sosial media dilində normaya çevrilməkdədir. Bu hal dilin milli xüsusiyyətlərini zəiflədir və ana dilinin ifadə imkanlarını kölgədə qoyur (Ağayev, 2015, s. 145–155). Eyni zamanda jarqon və küçə leksikasının yazılı nitqdə geniş yayılması leksik normanın pozulmasına səbəb olur və ədəbi dilə uyğun olmayan üslub formalaşdırır (Crystal, 2011, s. 65–85).

3. Qrammatik norma pozuntuları

Qrammatik norma cümlə quruluşunu, söz sırasını və şəkilçi sistemini tənzimləyən əsas mexanizmdir. Sosial mediada qrammatik norma pozuntuları daha çox danışiq dilinin yazı dilinə birbaşa köçürülməsi nəticəsində yaranır. Bu isə yazılı nitqin strukturunu pozur (Abdullayev, 2010, s. 75–85).

Cümlələrin yarımçıq qurulması, şəkilçilərin düzgün işlədilməməsi, zaman və şəxs uyğunsuzluğu sosial media mətnlərində tez-tez rast gəlinən hallardandır (Abdullayev, 2010, s. 82–90). Qrammatik norma pozuntuları mətnin məntiqi ardıcılığını zəiflədir və oxucunun fikri düzgün qavramasına mane olur (Veysəlli, 2008, s. 135–145).

4. Dil normalarının pozulmasının əsas səbəbləri

Sosial mediada dil normalarının pozulmasının bir sıra səbəbləri mövcuddur. Bunlara qeyri-rəsmi ünsiyyət mühiti, sürətli yazışma tərzi, dil savadlılığının zəif olması və xarici dillərin güclü təsiri daxildir. Bundan əlavə, sosial mediada dilə nəzarət mexanizmlərinin olmaması bu prosesi daha da sürətləndirir (Veysəlli, 2008, s. 155–165).

Aparılan təhlil göstərir ki, sosial media Azərbaycan dilinin normativ sisteminə ciddi təsir göstərir (Abdullayev, 2010, s. 98–105). Orfoqrafik, leksik və qrammatik norma pozuntuları geniş yayılaraq adi hala çevrilmişdir. Bu vəziyyət uzunmüddətli perspektivdə dil mədəniyyətinin zəifləməsinə səbəb ola bilər (Ağayev, 2015, s. 170–175).

Problemin qarşısının alınması üçün dil savadlılığının artırılması, sosial mediada düzgün dil istifadəsinin təşviqi və maarifləndirici tədbirlərin həyata keçirilməsi vacibdir. Azərbaycan dilinin qorunması hər bir vətəndaşın məsuliyyətidir və bu məsuliyyət sosial media mühitində daha da aktuallaşır (Xudiyev, 2012, s. 120–125).

Ədəbiyyat

1. Abdullayev, A. (2010). *Azərbaycan ədəbi dili və norma məsələləri*. Elm.
2. Ağayev, Ə. (2015). *Müasir Azərbaycan dili (leksikologiya)*. Nurlan.
3. Xudiyev, N. (2012). *Azərbaycan dilinin aktual problemləri*. Təhsil.
4. Veysəlli, F. (2008). *Dilçilik məsələləri*. Mütərcim.
5. Crystal, D. (2011). *Language and the Internet* (2nd ed.). Cambridge University Press.
6. Thurlow, C., Lengel, L., & Tomic, A. (2004). *Computer mediated communication*. SAGE Publications.

Mehriban Mehdiyeva

Baku State University

<https://orcid.org/0009-0007-6940-3050>

mehriban.mehdiyev1970@gmail.com

Artificial Intelligence as a Supportive Tool in English Language Teaching

Keywords: *AI-assisted learning, language skills development, adaptive learning systems, educational technology, teacher support*

Açar sözlər: *AI dəstəklı öyrənmə, dil bacarıqlarının inkişafı, adaptiv öyrənmə sistemləri, təhsil texnologiyası, müəllim dəstəyi*

Artificial intelligence (AI) has emerged as a valuable resource in contemporary English Language Teaching (ELT), offering innovative approaches to language learning and instruction. AI-based tools such as intelligent tutoring systems, speech recognition software, and automated assessment platforms provide learners with immediate feedback and adaptive learning opportunities. These technologies help improve pronunciation, grammar accuracy, and communicative competence while fostering learner independence and engagement.

In addition, AI supports teachers by assisting in lesson preparation, material development, and performance analysis, enabling more efficient and student-centered teaching practices. Despite these benefits, the integration of AI in ELT requires careful pedagogical planning and ethical awareness to avoid overdependence on technology and ensure meaningful human interaction.

Overall, artificial intelligence serves as an effective complementary tool that enhances language learning outcomes and contributes to the modernization of English language education.

Overall, artificial intelligence serves as an effective complementary tool that improves language learning outcomes and contributes to the modernization of English language education. In the future, further development of artificial intelligence technologies will strengthen personalized learning, enhance teachers' pedagogical efficiency, and improve the quality of the digital learning environment. At the same time, preserving the human element in education, adhering to ethical principles, and ensuring the balanced use of technology will remain essential conditions for the successful integration of artificial intelligence.

Samirə Quliyeva

Bakı Dövlət Universiteti

<https://doi.org/0009-0001-2843-7488>

samiraquliyeva@bsu.edu.az

Sözün gücü: “Dədə Qorqud” dastanında nitq, dua və advermənin sakral funksiyası

Açar sözlər: sakral söz, Dədə Qorqud, advermə ənənəsi, dua və taleyin formalaşması, Türk mifoloji dünyagörüşü

Keywords: sacred word, Dede Gorgud, naming tradition, prayer and the formation of destiny, Turkic mythological worldview

Türk xalqlarının qədim epik yaddaşını əks etdirən “Dədə Qorqud kitabı” yalnız qəhrəmanlıq dastanı deyil, həm də qədim türk dünyagörüşünün, inanc sisteminin və mənəvi dəyərlərinin bədii ifadəsidir. Bu dastanda diqqəti cəlb edən əsas məqamlardan biri sözün sakral, yəni müqəddəs və taleyə təsir edən gücə malik olmasıdır. Qədim türk düşüncəsində söz sadəcə ünsiyyət vasitəsi deyil, yaradıcı, dəyişdirici və yönləndirici qüvvə kimi qəbul edilirdi.

Dədə Qorqudun nitqi, duaları və qəhrəmanlara ad verməsi bu sakral söz anlayışının ən aydın təzahürüdür. Bu tezisdə dastanda sözün müqəddəs funksiyası, onun insan taleyinə və ictimai nizamın qorunmasına təsiri araşdırılır.

1. Qədim türk dünyagörüşündə söz və sakrallıq anlayışı

Qədim türklərin mifoloji və dini təsəvvürlərində söz xüsusi gücə malik hesab edilirdi. İnana görə, deyilən söz reallığa təsir edər, insanın taleyini dəyişdirər və hadisələrin gedişini müəyyənləşdirər bilərdi. Buna görə də ağsaqqalın, ozanın və ya müdrik şəxsin dediyi söz müqəddəs qəbul olunurdu.

Dədə Qorqud bu ənənənin daşıyıcısıdır. O, sadəcə dastan danışan ozan deyil, həm də toplumun mənəvi rəhbəri, ilahi hikmət sahibi kimi çıxış edir. Onun sözləri adi nitq yox, sakral mənə daşıyan hökm kimi qəbul edilir.

2. Dədə Qorqudun nitqi və sözün yaradıcı gücü

Dastanda Dədə Qorqud yalnız hadisələri şərh edən obraz deyil, o, söz vasitəsilə ictimai münasibətləri tənzimləyir, konfliktləri həll edir və qəhrəmanlara yol göstərir. Onun dediyi sözlər toplum tərəfindən mütləq həqiqət kimi qəbul olunur.

Dədə Qorqudun nitqi:

- müdriklik və təcrübənin ifadəsidir,
- sosial harmoniyanı qoruyur,
- qəhrəmanlara mənəvi istiqamət verir.

Bu xüsusiyyətlər sözün yalnız kommunikativ deyil, təşkil edici və yaradıcı gücə malik olduğunu göstərir.

3. Dua və sözün taleyə təsiri

Dastanda dua xüsusi yer tutur. Dədə Qorqudun etdiyi dualar qəhrəmanların həyatında dönüş nöqtəsi yaradır. Onun duası:

- qəhrəmanlara güc verir,
- onları qoruyur,
- gələcək taleyini müəyyənləşdirir.

Burada söz artıq sadəcə dil vasitəsi deyil, ilahiləşmiş güc kimi təqdim olunur. Qədim türk inancına görə, dua Tanrı ilə insan arasında körpüdür və Dədə Qorqud bu körpünün vasitəçisidir. Onun duası sakral gücə malik olduğu üçün toplum tərəfindən müqəddəs hesab edilir.

4. Advermə və kimliyin formalaşması

Dastanda sakral sözün ən mühüm təzahürlərindən biri advermə mərasimidir. Qədim türk ənənəsinə görə, ad insanın taleyini və kimliyini müəyyənləşdirirdi. Dədə Qorqud qəhrəmanlara ad verərkən onların gələcək həyat yolunu simvolik şəkildə müəyyənləşdirir.

Məsələn:

- Buğac,

- Beyrək,

- Qazan və digər qəhrəmanların adları onların xarakteri və taleyi ilə bağlıdır.

Burada ad sadəcə identifikasiya vasitəsi deyil, sakral gücə malik simvol kimi çıxış edir. Ad alan şəxs artıq cəmiyyət tərəfindən tanınır və sosial kimlik qazanır.

5. Sakral söz və ictimai nizam

Dədə Qorqudun sözünün müqəddəsliyi yalnız fərdi taleyə deyil, bütövlükdə toplumun nizamına təsir edir. Onun sözü:

- ədaləti təmin edir,
- konfliktləri həll edir,
- sosial balans yaradır.

Bu baxımdan Dədə Qorqud yalnız ozan deyil, həm də mənəvi hakim və sosial nizamın qoruyucusudur. Sakral söz burada ictimai harmoniyanın əsas mexanizminə çevrilir.

“Dədə Qorqud” dastanında söz sadəcə ünsiyyət vasitəsi deyil, müqəddəs və yaradıcı gücə malik fenomen kimi təqdim olunur. Dədə Qorqudun nitqi, duaları və advermə funksiyası sözün sakral mahiyyətini aydın şəkildə göstərir. Onun sözü fərdi taleyi formalaşdırmaqla yanaşı, ictimai nizamı da qoruyur.

Beləliklə, dastanda söz mifoloji, dini və sosial mənə daşıyan güclü simvol kimi çıxış edir. Bu xüsusiyyət qədim türk dünyagörüşündə sözə verilən yüksək dəyərin bədii ifadəsi olmaqla yanaşı, Dədə Qorqud obrazını da müqəddəs müdrik səviyyəsinə yüksəltdir.

Latafat Zeynalli

Baku State University

<https://orcid.org/0009-0004-7113-7861>

lyatafet.zeynalli@gmail.com

Metaphor in English: Language as a Mirror of the Human Mind

Keywords: *metaphor, cognitive linguistics, language and thought, conceptual metaphor, human cognition*

Açar sözlər: *metafora, koqnitiv dilçilik, dil və düşüncə, konseptual metafora, insan idraki*

Language is not only a tool for communication but also a reflection of how humans think, perceive, and conceptualize the world. One of the most powerful linguistic mechanisms that reveals the structure of human thought is metaphor. Traditionally considered a stylistic device used in literature, metaphor is now widely recognized in cognitive linguistics as a fundamental element of everyday language and cognition.

Metaphors allow individuals to understand abstract concepts through more concrete and familiar experiences. Expressions such as “*time is money*,” “*life is a journey*,” or “*ideas are food*” demonstrate how metaphor shapes perception and organizes human thinking. This thesis explores the role of metaphor in English as a reflection of the human mind, focusing on its cognitive, linguistic, and psychological functions.

The Nature of Metaphor

A metaphor is a conceptual and linguistic process in which one domain of experience is understood in terms of another. In English, metaphors are deeply embedded in both literary and everyday language. According to cognitive linguists such as

George Lakoff and Mark Johnson, metaphor is not merely decorative but a basic mechanism of thought.

For example:

- **“Time is money”** reflects how modern society conceptualizes time as a valuable resource.
- **“Life is a journey”** suggests movement, direction, and purpose.
- **“Argument is war”** shows how people perceive conflict and communication.

These conceptual metaphors reveal how language structures human understanding of reality.

Metaphor and Human Cognition

Metaphors play a central role in cognitive processes. They help individuals organize knowledge, interpret experiences, and make abstract ideas comprehensible. Abstract concepts such as time, emotion, love, and identity are often understood metaphorically.

For instance:

- Emotions are described through physical metaphors (*“a warm heart,” “cold fear”*).
- Understanding is described as seeing (*“I see your point”*).
- Emotional states are conceptualized as spatial movement (*“falling into depression,” “rising hope”*).

These patterns demonstrate that metaphor reflects the structure of human cognition and reveals how the mind categorizes experience.

Metaphor and Perception of Reality

Metaphors do not simply describe reality; they actively shape how individuals perceive and interpret it. The metaphors people use influence how they think, feel, and behave. For example, when life is conceptualized as a journey, people tend to focus on goals, obstacles, and progress.

Metaphorical language can shape:

- social attitudes,

- emotional responses,
- cultural values,
- personal identity.

Thus, metaphor functions as a cognitive lens through which reality is interpreted.

Metaphor in Literature and Emotional Expression

In literature, metaphor becomes a powerful tool for expressing complex emotions and psychological states. Literary metaphors allow writers to convey meanings that go beyond literal language and to reveal deeper layers of human experience.

For example, metaphors of darkness and light often symbolize fear and hope, while natural elements such as storms or oceans may represent emotional turmoil. Through metaphor, literature reflects the inner world of the human mind and creates emotional resonance.

Metaphor as a Reflection of the Human Mind

Metaphor reveals how the human mind connects physical experience with abstract thought. It demonstrates that thinking is not purely logical but also imaginative and embodied. Human cognition relies on metaphorical structures to understand complex realities.

From a psycholinguistic perspective, metaphor:

- connects language and perception,
- shapes reasoning and decision-making,
- reveals emotional and conceptual patterns,
- reflects cultural and cognitive frameworks.

Thus, metaphor serves as a mirror of the human mind, showing how language and thought are deeply interconnected.

Metaphor in English is not merely a stylistic device but a fundamental mechanism of human cognition. It shapes how individuals conceptualize abstract ideas, interpret reality, and express emotions. By linking language with thought, metaphor reveals the structure of the human mind and demonstrates that

language is both a tool for communication and a reflection of cognitive processes.

Therefore, the study of metaphor provides valuable insight into the relationship between language, perception, and human consciousness, confirming that metaphor truly functions as a mirror of the human mind.

Gültac Məmmədli

Bakı Slavyan Universiteti

magistrant

<https://orcid.org/0009-0002-3220-0552>

mmmdliultac96@gmail.com

Qloballaşma və daxili dəyişikliklərin Azərbaycan təhsilinə təsiri

Açar sözlər: təhsil islahatları, rəqəmsallaşma, beynəlxalq inteqrasiya, insan kapitalı

Keywords: educational reforms, digitalization, international integration, human capital

Müasir dövrdə qloballaşma prosesi dünya ölkələrinin sosial, iqtisadi və mədəni sahələrdə bir-biri ilə daha sıx inteqrasiyasına səbəb olmuşdur. Bu proses təhsil sistemindən də yan keçməmiş, bilik iqtisadiyyatının formalaşması, informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı və beynəlxalq əməkdaşlığın genişlənməsi təhsilin məzmun və strukturunda mühüm dəyişikliklər yaratmışdır. Azərbaycan da qloballaşmanın təsiri altında təhsil sistemini müasir tələblərə uyğun yeniləmək istiqamətində ardıcıl addımlar atmışdır.

Qloballaşma Azərbaycan təhsilində beynəlxalq standartların tətbiqinə, Boloniya prosesinə qoşulmağa, ali təhsildə kredit sisteminin tətbiqinə və akademik mobilliyin artmasına şərait yaratmışdır. Xarici dillərin öyrənilməsi, beynəlxalq təcrübənin mənimsənilməsi və innovativ tədris metodlarının tətbiqi tələbələrin qlobal əmək bazarında rəqabət qabiliyyətini artırmışdır. Bununla yanaşı, rəqəmsal texnologiyaların təhsilə inteqrasiyası distant təhsil imkanlarını genişləndirmiş, təlim prosesini daha çevik və əlçatan etmişdir.

Ölkə daxilində baş verən sosial-iqtisadi dəyişikliklər və dövlətin həyata keçirdiyi təhsil siyasəti də bu sahənin inkişafında mühüm rol oynamışdır. Təhsil islahatları çərçivəsində yeni kurikulumların tətbiqi, şagirdyönlü və bacarıq əsaslı təlim modelinə keçid, müəllimlərin peşəkar inkişafının gücləndirilməsi və təhsil infrastrukturunun yenilənməsi həyata keçirilmişdir. Regionlarda yeni məktəblərin tikilməsi, maddi-texniki bazanın gücləndirilməsi və rəqəmsallaşma təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə xidmət etmişdir.

Qloballaşma prosesi ilə yanaşı, milli-mənəvi dəyərlərin qorunması məsələsi də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Təhsil sistemi yalnız qlobal biliklərin mənimsənilməsinə deyil, həm də milli kimliyin, dilin, mədəniyyətin və vətənpərvərlik ruhunun qorunub inkişaf etdirilməsinə yönəlməlidir. Bu baxımdan, təhsildə milli və ümumbəşəri dəyərlərin vəhdəti əsas prinsiplərdən biri kimi çıxış edir.

Nəticə olaraq qeyd etmək olar ki, qloballaşma və daxili dəyişikliklər Azərbaycan təhsil sisteminin modernləşməsinə, beynəlxalq təhsil məkanına inteqrasiyasına və keyfiyyət göstəricilərinin yüksəlməsinə mühüm təsir göstərmişdir. Gələcəkdə təhsilin davamlı inkişafının təmin olunması üçün innovasiyaların tətbiqi, insan kapitalının inkişafı, rəqəmsal transformasiya və milli dəyərlərin qorunması prioritet istiqamətlər olaraq qalacaqdır.

Şahbala Nərimanov

Bakı Slavyan Universiteti

magistrant

<https://orcid.org/0009-0008-3038-4101>

nerimanovsahbala@gmail.com

Mirzə Ələkbər Sabir satiralarında kontekstual antonimlər

***Açar sözlər:** Sabir, satira, kontekstual antonim, tənqid, mətn*

***Keywords:** Sabir, satire, contextual antonym, criticism, text*

Dildə bir sıra sözlər var ki, lüğəvi məna baxımından bir-birinə əks olmasalar da, konkret mətn daxilində, müəyyən bir situasiyada ziddiyyət təşkil edərək antonimləşirlər. Bu cür sözlər kontekstual və ya mətni antonimlər adlanır. Bir sıra elmi ədəbiyyatlarda bu antonimlər “nisbi antonim” adı altında qeyd olunsalar da, fikrimizcə, kontekstual və ya mətni antonim adı daha məqsədəuyğundur. Çünki bu sözlərin ifadə etdiyi ziddiyyət onların lüğəvi mənasından deyil, məhz konkret mətn daxilində yükləndiyi semantik çalardan qaynaqlanır.

Bu ifadələr dilin emosional-ekspressiv imkanlarını genişləndirir, bədii təsviri daha qabarıq və təsirli edir. B. Xəlilov bu barədə yazır: “Bədii əsərdə ifadələrin təsir gücünü artırmaq üçün kontekstual antonimlərdən də istifadə olunur. Kontekstual antonimlər elə antonimlərdir ki, onlar kontekstdən kənarında antonimlik kəsb etmirlər” (Xəlilov, 2008, s. 197).

Tənqidi realizm cərəyanının görkəmli nümayəndəsi, böyük satira ustası Sabir də öz yaradıcılığında kontekstual antonimlərdən geniş istifadə etmişdir. Sabir yaradıcılığını geniş şəkildə tədqiq edən R. Məhərrəmov yazır: “Sabirin satiralarında mətni antonimlərə çox rast gəlmək olur. Belə mətni antonimlər quruluş etibarilə daha çox düzəltmə, mürəkkəb söz

və birləşmələrlə ifadə olunmuşdur ki, bunlar şairə ironiya, istehza, komizm doğurmaq və kəskin kontrast yaratmaq üçün geniş imkanlar açmışdır” (Məhərrəmovə, 2006, s. 225).

Sabir kontekstual antonimlərlə cəmiyyətdəki ziddiyyətləri, sosial ədalətsizliyi və insan davranışlarındakı ikili standartları vurğulayır, satiralarının təsir gücünü artırır və oxucuda dərin emosional təəssürat yaradır.

Nə bilirdik nə zəhirmardı kitab?

Biz olan evdə haçan vardı kitab?

Nə bilim böylə də *insan* varmış,

Şəkli-insanda da *heyvan* varmış.

Ər oxurmuş da, yazarmış da, atam!

Ər deyil, möhlik azarmış da, atam!

(M.Ə.Sabir, 2004, s. 213)

Sabirin əksər satirlərində əsas tənqid hədəflərindən biri elmə, təhsilə qarşı çıxan insanlar olmuşdur. Məhz yuxarıdakı beytdə də şair "insan" və "heyvan" sözlərini mətn daxilində qarşılaşdıraraq fərdin daxili dünyasındakı ziddiyyəti, cəmiyyətdə ali dəyərlər sisteminin necə alt-üst olduğunu açıb göstərir. Belə ki, insanı heyvandan ayıran əsas xüsusiyyət onun elmi və təfəkkürü olduğu halda, bu cahil mühitdə kitab oxuyan kişi məhz bu hərəkətinə görə "heyvan" adlandırılır. Qadın obrazının dilindən verilən misralarda, oxumaq və yazmaq kimi ali insani fəaliyyətlər ələ salınır, "azarlıq" kimi qələmə verilir. Qadının nəzərində "insan" – özü kimi savadsız olan, əlinə kitab almayan, "heyvan" isə – bu qaydanı pozub oxumağa cəhd edən kəsdir. Buna əsasən Sabir "insan" və "heyvan" sözlərini lüğəvi mənələrindən çıxararaq, cəmiyyətin və fərdin daxili dünyasındakı ziddiyyəti ifadə edən kontekstual antonimlərə çevirmişdir.

Uşaq mənimdir, baba, dəxli nədir *sizlərə*?
Kim sizi qəyyum edib hökm edəsiz *bizlərə*?
Yatmaram əsla belə dinə dəyər sözlərə!
Bir kərə qan, müxtəsər, oxutmuram, əl çəkin!
Eyləməyin dəngəsər, oxutmuram, əl çəkin!
(M.Ə.Sabir, 2004, s. 272)

Sabirin “Oxutmuram, əl çəkin!” şeirindən götürülmüş yuxarıdakı beytdə "siz" və "biz" şəxs əvəzlilikləri sadəcə qrammatik kateqoriya olmaqdan, neytrallıqdan çıxaraq, iki əks dünyagörüşünün toqquşmasını əks etdirir. Yəni şair burada "bizlərə" və "sizlərə" əvəzliliklərini sadəcə şəxs bildirmək üçün deyil, iki bəzişməz sosial qütbü simvolizə etmək üçün istifadə edir. Şeirdəki "sizlər" – xalqı elmə, məktəbə və işıqlı gələcəyə çağırən ziyalıları, mütərəqqi qüvvələri təmsil edir. Onlar cəhalət içində batan xalqı oyatmağa çalışan aktiv tərəfdir. Buna qarşı qoyulan "bizlər" isə öz cəhalətini "namus-qeyrət" pərdəsinə bükən, övladının təhsil almasını özünə təhqir sayan və qaranlıqda qalmağa israr edən mühafizəkar dəstəni əksər etdirir. Normalda birlik və həmrəylik rəmzi olan "biz" əvəzliyi, Sabirin satirik qələmində tərəqqiyə qarşı müqavimət göstərən "cəhalət cəbhəsi" mənasını qazanır. Beləliklə, bu iki söz arasındakı münasibət dildəki hazır ziddiyyət deyil, ideoloji qarşıdurmanın yaratdığı kontekstual əkslikdir.

Sabir yeri gəldikcə müxtəlif dil vahidlərinə, o cümlədən antroponimlərə yeni semantik məna yükləyərək onlardan mətn daxilində antonim kimi istifadə etmişdir:

Tacirlərimiz *Sonyalara* bənd olacaqmış, –
Bədbəxt *Tükəzbanları* neylərdin, ilahi?!
(M.Ə.Sabir, 2004, s. 146)

Neyləyirik *Fatma-Tükəzbanları?!
Annaları, Sonyaları* yanlarıq,
Ay barakallah, nə gözəl canlarıq!..
(M.Ə.Sabir, 2004, s. 249)

Pulunu fəqirə versin, bəs acından ölsün *Anna?*
O məgər ki, *Xansənəmdir*, qapılar
dolanə, ya rəb?! (M.Ə.Sabir, 2004, s. 92)

Ayrılıqda bu adlar arasında heç bir əkslik olmasa da, yuxarıdakı şeir parçalarına diqqət yetirdikdə görürük ki, Sabir satiralarında bu adlar məhz iki fərqli dünyagörüşünün, həyat tərzinin simvollarına çevrilmişdir. *Fatma*, *Tükəzban*, *Xansənəm* kimi adlar milli-dini kimliyi, mühafizəkarlığı, eyni zamanda cəhalətə məhkum edilmiş, hüquqsuz Şərq qadınının taleyini təmsil etdiyi halda; *Anyə* və *Sonyə* adları isə Qərb həyat tərzini, süni müasirliyi və milli kökdən uzaqlaşmanı ifadə edir. Şair bu antroponimləri qarşı-qarşıya qoymaqla cəmiyyətdəki mənəvi parçalanmanı, xüsusən də varlı təbəqənin öz milli dəyərlərinə xor baxıb özgə həyat tərzinə meyil etməsini kəskin bir ironiya ilə ifşa edir. Bununla da Sabir böyük ustalıqla bu adları leksik baxımdan neytral antroponimlər olmaqdan çıxaraq kontekstual antonimlərə çevirmişdir.

Ey pulluların səfası, novruz!
Tacirlərin aşinası, novruz!
Bir millətə eyd ikən, nədən bəs
Oldun *füqərə əzası*, novruz?!
(M.Ə.Sabir, 2004, s. 35)

Sabir Novruz bayramını vahid bir zaman kəsiyi kimi götürsə də, bu zamanın daxili mahiyyətini müxtəlif təbəqədən olan insanlar üçün bir-birinə zidd qütblərdə təsvir edir. "Pulluların səfası" və "tacirlərin aşinası" ifadələri bayramın zənginlər üçün

ləzzət və qazanc mənbəyi olduğunu vurğulayır. Lakin "füqərə əzası" ifadəsi isə eyni hadisəni yoxsullar üçün mənəvi bir yük, maddi sıxıntı və kədər mənbəyi kimi xarakterizə edir.

Sabir bu ziddiyyəti qəsdən kəskinləşdirərək bayramın sosial ədalətsizlik fonunda necə mənasını dəyişdirdiyini göstərir. Bir millət üçün "eyd" – yəni ümumi sevinc günü olarkən, cəmiyyətin müəyyən təbəqəsi üçün "əza"ya çevrilməsi satirik tənqidin əsas hədəfidir. Bu beytdə diqqət çəkən əsas məqamlardan biri də "pullu-səfa" sözləri ilə "füqərə-əza" sözlərinin birləşərək semantik cəhətdən bir-birinə zidd olan mənə qütbləri yaratmasıdır. Belə ki, burada əsas ziddiyyət ayrı-ayrı leksik vahidlər arasında deyil, bu sözlərin birləşərək yaratdığı ümumi sosial mənalar arasında özünü göstərir.

Sabir cəmiyyətdəki müxtəlif sosial qrupları təsvir edərkən, dilçilik baxımından antonim sayılmayan sözlərdən elə ustalılıqla istifadə edir ki, onlar mətndə kəskin bir antonimlik qazanır. Məsələn:

Dövlətli, amandır, özünü salma bəlayə,
Fə'lə sözü həqq olsa da, baxma o sədayə,
Yol vermə nəfəs çəkməyə hərgiz fütqərayə,
Öz şə'nini puç eyləmə hər bisərü payə!..
(M.Ə.Sabir, 2004, s. 48)

Dövlətli neçin sərif edib öz bəzlü səxasın,
Ə'yanı qoyub, doydura şəhrin *fütqərasın*?
(M.Ə.Sabir, 2004, s. 264)

Bu şeir parçalarında "dövlətli" və "fəhlə" sözləri sadəcə fərqli sosial statusları bildirsələr də, Sabirin satirik kontekstində "fəhlə" – haqqı tapdanan, səsi eşidilməyən tərəf kimi, "dövlətli" isə bu haqqı boğan tərəf kimi qarşı-qarşıya qoyulur. Şair bu sözləri mətn daxilində elə bir ustalılıqla qarşılaşdırır ki, oxucu tərəfindən "dövlətli" artıq sadəcə zəngin adam deyil, "fəhlə"nin

tam ziddi, onun antonimi kimi qavranılır. Eyni vəziyyəti "əyan" və "füqəra" (yoxsullar) cütlüyündə də görürük: bu sözlər sosial statusu göstərməklə yanaşı, mətn daxilində mənəvi və ictimai qarşıdurmanı ifadə edir. "Əyan" güc və imtiyazı, "füqəra" isə məhrumiyyəti və haqsızlığı simvollaşdırır. Beləliklə, Sabir onları sadəcə fərqli təbəqələr kimi deyil, bir-birinin antonimi kimi təqdim edərək oxucuya sosial ədalətsizliyi daha qabarıq göstərir.

Ədəbiyyat

1. Məhərrəmov, R. C. (2006). *Mirzə Ələkbər Sabirin söz dünyası*. Nurlan.
2. Sabir, M. Ə. (2004a). *Hophopnamə* (I cild). Şərq-Qərb.
3. Sabir, M. Ə. (2004b). *Hophopnamə* (II cild). Şərq-Qərb.
4. Xəlilov, B. (2008). *Müasir Azərbaycan dilinin leksikologiyası*.

İÇİNDƏKİLƏR

CONTENTS

Ülkər Nəbiyeva

Füzulinin “Leyli və Məcnun” əsərinin folklor paradıqmaları .. 6

Aygün Məhərrəmov

Qloballaşma şəraitində ana dilinin qorunması problemləri.....9

Aynur Növrüzova

Məhəmməd Tağı Sidqinin uşaq hekayələrində
sosial-mənəvi problemlər və epik təhkiyə.....11

Sevinc Sadıqova

Azərbaycan dilinin saflığının qorunması ilə bağlı
İlham Əliyevin fəaliyyəti..... 17

Gulnorakhon Muminova

Cognitive and Affective Advantages of Using
Comics in Vocabulary Acquisition 21

Maftuna Mamadjanova

What Defines the Epithet in Linguistics?
A Multidimensional Approach..... 26

Maya Qasımova

3-cü sinif Azərbaycan dili dərslərində dil
bacarıqlarının formalaşdırılması imkanları:
analitik yanaşma..... 32

Natavan Seyidzadə

A Sociolinguistic Analysis of the
Code-Switching Phenomenon..... 37

Səbinə Cəfərova

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların vətənpərvərlik
təربiyəsinin formalaşmasında folklorun rolu 41

Səidə Nağıyeva

Nağıldan psixologiyaya: Uşaq ədəbiyyatının
şəxsiyyət formalaşdırıcı gücü..... 47

Zümrüd Mənsimova	
Əcdad kultu konekstində kosmik nizamın qorunmasında	
Oğuz xanın funksiyaları	50
Abdulkhay Kosimov	
The Interplay of Mythonyms and Metaphors: An Analytical Study of Their Functions and Interactions in J.K. Rowling’s Literary Texts	57
Qivaməddin Rəhimov	
İngilis və Azərbaycan dillərində frazeoloji vahidlərin tipoloji tədqiqi	62
Könül Həsənova	
Əkiz miflərinin mədəni kodu	66
Khurshida Umarova	
Genesis and Development of the Philosophical-Psychological Novel in World Literature.....	73
Günay Mehrəliyeva	
Agentlik və şəxssizlik: koqnitiv kateqoriyaların sintaktik təzahürü	80
Shalala Mammadova	
Free and Restricted Word Combinations and Lexico-Semantic Variants: A Corpus-Based and Theoretical Approach.....	84
Sarvinoz Aliyeva	
Theoretical Approaches to Defining Onomastic Scope.....	89
Lətifə Əhmədova	
XIX əsrin ortalarında Aleksandr Dümanın Azərbaycana gəlişi və “Qafqaz Səfəri” əsərində Azərbaycan reallıqlarının təsviri.....	93
Shalala Bunyadzade	
The Role of Artificial Intelligence in Enhancing English Language Teaching	98
Sherzod Latipov	
The Conceptosphere Approach at the Intersection of Language and Culture	100

Dilshad Guliyeva	
Inner Speech in English: The Language of Thinking	105
Arzu Huseynli	
Creative Approaches to Teaching Grammar in the English Classroom.....	109
Təranə İsmayıl	
Birinci Türkoloji Qurultayın ideyaları kontekstində Azərbaycan ədəbi dili normativ modelinin təşəkkülü.....	113
Sevara Sheramatova	
Evolution of the Adolescent Chronotope in Modern Western Fiction	115
Aynur Məmmədova	
Televiziya nitqində üslubi normaların qorunması problemi (Qeyri-xəbər proqramları əsasında müşahidələr)	121
Səbinə Muxtarova	
Sosial mediada Azərbaycan dilinin normalarının pozulması (orfoqrafik, leksik və qrammatik aspektlər)	125
Mehriban Mehdiyeva	
Artificial Intelligence as a Supportive Tool in English Language Teaching.....	129
Samirə Quliyeva	
Sözün gücü: “Dədə Qorqud” dastanında nitq, dua və adverbənin sakral funksiyası.....	131
Latafat Zeynalli	
Metaphor in English: Language as a Mirror of the Human Mind	134
Gültac Məmmədli	
Qloballaşma və daxili dəyişikliklərin Azərbaycan təhsilinə təsiri	138
Şahbala Nərimanov	
Mirzə Ələkbər Sabir satiralarında kontekstual antonimlər	140

Redaksiyanın ünvanı

AZ1073, Bakı şəh.,
Yasamal ray-nu,
Abbas Mirzə Şərifzadə 19
Tel.: +994 99 807 67 68
+994 99 808 67 68
e-mail: philology.isc@gmail.com

Editorial address

AZ1073, Baku city,
Yasamal disc.,
Abbas Mirza Sharifzade 19
Phone: +994 99 807 67 68
+994 99 808 67 68
e-mail: philology.isc@gmail.com

İmzalandı: 27.02.2026
Onlayn çap: 04.03.2026
Kağız formatı: 60x84, 1/16
H/n həcmi: 9, 25 ç.v.
Sifariş: 144

aem.az saytında çap edilmişdir.
Ünvan: Bakı şəh., Yasamal ray-nu,
Abbas Mirzə Şərifzadə 19
Tel.: +994 12 510 63 99
e-mail: zengezurda1868@mail.ru

Signed: 27.02.2026
Online publication: 04.03.2026
Format: 60/84, 1/16
Stock issuance: 9, 25 p.s.
Order: 144

It has been published on aem.az
Address: Baku city, Yasamal disc.,
Abbas Mirza Sharifzade 19
Phone: +994 12 510 63 99
e-mail: zengezurda1868@mail.ru

